

STRATEGIJA

ZA POLJOPRIVREDU I RURALNI RAZVOJ

2022 - 2028

Republika e Kosovës
Republika Kosova - Republic of Kosovo
Qeveria – Vlada – Government

Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural Ministarstvo
Poljoprivrede, Šumarstva i Ruralnog Razvoja Ministry of Agriculture,
Forestry and Rural Development

STRATEGIJA ZA POLJOPRIVREDU I RURALNI RAZVOJ

2022 – 2028.

Priština, decembar 2021

Akronimi i Skraćenice

ARP	Agencija za Razvoj Poljoprivrede
PPRR	Program za Poljoprivrednu i Ruralni Razvoj
ASK	Agencija za Statistiku Kosova
ZPP	Zajedničke Poljoprivredne Politike
DP	Direktna Plaćanja
EK	Evropska Komisija
EU	Evropska Unija
DEU	Delegacija Evropske Unije
MPRF	Mreža Podataka za Računovodstvo Farme
FAO	Organizacija Ujedinjenih Nacija za Poljoprivredu i Hranu
AHV	Agencija za Hranu i Veterinu
HACCP	Analiza Rizika i Kritične Kontrolne Tačke
IPA	Instrument za Predpristupnu Pomoć
IPARD	Instrument za Predpristupnu Pomoć za Ruralni Razvoj
UA	Upravni Autoritet
MPŠRR	Ministarstvo Poljoprivrede, Šumarstva i Ruralnog Razvoja
LAB	Lekovite i aromatične biljke
NVO	Nevladine Organizacije
NŠP	Nedrvni šumski proizvodi
SWOT (PSMP)	Prednosti, Slabosti, Mogućnosti, Pretnje
NUTS (NTJS)	Nomenklatura teritorijalnih jedinica za statistiku
LAU (LAJ)	Lokalne Administrativne Jedinice
KSP	Kancelarija za Strateško Planiranje
COR	Ciljevi Održivog Razvoja
SSP	Sporazum o Stabilizaciji i Pridruživanju
UKV	Udruženje Korisnika Vode
IADK	Inicijativa za razvoj poljoprivrede Kosova
GIZ	Nemačko društvo za međunarodnu saradnju
LAG	Lokalne Akcione Grupe
DPEU	Dobri poljoprivredno-ekološki uslovi

Definicije

Elastičnost farme	Podrazumeva kapacitet farmera da nastave da se bave poljoprivredom u slučaju pada kratkoročnih prihoda farme, bilo zbog niske proizvodnje, niskih cena ili visokih troškova kao posledica ekonomske ili prirodne krize;
Digitalna poljoprivreda	Digitalna poljoprivreda je upotreba digitalne tehnologije za integraciju poljoprivredne proizvodnje od polja do potrošača. Ove tehnologije mogu da obezbede poljoprivrednoj industriji alate i informacije za donošenje bolje informisanih odluka i poboljšanje produktivnosti.
Usluge ekosistema	To su raznovrsni sistemi za ljudе koje obezbeđuje prirodna sredina i zdravi ekosistemi. Takvi ekosistemi uključuju, na primer, agroekosisteme, šumske ekosisteme, ekosisteme pašnjaka i vodene ekosisteme.
Spregnuta podrška	Podrazumeva podršku prihoda farmi u vezi sa proizvodnjom, odnosno plaćanje po toni u slučaju žitarica ili po grlu životinje;
Nespregnuta podrška	Znači izdržavanje prihoda farme koje nisu vezane za proizvodnju , što znači da se plaća po ha (bez obzira na nivo proizvodnje ili čak da li je zemlja obrađena ili ne) i broj životinja u vlasništvu farmera.
Indeks ptica na poljoprivrednom zemljištu	To je indikator uticaja na biodiverzitet koji je povezan sa poljoprivrednim zemljištem s obzirom na količinu ptica kao indikator intenziteta poljoprivrede. Ptice su povezane sa upotrebom pesticida preko insekata i sa karakteristikama pejzaža kao što su izolovana stabla ili grupe drveća , a studije pokazuju da intenzivna poljoprivreda ima značajan uticaj na smanjenje broja i vrsta ptica povezanih sa poljoprivrednim zemljištem.
Savetodavne usluge na farmi	FAS/SUF podrazumeva savetodavne usluge na farmi koja objašnjavaju kako se farmeri pridržavaju među-saglasnosti (obavezno u svakoj državi članici EU-a);
Pašnjaci visoke vrednosti (HNVG)	Pašnjacima visoke prirodne vrednosti smatraju se sve livade (i livade i pašnjaci) pod ekstenzivnim upravljanjem , što znači da nisu hemijski đubrene, na velikoj ispaši (do 2 stočne jedinice po ha) i kasno kosene (dajući mogućnost biljkama da proizvode seme);
ISAK – Integrисани sistem administracije i kontrole	Je sistem IT koji se koristi za administriranje svih zahteva za plaćanje poljoprivrednicima, uključujući zaključke administrativnih i provera na licu mesta, primenjene sankcije i ovlašćenja plaćanja , do registrovane i overene isplate.
LAG–Lokalne Akcione Grupe	To su privatno-javna udruženja u ruralnim područjima i malim gradovima (privatni partneri koji predstavljaju više od 50% ukupnog broja članova) sa ciljem izrade i implementacije lokalnih razvojnih strategija , uzimajući u obzir lokalne potrebe i mogućnosti. Zajednička poljoprivredna politika EU-a zahteva da se najmanje 5% fondova za ruralni razvoj sprovodi kroz LAG;
SIZP- Sistem identifikacije zemljišnih parcela	Reč je o informacionom sistemu koji obuhvata digitalizovanu mapu poljoprivrednog zemljišta (razvijenu na osnovu orto-fotografija) na nivou najmanje fizičkih blokova, uključujući sve poljoprivredne parcele u kontinuitetu pod istim vidom korišćenja (njive, trajni pašnjaci, voćnjaci ili vinogradi);

Ruralna mreža	Je pokrovitelj najvažnijih ruralnih aktera, kao što su udruženja poljoprivrednika, predstavnici poslovne zajednice, NVO, predstavnici opština i drugih lokalnih vlasti, sa ulogom da zastupa interese svojih članova u pripremi i sprovođenju strategija i programa, kao i u širenju informacija svojim članovima;
Kratki lanac snabdevanja	Odnos između proizvođača i tržišta koji uključuje najviše jednog trgovca. Ovaj koncept ima za cilj da podstakne potrošnju lokalnih proizvoda, čime se promovišu lokalne zajednice i smanjuje uticaj poljoprivredno-prehrambenih lanaca na životnu sredinu.

Pregled Sadržaja

1. REZIME.....	7
2. UVOD.....	9
3. METODOLOGIJA10	
4. OPŠTI OPIS ZEMLJE I RURALNIH ZONA	11
4.1 Opšta površina i korišćenje poljoprivrednog zemljišta.....	11
4.2 Urbano-ruralna klasifikacija (uključujući definiciju ruralne zone i ukupne površine)	13
4.3 Demografska statistika	14
4.4 Ključni indikatori ekonomskog razvoja i doprinosa poljoprivrede, šumarstva i ribarstva.....	15
5. ANALIZA PROBLEMA.....	16
5.1 Poljoprivreda i prehrambena industrija	16
5.1.1 Održivost farme	16
5.1.2 Konkurentnost i orientacija proizvodnje prema zahtevima tržišta	19
5.1.3 Pozicija poljoprivrednika u lancu vrednosti.....	24
5.2 Poljoprivredno zemljište i prirodni resursi (zemljište, šuma i voda)	30
5.2.1 Ublažavanje klimatskih promena i korišćenje obnovljive energije.....	30
5.2.2 Upravljanje prirodnim resursima kao što su voda, zemljište i vazduh	32
5.2.3 Biodiverzitet, usluge ekosistema i očuvanje habitata i pejzaža.....	34
5.3 Ruralna područja i socio-ekonomska infrastruktura	37
5.3.1 Zapošljavanje, socijalna uključenost i lokalni razvoj u ruralnim područjima.....	37
5.3.2 Lokalni razvoj	41
5.3.3 Zdrava hrana i bezbednost hrane.....	42
5.3.4 Rodna ravnopravnost i socijalna uključenost	42
6. POVEZIVANJE IDENTIFIKOVANIH PROBLEMA SA CILJEVIMA	45
6.1 Glavni identifikovani problemi - poljoprivreda i poljoprivredno-prehrambeni sektor.....	45
6.2 Glavni identifikovani problemi - poljoprivredno zemljište i prirodni resursi.....	46
6.3 Glavni identifikovani problemi - ruralna područja i socio-ekonomska infrastruktura	46
6.4 Glavni problemi na nivou javnih institucija	47
7. NACIONALNI CILJEVI STRATEGIJE ZA POLJOPRIVREDU I RURALNI RAZVOJ.49	
7.1 Strateški Cilj 1: Povećanje konkurentnosti poljoprivredno-prehrambenog sektora i poboljšanje efikasnosti i održivosti poljoprivredne proizvodnje	49
7.2 Strateški Cilj 2: Održivo upravljanje prirodnim resursima (zemljište, šume i vode)	49
7.3 Strateški Cilj 3: Podrška preduzećima u ruralnim područjima i povećanje zaposlenosti i socijalne infrastrukture	49
7.4 Strateški Cilj 4: Sveobuhvatna institucionalna i sektorska reforma za stvaranje efikasnih javnih usluga.....	49
8. ANEKS	52
8.1 Raspodela budžeta prema opštim ciljevima.....	52
8.2 INDIKATORI.....	53
8.3 Identifikovanje potreba i obrazloženje u okviru postavljenih ciljeva	56

8.3.1	Identifikovanje potreba - Povećanje konkurentnosti poljoprivredno-prehrabbenog sektora i poboljšanje efikasnosti i održivosti poljoprivredne proizvodnje.....	56
8.3.2	Identifikovanje potreba – Održivo upravljanje prirodnim resursima (zemljište, šume i vode)	59
8.3.3	Identifikovanje potreba – Podrška ruralnim preduzećima i povećanje zaposlenosti i socijalne infrastructure	61
8.3.4	Identifikovanje potreba – Sveobuhvatna institucionalna i sektorska reforma za stvaranje efikasnih javnih usluga	63
9.	PLAN AKCIJE.....	65
10.	TROŠKOVI.....	65
11.	STRATEGIJA INTERVENCIJE I OPIS MEHANIZMA INTERVENCIJE.....	66
12.	PLAN NADGLEDANJA I EVALUACIJE.....	81

1. REZIME

Kosovo je potencijalna zemlja kandidat za članstvo u Evropskoj Uniji, a potpisivanjem Sporazuma o Stabilizaciji i pridruživanju ima za cilj da napravi dalnje korake ka EU integracijama. Politike za poljoprivrednu i ruralni razvoj u zemlji se postepeno usklađuju sa Zajedničkom Poljoprivrednom Politikom EU (ZPP) kako bi ruralni sektor bio konkurentan u regionu i EU.

Iako Kosovo ima visokokvalitetno poljoprivredno zemljište, fragmentacija zemljišta, stara i nedovoljna poljoprivredna oprema i mehanizacija, loša poljoprivredna infrastruktura (npr. sistemi za navodnjavanje, poljoprivredni putevi, itd.), skupi inputi i težak pristup finansijama dovode do niže produktivnosti po jedinici godišnjeg rada u poljoprivredi u poređenju sa EU i susednim zemljama.

Dominirana malim nemodernizovanim farmama i sa otvorenom konkurencijom iz zemalja EU i regionala, niska konkurentnost poljoprivrede na Kosovu se direktno odražava na negativni trgovinski bilans, naročito sa zemljama EU.

Izrada Nacionalne Strategije za Poljoprivrednu i Ruralni Razvoj 2022.-2028. ima sledeće međusobno povezane ciljeve:

Da obezbedi Vladi Kosova, a posebno Ministarstvu nadležnom za Poljoprivrednu, Šumarstvo i Ruralni Razvoj i zainteresovanim stranama (poljoprivrednicima, njihovim udruženjima, grupama proizvođača i prerađivača, kao i seoskim stanovnicima) višegodišnju referentnu tačku – Strategiju kao sredstvo za razvoj poljoprivrede i ruralnih područja Kosova.

Da uspostavi osnovu za izradu operativnih programa na najnižem hijerarhijskom nivou, posebno Programa za Poljoprivrednu i Ruralni Razvoj, kao referentnu tačku za Instrument za Prepristupnu Pomoć EU za Poljoprivrednu i Ruralni Razvoj (IPARD), i druge donatore koji podržavaju sektor poljoprivrede i ruralnog razvoja.

Naša misija je da transformišemo agro-ruralnu ekonomiju čineći je sveobuhvatnijom, produktivnijom, otpornijom, održivom i konkurentnijom na domaćem i inostranom tržištu.

Vizija SPRR-a 2022.-2028. je razvoj konkurentnog i inovativnog agro -ruralnog sektora zasnovanog na savremenom znanju, tehnologiji i standardima , nudeći proizvode visokog kvaliteta na domaćem tržištu, regionu i EU , kao i održivi razvoj prirodnih resursa i životne sredine , obezbeđivanje ekonomskih aktivnosti i mogućnosti zapošljavanja, socijalne uključenosti i kvaliteta života stanovnika u ruralnim zonama.

Analizom problema i njihovih uzroka definisani su strateški i specifični ciljevi Strategije za Poljoprivrednu i Ruralni Razvoj.

Strateški Cilj 1: Povećanje konkurentnosti poljoprivredno -prehrambenog sektora i poboljšanje efikasnosti i održivosti poljoprivredne proizvodnje

Specifičan cilj 1.1: Podrška održivim prihodima farme i otpornost za povećanje sigurnosti hrane

Specifičan cilj 1.2: Povećanje konkurentnosti i poboljšanje tržišne orientacije uključujući i veći fokus na istraživanje, inovacije, tehnologiju i digitalizaciju.

Specifičan cilj 1.3: Poboljšanje položaja poljoprivrednika u lancu vrednosti.

Strateški Cilj 2: Održivo upravljanje prirodnim resursima (zemljište, šume i vode)

Specifičan cilj 2.1 Doprinos ublažavanju i prilagođavanju klimatskim promenama, kao i obnovljivoj energiji

Specifičan cilj 2.2 Promovisanje održivog i efikasnog upravljanja zemljištem, vodom i vazduhom

Specifičan cilj 2.3 Zaštita bio-diverziteta, poboljšane usluge ekosistema i očuvanje staništa i predela

Strateški Cilj 3: Podrška kompanijama u ruralnim zonama i povećanje zaposlenosti i socijalne infrastrukture

Specifičan cilj 3.1: Promovisanje zapošljavanja, rasta, socijalne uključenosti i lokalnog razvoja u ruralnim zonama, uključujući bio-ekonomiju i održivi razvoj šumarstva

Specifičan cilj 3.2: Poboljšanje društvenih zahteva za hranom i zdravljem, uključujući bezbednu, hranljivu i održivu hranu, smanjenje rasipanja hrane i dobrobit životinja

Specifičan cilj 3.4: Promovisanje rodne ravnopravnosti, uključujući učešće žena u poljoprivredi i socijalno uključivanje ranjivih zajednica i grupa

Strateški Cilj 4: Sveobuhvatna institucionalna i sektorska reforma za stvaranje efikasnih javnih usluga

Specifični cilj 4.1: Reorganizacija i puno funkcionisanje ARP-a kao agencija IPARD

Specifični cilj 4.2: Postizanje kredibiliteta za upravljanje budžetom i implementaciju mera programa IPARD III

Specifični cilj 4.3: Digitalizacija sektora i transfer znanja

Strategija se fokusira na specifična nacionalna pitanja koja će se rešavati vrstama intervencija sličnih ZPP-a dopunjujući je drugim merama politike zemljišta i navodnjavanja . Strategija je pripremljena uzimajući u obzir ekološke i klimatske postupke uključene u Zeleni Sp orazum; odnosno u obavezama Zelene Agende Zapadnog Balkana. Strategija pokriva realističnu, iako ambicioznu kombinaciju šema podrške za poljoprivrednike i druge ruralne aktere, kao i institucionalne reforme. Intervencije su tipa Stub I (subvencije), Stub II (grantovi – ruralni razvoj) ZPP-a, kapitalni ili infrastrukturni projekti i institucionalne reforme koje imaju za cilj dalju funkcionalizaciju ministarstva ka efikasnijoj javnoj upravi. Sve javne intervencije za period 2022. – 2028. treba da se sprovedu ako su uključene u ovaj dokument. Strategija će se sprovoditi uglavnom kroz Nacionalni Program za Poljoprivredu i Ruralni Razvoj, kapitalne projekte, IPA III i doprinos drugih donatora, dok MPŠRR ostaje u nadležnosti konsolidacije javne uprave kroz odgovarajuće reforme . Krajem 2028. godine poljoprivredno-prehrambeni sektor, privreda i infrastruktura ruralnih zona i administrativna struktura ministarstva treba da pokaže stabilan napredak, koji je ostao da se prati i proceni kroz niz indikatora učinka.

2. UVOD

Imajući u vidu značaj i težinu poljoprivrede u bruto domaćem proizvodu , kao i visok potencijal sektora za dalji razvoj i stvaranje prihoda i radnih mesta, politika poljoprivrede i ruralnog razvoja je nesumnjivo važan element opšte razvojne politike zemlje.

Poljoprivreda je jedna od najvažnijih delatnosti na Kosovu, ali potencijal za njen razvoj je neiskorišćen. Upoređujući indikatore produktivnosti i rentabilnosti , veličine farme, zastarele tehnologije, intenziteta proizvodnje, stope izvoza i drugih parametara, jasno je da je Kosovo zaostalo u razvoju poljoprivrede u odnosu na manje, a najveći jaz je sa Evropskom Unijom.

Proces članstva Republike Kosovo u EU zahteva usaglašavanje uredba i standarda u poljoprivredi sa uredbama i standardima Evropske Unije . Strategija za Poljoprivrednu i Ruralni Razvoj treba da doprinese boljem korišćenju resursa u poljoprivredi uz postizanje višeg nivoa konkurentnosti poljoprivrede. Strategija za Poljoprivrednu i Ruralni Razvoj će tak ođe obezbediti način prilagođavanja uredbama Evropske Unije i usaglašavanja sa Zajedničkom Poljoprivrednom Politikom Evropske Unije.

Strategija za Poljoprivrednu i Ruralni Razvoj za period 2022.-2028. je korak ka približavanju Zajedničkoj Poljoprivrednoj Politici EU(ZPP).

Strategija za Poljoprivrednu i Ruralni Razvoj 2022.-2028. se odnosi na sprovođenje Programa Vlade 2021.-2025., i oba dokumenta imaju za cilj razvoj agro-ruralnog sektora i posebno se bave povećanjem konkurenčije u poljoprivredno-prehrambenom sektoru, održivom upravljanju prirodnim resursima, poslovnom podrškom u ruralnom razvoju, sigurnošću hrane i reforme administracije.

Od 17 Ciljeva Održivog Razvoja (SDGs), Agende 2030, skoro svi su povezani sa ciljevima Strategije za Poljoprivrednu i Ruralni Razvoj: iskorenjivanje siromaštva, postizanje bezbednosti hrane, poboljšanje ishrane i promovisanje održive poljoprivrede, obezbeđivanje zdravog života i promovisanje blagostanja za sve uzraste, postizanje rodne ravnopravnosti i osnaživanje žena i devojaka, promovisanje održivog, sveobuhvatnijeg i održivog ekonomskog rasta, puna i produktivna zaposlenost i dostojanstven rad, samo su neki od identifikovanih problema kojima se obraća ova strategija, zbog činjenice da se pored poljoprivredne proizvodnje, takođe bavi i socio-ekonomskim pitanjima ruralnih zona.

Program ekonomskih reformi Kosova 2021.-2023. ubraja poljoprivredni sektor u jedan od "ključnih prioriteta" adresovanih u reformskoj meri br. 3: **Strukturne promene u poljoprivrednom sektoru:** glavna svrha ove mere je stvaranje zdravih politika u poljoprivrednom sektoru za povećanje produktivnosti i agro-ruralno restrukturiranje, razvoj poljoprivredno-prehrambenog sektora kroz poboljšanu konkurentnost, inovativnost i rast proizvodnje i proširenje i sanacija sistema za navodnjavanje.

U međuvremenu, Nacionalni Program za sprovođenje Sporazuma o Stabilizaciji i Pridruživanju predviđa konkretnе mere za unapređenje sprovođenja politike poljoprivrede i ruralnog razvoja, koje uključuju ojačanje Operativne strukture uključene u pripremu, upravljanje i kontrolu ove politike, kao i strukturiranje agro-ruralnog sektora.

Sofijski Sporazum - Zelena Agenda za Zapadni Balkan poziva na dugoročnu transformaciju poljoprivrednog sektora, umanjujući njegov negativan uticaj na životnu sredinu i klimu i očuvanje pristupačne i zdrave hrane za građane Kosova i izvozna tržišta . Ova transformacija će neizbežno proizvesti posledice na socio-ekonomski model ruralnih zona na Kosovu, pošto poljoprivreda igra dominantnu ulogu u ruralnim gazdinstvima i sredstvima za život . Paralelno sa promenama u poljoprivredno-prehrambenom sektoru , važno je obezbediti održivu transformaciju ruralnih zona , povećavajući atraktivnost za život u ovim zonama.

Buduća Strategija za Poljoprivrednu i Ruralnog Razvoja 2022. – 2028. bavi se nizom ekoloških i klimatskih postupaka uključenih u Zeleni Sporazum, "zelenilom" poljoprivrednog sektora, tj. smanjenje uticaja na životnu sredinu garantovanjem bezbednosti hrane.

3. METODOLOGIJA

Strategija za Poljoprivrednu i Ruralnog Razvoja je prvi strateški dokument ove vrste koji je pripremio Ministar Poljoprivrede, Šumarstva i Ruralnog Razvoja. Priprema ovog dokumenta je u skladu sa strateškim politikama Evropske Unije za Zajedničku Poljoprivrednu Politiku (ZPP) 2022.-2028.

Da bi se obezbedio integrisani pristup i bliska međuresorska koordinacija, osnovana je Upravljačka Grupa (UG) za pripremu Strategije i Programa za Poljoprivrednu i Ruralni Razvoj 2022.-2028. godine. UG su činili predstavnici svih Departmana Ministarstva, Poljoprivrednog Instituta Peć , Agencije za Razvoj Poljoprivrede, Agencije za Šumarstvo i Agencije za Hranu i Veterinu.

Iz resornog Ministarstva i Kancelarije Premijera deo grupe su bili:

- KP / Kancelarija za Strateško Planiranje,
- Ministarstvo Finansija, Rada i Transfера,
- Ministarstvo Životne Sredine, Prostornog Planiranja i Infrastrukture,
- Ministarstvo Industrije, Preduzetništva i Trgovine,
- Fakultet za Poljoprivrednu i Veterinu.

Učesnici posmatrači bili su:

- Predstavnici EU na Kosovu
- Predstavnici FAO, i
- Predstavnici projekta PPRR.

Upravljačka Grupa je vodila detaljne diskusije i donela je strateške odluke tokom procesa pripreme Programa za poljoprivrednu i ruralni razvoj i Strategije 2022.-2028., Strategije i Programa za Poljoprivrednu i Ruralni Razvoj 2022.-2028.

Šest grupa (od strane spoljnih eksperata i civilnog društva, NVO u sektoru Poljoprivrede i Ruralnog Razvoja, koje su doprinele razvoju SWOT analize, razvoju opštih i specifičnih ciljeva i identifikaciji potreba) su učestovale u diskusiji o tehničkim pitanjima. Departaman za Politiku Ruralnog Razvoja/Upravni Autoritet je odgovoran za izradu i koordinaciju aktivnosti u vezi sa pripremom ovog dokumenta.

Pored navedenog, izradi Strategije je prethodila nezavisna sektorska analiza glavnih sektora poljoprivrede i ruralnog razvoja koju je finansirala Kancelarija EU na Kosovu:

- Sektor proizvodnje, prerade i trgovine u lancu bilja/žitarica, voća i povrća,
- Sektor Stočarstva (meso, mleko, jaja) - proizvodnja, prerada i trgovina u celom lancu, i
- Ruralna diversifikacija i razvoj ruralne privrede , uključujući marketing u celom lancu , dostizanje relevantnih nacionalnih i EU standarda, i približavanje Zelenom Sporazumu EU-a.

Budući da SPRR ima međusektorsknu aktivnost , razrađeni su i analizirani mnogi dokumenti koje su izradili i druga Ministarstva, koja se odnose na sektor Poljoprivrede i Ruralnog Razvoja.

Ministarstvo predlaže da se Akcioni plan Strategije Poljoprivrede i Ruralnog Razvoja (SPRR) 2022-2028 finalizira nakon izrade Programa poljoprivrede i ruralnog razvoja koji je u završnoj fazi, kako bi bio usaglašen i imao koherentnost postupanja.

Očekuje se da će PPRR biti finaliziran u februaru 2022. godine u isto vrijeme kada i Akcioni plan SPRR-a 2022.-2028.

4. OPŠTI OPIS ZEMLJE I RURALNIH ZONA

Republika Kosovo ima površinu od 10.905,25 km². Nalazi se u delu Jugoistočne Evrope, graniči se sa Albanijom na jugozapadu, Crnom Gorom na severozapadu, Srbijom na severoistoku i Makedonijom na jugu.

Teritorija se nalazi na geografskim širinama 41°51' i 43°16', i na geografskim dužinama 19°59'i 21°47'.

Teritoriju Republike Kosovo karakterišu različite nadmorske visine. Najniža tačka Kosova nalazi se u dolini reke Beli Drim, na granici sa Albanijom i dostiže visinu od 270 m nadmorske visine, a najviša se nalazi na zapadu Kosova, u Đeravici - 2.656 m.

U hidrografskom aspektu, Kosovo je podeljeno na slivovima reka: Beli Drim, Ibar, Binačka Morava i Lepenac. Slivovi reka Kosova se ulivaju u tri morska sliva: Crno More, Jadranovo More i Egejsko More.

Klima Republike Kosovo je pretežno kontinentalna, što rezultira toplim letima i hladnim zimama, sa mediteranskim i kontinentalnim uticajima (prosečna temperatura u zemlji varira od +30°C leti, do -10°C zimi). Međutim, zbog neujednačenih porasta u pojedinim delovima zemlje dolazi do promena u temperaturi i rasporedu padavina.

4.1 Opšta površina i korišćenje poljoprivrednog zemljišta

Ukupna površina zemljišta na Kosovu je podeljena u sledeće kategorije: poljoprivredno zemljište koje učestvuje sa 38,53%, šume i šumsko zemljište 44,11%, urbano zemljište 4,40% i ostalo 12,96%.

Prema podacima ankete o poljoprivredi, korišćena površina poljoprivrednog zemljišta nije se značajnije promenila i predstavljala je približan trend korišćenja za ovaj vremenski period. U 2016. godini ukupna korišćena površina poljoprivrednog zemljišta iznosila je 415.826 ha, dok je u 2017. godini zabeležen blagi rast, nastavljajući da raste u 2018. gde je površina dospjela 418.582 ha. Povećanje korišćenja poljoprivrednog zemljišta nastavljeno je i u 2019. godini, i u ovom slučaju površina je dospjela 420.141 ha, dok u 2020. godini bilo 420.210 ha, slično godini 2019.

Najveću površinu korišćenog zemljišta zauzimaju livade i pašnjaci (uključujući i zajedničko zemljište) što čini 51,7%

U ukupne korišćene površine poljoprivrednog zemljišta, uočava se da nije bilo značajnijih promena u 2020. godini ova površina je iznosila 217.102 ha, što predstavlja smanjenje od 0,4% u odnosu na 2019 godinu.

Posle livada i pašnjaka, najveću površinu, kao i drugih godina, i u 2020. godini zauzima kategorija oranica – njiva, sa učešćem od 44,8%, što predstavlja površinu od 188.372 ha, što obuhvata i površinu povrća u polju na otvorenom (prva kultura) i u stakleniku (prva kultura).

Tabela 1- Korišćenje zemljišta - površina opštег poljoprivrednog zemljišta, šuma, gradskog zemljišta itd., u ha

Godina	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	Učešće (%) - 2020
Ukupna površina	1.090.800	1.090.500	1.090.500	1.090.500	1.090.500	
Poljoprivredno zemljište, sa kojeg:	415.826	416.072	418.582	420.141	420.210	38,53 %
Obradivo zemljište – oranice	187.223	186.954	188.359	188.365	188.372	44,8 %
Od toga sa povrćem na otvorenom (prvi usev)	7.864	8.033	7.818	8.319	8.435	-
Od čega sa povrćem u plastenicima (prvi usev)	457	467	468	518	547	-
Dvorišta	6.364	7.135	8.558	10.115	10.029	0,27 %
Plantaže voća*	6.364	7.135	8.558	10.115	10.029	2,39 %
Plantaže vinograda	3.112	3.199	3.272	3.367	3.437	0,82 %
Mlada drva	196	159	109	111	137	0,03 %
Livade i pašnjaci (uključujući zajedničko zemljište)	218.808	218.314	218.152	217.932	217.102	51,67 %
Šume i šumsko zemljište	481.000	481.000	481.000	481.000	481.000	44,11 %
Urbano zemljište	48.000	48.000	48.000	48.000	48.000	4,40 %
Ostalo	145.103	144.540	142.047	140.488	141.291	12,96 %

Izvor: Statistički godišnjak Republike Kosovo, 2021*; Nacionalna inventura šuma 2012 (ukupno šumsko zemljište i zemljište urbano) Pojašnjenje* Podaci o zasadima drveća su revidirani (rasuti stabla i razlikuje se od podataka Zelenog izveštaja za period '16-'20

4.2 Urbano - ruralna klasifikacija (uključujući definiciju ruralnog područja i ukupne površine)

Trenutno, u skladu važećih zakona, administrativna podela Kosova je na nivou 38 opština i 1.469 naselja. Nezvanično, u cilju regionalnog ekonomskog razvoja, opštine su ekonomski organizovane u sedam privrednih regiona (odgovarajućih sa NUTS 3).

Tabela 2 - Administrativna podela Kosova

Region (koji odgovara sa NUTS 3)*	Opštine (LAU 1)	Broj naselja (LAU 2)	Opšta površina (km ²)	Opšte stanovništvo 2020
Priština	Priština, Lipljane, Podujevo, Obilić, Kosovo Polje, Gračanica, Glogovac, Novobrdo	296	2.439	497.431
Peć	Peć, Dečane, Istog, Kлина, Junik,	223	1.631	229.134
Prizren	Prizren, Dragaš, Mamuša, Suva Reka,	154	1.025	292.597
Gnjilane	Gnjilane, Kamenica, Vitina, Parteš, Ranilug, Klokoč	166	1.209	161.144
Uroševac	Uroševac, Štimlje, Kačanik, Štrpc, Elez Han	126	1.030	185.119
Mitrovica	Mitrovica, Severna Mitrovica, Leposavić, Srbica, Vučitrn, Zubin Potok, Zvečane	336	2.077	224.121
Đakovica	Đakovica, Mališevo, Orahovac	168	1.224	208.642
Ukupno	38	1.469	10.635	1.798.188

* NUTS -3 regioni uglavnom imaju populaciju od 150.000 do 800.000 stanovnika– Eurostat

Najčešći metod za definisanje ruralnih područja je OECD metoda prema kojoj se područje smatra ruralnim ako je njegova gustina naseljenosti ispod 150 stanovnika po km², dok se zajednica smatra urbanom ako je gustina naseljenosti preko 150 stanovnika po km².

Definicija ruralnih zona koju koristi Agencija za Statistiku Kosova (ASK) za Popis Stanovništva i Stanova Kosova 2011. zasniva se na nivou naselja , koje karakteriše niska gustina naseljenosti i obično gde je većina zemljišta poljoprivredna u poređenju sa okolinom. To znači da je u Popisu Stanovništva Kosova 2011. godine, administrativna odluka opštine definisala mesto stanovanja kao ruralno . Koristeći ovu demarkaciju (razgraničenje) od strane ASK, 1.028.963 ha (94,3%) zemljišta su registrovana kao ruralno područje u kojima se nalazi 62,0% stanovništva (ili 1.078.239 stanovnika prema Popisu iz 2011. godine).

Kao indikator razgraničenja koristila se veličina naselja, kako bi se odredile ruralne zone koja odražavaju trenutnu situaciju u vezi sa ruralnim zonama na Kosovu iz društveno-ekonomske perspective, i istovremeno da se koristi pristup koji je u skladu sa trenutnom administrativnom situacijom.

Rezultat ove odluke je da se naselja sa stanovništvom od preko 30.000 stanovnika, odnosno gradovi Priština, Prizren, Gnjilane, Peć, Mitrovica, Uroševac i Đakovica svrstavaju u urbane zone, dok se ostatak teritorije Kosova smatra kao ruralno područje za potrebe PPRR 2014-2020. Prema ovoj

definiciji, 98,8% (10.787,94 km²) teritorije smatra se ruralnom u kojoj živi 74,1% (1.286.554 stanovnika) stanovništva (vidi Tabelu 3).

Planinske Zone

Prema praksi EU-a, za definisanje planinskih zona uzimaju se u obzir dva parametra: nadmorska visina (tip A) i nadmorska visina i padina (tip B). Za poređenje sa razgraničenjem ruralnih zona, kao osnovne teritorijalne jedinice odabrane su katastarske zone. Kao drugi korak, izračunava se prosečna visina za svaku katastarsku površinu. Planinska područja "Tipa A" su definisana kao katastarske zone sa prosečnom nadmorskog visinom iznad 700m i sva naselja koja se nalaze u okviru ovih zona su definisana kao planinske zone.

Planinska područja koja su izložene kombinaciji padine i nadmorske visine definišu se kao zone sa prosečnom nadmorskog visinom od preko 600m i padinom iznad 10% do više od 50% površine katastarske zone. Takve zone se definišu kao planinska područja "tipa B".

4 . 3 Demografska statistika

Kosovo ima populaciju od 1.798.188 stanovnika, sa jednim od najmlađih demografskih profila u Evropi, sa oko 50% stanovništva mlađih od 25 godina. 28% stanovništva je mlađe od 15 godina, dok je skoro dve trećine (65%) radno sposobno (15-64 godine). Stanovnici stariji od 65 godina predstavljaju 7% ukupnog stanovništva. Nasuprot tome, ova grupa starijeg stanovništva čini 16% stanovništva u Evropi.¹

Tabela 3 – Obično rezidentno stanovništvo i privatna domaćinstva

Ukupan broj stanovnika	1.798.188
Muški	875.900
Ženski	863.925
Gradsko stanovništvo (kako je definisano ASK-om)	661.586
Ruralno stanovništvo (kako je definisano ASK-om)	1.078.239
Stanovništvo ispod doba od 6 godina	179.648
% stanovništva u dobi od 6 godina	10,3%
Stanovništvo starije od 65 godina	116.785
% stanovništva starijeg od 65 godina	6,7%
Stanovništvo staro 75 godina	38.922
% stanovništva starijeg od 75 godina	2,2%
Broj privatnih domaćinstava	297.090
Prosečan broj članova po privatnom domaćinstvu	5,9

Izvor: ASK Popis stanovništva, domaćinstava i stanova na Kosovu 2011., izdanje 2012.

¹ASK: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova na Kosovu 2011., izdanje 2012.

4.4 Ključni indikatori ekonomskog razvoja i doprinosa poljoprivrede, šumarstva i ribarstva

Bruto Domaći Proizvod (BDP) je najvažniji ekonomski indikator u Sistemu Nacionalnih Računa koji predstavlja učinak privrede jedne zemlje u određenom vremenskom periodu. Na osnovu rezultata ankete BDP-a proizilazi da je BDP u tekućim cenama u 2019. godini iznosio 7.103,8 miliona €. Realno povećanje u 2019. u odnosu na 2018. iznosilo je 4,9% dok je BDP po glavi stanovnika za 2019. bio 3.986 €. Doprinos poljoprivrede BDP-u je smanjen sa 8,2% u 2016. na 6,5% u 2018. godini, nakon čega je usledio značajan porast od 7,2% u 2019. i stabilizacija na 7,4% tokom 2020. godine. Sa učešćem od 7,4% BDP-a tokom 2020. godine, poljoprivredni sektor je na četvrtom mestu u privredi u celini.

Tabela 4: Ključni indikatori ekonomskog razvoja i doprinosa Poljoprivrede, šumarstva i ribarstva

Godina	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Varijacija 2015 - 2020
Bruto Domaći Proizvod (u '000)	5.674.422	6.037.273	6.356.456	6.671.522	7.056.172	6.771.601	+22,33%
BDP po glavi stanovnika (€)	3.202	3.386	3.534	3.715	3.959	3.772	+21,64%
BDP (Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo/'000 €)	435.635	493.337	470.932	435.728	510.773	498.526	-9,07%
Doprinos poljoprivrede u BDP (%)	7,7	8,2	7,4	6,5	7,2	7,4	-25,24%

Izvor: ASK, Bruto domaći proizvod po ekonomskim aktivnostima 2008 – 2020. (Revidirani podaci za godine 2008-2019.)

5. ANALIZA PROBLEMA

5.1 Poljoprivreda i prehrambena industrija

5.1.1 Održivost farme

Što je farma veća, to je veći prihod po broju radnika. **Poljoprivreda Kosova karakteriše se malom razmerom.** Skoro 70% farmi sa obradivim zemljištem su površine do 2 ha, a više od 60% obradivog zemljišta je u vlasništvu farmi sa površinom do 5 ha.

Tabela 5 - Farme i obradivo zemljište po kategorijama veličine, u procentima od ukupnog broja

Veličina farme, (ha)	Broj farmi	Farme po kategoriji veličine, kao procenat od ukupnog broja	Obradivo zemljište po kategorijama u hektarima	Obradivo zemljište po kategorijama veličine, u procentima od ukupnog broja
0–0,5	32.020	69,71%	5.929	60,59%
0,5 – 1,00	18.355		12.065	
1,00 – 2,00	23.022		30.123	
2,00 – 5,00	24.231	28,72	65.202	
5,00 – 10,00	6.013	1,57%	39.533	21,14%
10,00 – 20,00	1.203		16.013	18,27%
20,00 – 30,00	246		5.146	
Više od 30	200		13.016	
Ukupno	105.289	100%	187.026	100%

Izvor: Procene zasnovane na podacima MPŠRR, 2020.

Tabela 6 - Dodata vrednost Kosova u poređenju sa nekim zemljama EU-a

Zemlje	Dodata vrednost neto (Evra) za jedinicu godišnjeg rada	Neto dodata vrednost Kosova u poređenju sa nekim zemljama EU
Estonija	17,697	8.07%
Austrija	28,481	5.01%
Mađarska	23,465	6.09%
Italija	34,198	4.18%
Bugarska	14,667	9.74%
Poljska	7,269	19.65%
Slovenija	6,336	22.54%
Hrvatska	8,117	17.59%
Rumunija	9,248	15.44%
Kosovo	1,428	-

Izvor: Procene zasnovane na FADN - Podaci Evropske Komisije i FADN, Podaci DAESB-MPŠRR, 2020.

Poljoprivreda ostaje uglavnom tradicionalna delatnost koja opstaje u nedostatku drugih lokalnih izvora prihoda i bez neophodnih sredstava za modernizaciju. Nivo prihoda poljoprivrednih gazdinstava koji je neophodan da farme budu održive i otporne je procenjen prema sektorskim studijama pripremljenim za poljoprivredne sektore Kosova u 2021. godini, koji su prikazani u donjoj tabeli:

Tabela 7 - Pragovi farmi – održiva proizvodnja (održivost)

Sektor	Pragovi
1. Krave muzare	15 krava
2. Ovce	130 ovaca
3. Koza	130 koza
4. Goveda	20 goveda
5. Kokoške nosilje	5000 kokošaka nosilja
6. Ptice	5000 mesnih ptica
Obrada	
1. Obrada mleka	2000 l/dan
2. Klanica stoke (stoka)	10 goveda/dan
3. Klanica ptica	1000 mesnih ptica/dan

Izvor: Studija Sektora Stočarstva, 2021

Poređenje između poljoprivrednih i nepoljoprivrednih prihoda je težak i ne jednostavan proces, ali bez minimalnih prihoda, poljoprivredna gazdinstva su u opasnosti da prekinu sa svojom aktivnošću, i to će verovatno dovesti do emigracije , posebno među mlađim generacijama. Međutim, ovu veoma nisku vrednost treba posmatrati iz perspektive ograničenih domaćih ekonomskih alternativa i niskog nivoa direktnih plaćanja. Treba pomenuti da je uloga ove vrste podrške prihodima izuzetno značajna za Kosovo, pošto je potpisana sporazum o slobodnoj trgovini (CEFTA i SSP sa EU), ali još uvek nema modernizovane konkurentne poljoprivrede . Direktna plaćanja se još ne vrše za poljoprivredno zemljište, već za poljoprivredne useve i stoku, pokrivajući najvažnije kultivisane poljoprivredne useve i sisteme uzgoja . Međutim, u pogledu obrađenih površina i broja životinja koje se izdržavaju prihodima od direktnih plaćanja , može se proceniti da **direktna plaćanja pokrivaju samo oko 50% površine sa glavnim poljoprivrednim usevima** (drugim rečima, skoro da ne ostavljaju podršku za polovinu ukupne površine), dok je kod životinja taj procenat oko 75% za krave muzare i ovce.

Tabela 8 – Površine koje primaju direktna plaćanja za neke poljoprivredne useve, u poređenju sa ukupnim obrađenim površinama, 2019.

Poljoprivredni usevi	Površine koje primaju direktna plaćanja (ha)	Ukupna obrađena površina (ha)	Procenat površina pokrivenih direktnim plaćanjima
Pšenica	35.287	80.273	43,96%
Kukuruz	27.483	39.441	69,68%
Ječam	488	1.954	24,97%
Raž	196	420	46,67%
Povrće (bez krompira)	8.295	13.952	59,45%
Voćnjaci	4.142	9.479	43,70%
Vinogradi	2.989	3.367	88,77%

Izvori: Procene su zasnovane na Zelenom Izveštaju 2020. i na podacima ADA

Što se tiče **nivoa direktnih plaćanja** (npr. 100-150 Evra za poljoprivredne useve, 300 Evra za povrće, 70 Evra za krave mlekare, 15 Evra za ovce ili koze), **u poređenju sa EU, mogu se smatrati veoma niskim**. Međutim, pokazalo se da je to veoma korisno za šemu kvaliteta mleka, koja ne samo da konsoliduje prihode na farmama, već je i orijentisana na rezultate, podstičući razvoj sektora.

Tabela 9 - Broj životinja koje primaju direktna plaćanja u poređenju sa ukupnim brojem životinja, 2019.

Životinje	Broj životinja koje primaju direktna plaćanja (grla)	Ukupan broj životinja (grla)	Procenat životinja obuhvaćenih direktnim plaćanjem
Krave muzare	62.478	80.273	77,83%
Ovce i koze	160.768	216.299	74,33%
Živina	1.181.829	2.665.262	44,34%
Svinje	1.404	40.538	0,00%

Izvor – Procene na osnovu studija sektora stočarstva, 2021. i podaci ADA

Štaviše, Kosovo je definisalo planinske zone (kao zone sa prirodnim ograničenjima), ali **ne postoji šema plaćanja koja bi nadoknadila gubitak prihoda i dodatnih troškova zbog prirodne neprikladnosti**. Nedostaju i kompenzaciona plaćanja za agro-sredinu i za lokalne rase, iako imaju potencijal da obezbede nastavak dugogodišnje tradicije poljoprivrede, dokazujući otpornost ne samo na prirodne uslove već i na mnoge ekonomske i političke sisteme.

Apsolutna održivost farme za sve farmere nije ni realna ni poželjna. Manja radna snaga u poljoprivredi znači da se prihodi od poljoprivrede dele na manji broj ljudi, čime se povećava iznos po osobi. Veća produktivnost rada i specijalizacija za intenzivnu proizvodnju visoke vrednosti su takođe direktno povezani sa prihodima farmi, a poljoprivreda Kosova je tek na početku ovog puta. Na svom putu ka modernizaciji, Kosovo će morati da osloboди radnu snagu, dok će se udružiti značajan deo malih farmi. Izazov je da se održi **dobar balans između podržavanja tradicije i olakšavanja modernizacije**, u suprotnom rizik od napuštanja zemlje, bar u udaljenim planinskim zonama, ostaje veoma visok, što dodatno podstiče migraciju, posebno iseljavanje mlađe generacije, dok se vredne tradicije mogu biti izgubiti.

Održivost farmi takođe zahteva usvajanje savremenih poljoprivrednih praksi sa fokusom na očuvanje vode i zaštitu zemljišta – posebno potrebnih za ravničarska zemljišta za veće poljoprivrednike. Prakse održivog poljoprivrednog upravljanja, kao što su oranje, oranje po linijama (posebno na padinama), rotacija poljoprivrednih useva sa krmnim usevima i mahunarkama, sadnja šuma i šumskih površina (uključujući agro -šumske pojaseve i drvo sa karakteristikama pejzaža) i ulaganja u nove tehnologije, obuka i savetodavne aktivnosti se trenutno slabo sprovode na Kosovu.

Navodnjavanje ne služi samo u svrhu povećanja proizvodnje i konkurentnosti farmi, već i obezbeđivanja poljoprivrednog prihoda tokom sušnih godina. **Glavni rizik za održivost farme predstavlja dostupnost vode**, za koju se očekuje da će se smanjiti u narednim godinama sa porastom temperature tokom leta. Na osnovu predviđanja modela, klimatske promene će uticati na glavne vodene slike Kosova na različite načine. U godinama sa vlažnijim zimama, prosečna godišnja vrednost raspoložive vode po osobi može da poraste za reke Beli Drim i Ibar, ali manje vode za reku Binačka Morava. Međutim, glavnu zabrinutost izaziva projektovano povećanje temperature tokom leta (+ 2,5 ° C) i smanjenje padavina u proleće i leto (-10%)². Master Plan za navodnjavanje na Kosovu pokazuje da se **trenutno navodnjava samo 20.000 ha, sa površine od 280.000 ha koja ima potencijal za razvoj sistema za navodnjavanje**.

Štaviše, finansijska održivost i otpornost mogu se podržati razvijenijim šemama poljoprivrednog osiguranja, koje bi trebalo da pokriju najvažnije rizike u poljoprivredi, kao što su ekstremni meteorološki događaji (oluje, jaki vetrovi, grad, kasni prolećni/rani jesenski mrazevi, suše, itd.), ali bez obzira na to, Kosovo na tržištu ima ograničene šeme poljoprivrednog osiguranja.

2 Master Plan za Navodnjavanje na Kosovu, 2020.

5.1.2 Konkurentnost i orientacija proizvodnje prema zahtevima tržišta

Uz dominaciju **nemodernizovane male poljoprivrede** i u otvorenoj konkurenciji sa zemljama EU u regionu, niska konkurentnost poljoprivrede Kosova se **direktno odražava u širenju trgovinskog bilansa**, posebno sa zemljama EU. Međutim, treba pomenuti da je negativan trgovinski bilans uzrokovani rastom uvoza po većoj stopi od izvoza , što dokazuje da su neki trgovinski kanali konsolidovani.

Tabela 10 - Trgovinski bilans Kosova prema svim zemljama, 2015. – 2020.

Godina	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Izvozi	41,7	45,2	61,3	64	65,5	78
Uvozi	633,7	658,7	694,5	712,3	759,4	765,3
Trgovinski bilans	-592	-613,5	-633,2	-648,3	-693,9	-687,2

Izvor: Procene na osnovu podataka ASK-a.

Stoga, poljoprivreda Kosova je **u procesu ponovne orientacije na zahteve tržišta i useve sa dodatom vrednošću** : ukupna površina za žitarice se smanjuje , dok se za povrće , krmno bilje , voćnjake i vinograde povećava. Glavna slabost u poboljšanju efikasnosti farmi je veličina površine; male farme dovode do nedovoljnog profita za ulaganje . Kosovo ima visokokvalitetno poljoprivredno zemljište (83%

poljoprivrednog zemljišta je kategorije 1-4, što znači zemljište sa visokom plodnošću). Osnovna investicija za male poljoprivrednike trebalo bi da bude kupovina dodatnog poljoprivrednog zemljišta. Dok je ukupna prodaja poljoprivrednog zemljišta od strane KAP-a od 2005-2020. godine 30.810 ha, to znači da je 7,3% korisnog poljoprivrednog zemljišta zemlje prebačeno u privatni sektor, što utiče na konsolidaciju strukture i rast Farma.

Međutim, **bez jedne jasne politike zaštite poljoprivrednog zemljišta i obaveznih kontrola**, nezakonita promena namene zemljišta, povezana sa nelegalnom gradnjom na poljoprivrednom zemljištu, predstavlja veliku pretnju postizanju svrha konsolidacije. Štaviše, to je zbog nedostatka jasnih politika i zakonodavstva za održivo upravljanje poljoprivrednim zemljištem.

U pogledu **poljoprivredne proizvodnje, promena iz godine u godinu je veoma velika, što dokazuje da nisu preduzeti značajniji koraci ka modernizaciji**, i smanjenju visokog stepena zavisnosti poljoprivrede od vremenskih prilika. Pored žitarica i krmnih useva, smanjena je i produktivnost po hektaru. Delimično, pad proizvodnje po hektaru u slučaju voćnjaka i vinograda može se pravdati i novim zasadima, koji tek postepeno ulaze u proizvodnju.

³Procene zasnovane na Zelenom Izveštaju, 2020. i Poljoprivrede Kosova u Brojkama, 2021.

Tabela 11 - Proizvodnja poljoprivrednih useva u periodu 2015. – 2020.

Poljoprivredni usevi	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Žitarice	ha	134.886	134.571	120.746	123.869	124.199
	ton	443.584	562.899	477.880	441.757	459.404
	t/ha	3,28	4,18	3,95	3,56	3,69
Povrće	ha	14.656	17.395	19.643	17.886	18.911
	ton	246.096	335.467	358.394	265.420	300.557
	t/ha	16,79	19,28	18,24	14,83	15,89
Krmni usevi	ha	97.183	97.936	105.613	107.099	108.480
	ton	317.888	390.707	486.989	480.966	504.406
	t/ha	3,7	3,98	4,61	4,49	4,64
Voćnjaci	ha	4.930	5.668	6.422	7.922	9. 479
	ton	44.674	54.836	34.207	53.606	67.294
	t/ha	9,06	9,67	5,32	6,76	7,09
Vinogradi	ha	3.068	3.117	3.199	3.272	3.367
	ton	25.422	23.666	15.364	27.322	19.318
	t/ha	8,28	7,59	4,80	8,35	5,73
						7,66

Izvor: Procena na osnovu podataka iz Poljoprivrede Kosova u Brojevima, 2021.; ASK 2020.

Pravilna upotreba inputa je direktno povezana sa nivoom outputa. **Nivo đubriva i pesticida je nedovoljan i njihova upotreba je neadekvatna - zaključuje se u sektorskoj studiji o poljoprivrednim usevima, pripremljenoj u 2021. godini za Kosovo.**

To znači da postoji mnogo prostora za povećanje efikasnosti u korišćenju đubriva i pesticida , ali to zahteva znanje, analizu zemljišta, mehanizaciju i obuke. Kvalitet đubriva i pesticida se smatra niskim, a izostaje implementacija sistema državne kontrole za proveru koncentracije aktivnih supstanci.

Upravljanje stajnjacima je takođe veoma loše, gde je glavna prepreka nedostatak odgovarajućeg skladištenja, što dovodi do curenja hranljivih materija i emisije amonijaka, odnosno zagađenja vode i vazduha jedinjenjima azota (umesto da zadrži što je više moguće azota u kompostiranom stajnjaku). Ne postoji Kodeks Dobre Poljoprivredne Prakse, koji promoviše dobre prakse za skladištenje i kompostiranje stajnjaka, kao i za primenu organskih i hemijskih đubriva. Za neke sektore, nizak kvalitet sadnog materijala (posebno u slučaju grožđa , voćnjaka, jagodičastog voća , itd.) otežava produktivnost.

U pogledu navodnjavanja, jaz između navodnjavanih površina (20.000 ha) i potencijalnih navodnjavanih površina (280.000 ha) je veoma velik, što ukazuje da su potrebna značajna ulaganja, počev od studija izvodljivosti za neophodna kapitalna ulaganja na modernizaciji i rehabilitaciji primarnog navodnjavanja infrastrukture. Nedostaju integrисани projekti koji uključuju Udruženja Korisnika Voda (UKV). UKV još nemaju dovoljno znanja, nisu organizovana i motivisana da zajednički upravljaju sistemom za navodnjavanje, iako bi ova udruženja trebalo da budu najvažnija pokretačka snaga u procesu modernizacije i rehabilitacije da bi se obezbedila održivost investicija.

Navodnjavanje na nivou farmi je obavezno za neke sektore (npr. voće i povrće). Master Plan za Navodnjavanje, koji je pripremila Svetska Banka 2020. godine, uključuje važne preporuke, ali koje još nisu uključene u mehanizam finansiranja javne uprave. Produktivnost je takođe usko povezano sa nivoom mehanizacije. **Slaba opremljenost mašinama i zastarela mehanizacija su pre svega prepreke u povećanju produktivnosti rada .** Prema Popisu Poljoprivrede u Republici Kosovo, 2014., samo svako drugo poljoprivredno gazdinstvo poseduje traktor, i to većinom traktore sa jednom vučnom osovinom (87%). U 2014. godini, više od 73% svih

traktora u vlasništvu poljoprivrednih farmi bili su stariji od 20 godina. Takođe, vredi pomenuti da će nova mehanizacija doneti nove izazove, kao što je potreba za specijalizovanom obukom za korisnike i servisima/radnjama. Nažalost, od svih poljoprivrednih inputa, cene traktora pokazuju najveći rast od 19% u 2019. u odnosu na 2015. godinu. Za male farme, troškovi nabavke i održavanja mehanizacije su nedostizni, što čini strukturu farme najvećom barijerom tokom procesa modernizacije.

Cena pesticida je neznatno porasla u poslednjih 5 godina, dok je kod đubriva blago smanjena. Međutim, **cene se smatraju visokim, teško ih je podržati i stoga se koriste ispod optimalnog nivoa . Bez odgovarajuće kontrole aktivnih supstanci, kvalitet hemijskih inputa se smatra diskutabilnim.**

Kod stočarstva, osim živine (sa ograničenim porastom), došlo je do blagog smanjenja broja grla. Kao što je opisano u sektorskoj studiji o stočarstvu 2021. godine, postoje mnogo razloga za to: slab genetski potencijal korišćenih rasa, nemodernizovane farme, neefikasno upravljanje farmama, stariji farmeri koji se bave tradicionalnim uzgojem, i koji se ne zamenjuju mlađim generacijama, administrativne i logističke prepreke za izvoz, itd.

Tabela 12 - Stočarstvo tokom perioda 2015. – 2020.

Godina	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Stočarstvo	258.504	264.971	259.729	258.662	257.733	261.389
Ovce i koze	224.096	212.040	210.688	209.808	216.299	241.688
Svinje	44.149	42.309	41.086	40.164	40.533	45.394
Živine	2.576	2.740	2.811	2.538	2.665	2.782

Izvor: Procena zasnovana na podacima Poljoprivrede Kosova u Brojkama, 2021.; ASK 2020.

Iako postoji dobar potencijal, posebno u slučaju ekstenzivnog uzgoja ovaca, izvoz živih životinja i proizvoda životinjskog porekla je blokiran zbog slabog sistema kontrole bolesti životinja, a bez rešavanja ovog administrativnog pitanja, perspektiva za razvoj sektora stočarstva ostaje blokirana.

Iako su prinosi uglavnom u blagom negativnom trendu, uz prednost poskupljenja gotovo svih poljoprivrednih proizvoda, poljoprivredna proizvodnja je u 2020 godini povećana u odnosu na 2015. godinu, kako za poljoprivredne useve tako i za stočarstvo, pružajući perspektivu jednog profitabilnog poslovanja.

Tabela 13 - Poljoprivredna proizvodnja po tekućim cenama

Godina	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Proizvodnja poljoprivrednih useva (mil. Euro)	350,17	412,13	402,5	388,3	441	477,4
Stočarstvo (mil. Euro)	120,3	160,5	157,4	140,3	167,7	164,2

Izvor: ASK, Ekonomski Procene za Poljoprivredu

Shodno tome, privatni sektor se postepeno širi. Broj novih preduzeća, radnika na registrovanim farmama i rastuća vrednost prihoda pokazuju da je poljoprivreda i dalje atraktivna.

Tabela 14 - Aktivna poslovanja u poljoprivredi

Godina	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Broj aktivnih kompanija	2.130	2.314	2.398	2.942	2.405	2.780
Broj zaposlenih osoba	8.790	10.024	10.449	13.156	12.467	14.996
Prihodi ('000)	323.370	360.536	432.301	461.626	499.821	526.980

Izvor: Procena na osnovu podataka iz Zelenog Izveštaja, 2020.

Ovaj trend se može održati i u budućnosti samo uz značajne investicije u restrukturiranje i modernizaciju farmi, posebno za kategoriju srednjih farmi, koje imaju potencijal za širenje poslovanja. Međutim, na Kosovu nedostaje jasna razlika između malih, srednjih i velikih farmi, što otežava formulisanje i sprovođenje politika.

Efikasna upotreba radne snage je takođe ključni faktor za konkurentnost. Ukupan broj registrovanih zaposlenika u poljoprivredi, šumarstvu i ribarstvu je oko 19,700 osoba, od čega su 15,100 muškaraca i 4.500 žena.⁴ Prema Anketi Poljoprivrednih Domaćinstava iz 2019. godine, ukupan broj stanovnika koji rade u poljoprivredi je 270.181, što je ekvivalentno sa 82.657 GJR (Godišnjih Jedinica Rada). **Činjenica da farme imaju ograničen kapacitet da transformišu inpute u proizvode sa dodatom vrednošću** ukazuje se na veoma nisku neto dodatnu vrednost po GJR: samo 1,428 Evra. Najgora situacija je sa manjim farmama, jer "izgleda da nisu u stanju da dostignu efikasanost obima i imaju koristi od povratka po stepenu... zaglavljene su u siromaštvu i nepoljoprivredna delatnost nema kapacitet da apsorbuje višak radne snage iz poljoprivrede"⁵.

Anketa o Radnoj Snazi za TM4 2020 godine navodi da su 31,8 % nezaposlenih na Kosovu mladi (uzrasta od 15-24 godine).

Značajan deo mlađeg stanovništva je nezaposlen (49,9%), a nezaposlenost mlađih je veća kod žena (53,7%) u odnosu na muškarce (48,0%). Međutim, nade u modernizaciju polažu mlađi ljudi. MPŠRR je ohrabrio mlade poljoprivrednike kroz sistem procenjivanja (bodovanja) grantova.

Tabela 15 – Deo mlađih poljoprivrednika kao korisnici grantova

Indikatori	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
Novi korisnici - za sve mere (%)	62,83	69,43	68,00	63,46	n/a	71,49

Izvor: MPŠRR

U cilju povećanja produktivnosti zemljišta povećava se i međupotrošnja (zbog dodatnih troškova energije, đubriva, pesticida, itd.), povećavajući potrebu za kreditima za proizvodnju. I pored toga što je isplaćeni iznos agro -kredita po prvi put u 2019. godini prekoračio 100 miliona Evra, vrednost je veoma nedovoljna za potrebe sektora. **Pristup finansijama je i dalje težak**, jer je nivo kolaterala teško pristupačan, a kamatne stope su ostale veoma visoke (između 6 i 30%), posebno za male farme kojima upravljaju mlađi ljudi.

Konkurentnost se takođe odnosi na obezbeđivanje proizvoda visokog kvaliteta. **Skladišta (sa opremom za sortiranje i pakovanje), a posebno hladnjаче (koje mogu da podrže izvoz po višim cenama na tržištu EU-a) su nedovoljna za sve vrste poljoprivrednih proizvoda.** Štaviše, linije za preradu, iako generalno imaju dovoljan kapacitet prerade, zahtevaju dodatne investicije kako bi se povećao kvalitet proizvodnje i osigurali standardi za bezbednost hrane. Standardi kvaliteta i bezbednosti, kao što su Global GAP, Zaštićena Oznaka Porekla (ZOP) i Zaštićeni Geografski Pokazatelji (ZGP), i organska poljoprivreda su se slabo primenili.

⁴Anketa o Radnoj Snazi za TM4 2020., ASK, 2020.

⁵ Memorandum o Povećanju Poljoprivredne Produktivnosti Kosova, Svetska Banka, 2021

Što se tiče HACCP -a, iako nije obavezan standard u EU , principi HACCP-a su obavezujući . Prema Agenciji za hranu i veterinu, preduzeća za preradu i pakovanje hrane životinjskog porekla podeljena su u 4 kategorije na osnovu nivoa rizika za bezbednost hrane:

- Kategorija "A" = nizak nivo rizika
- Kategorija "B" = srednji nivo rizika
- Kategorija "C" = visok stepen rizika
- Kategorija "D" = veoma visok stepen rizika⁶. Samo jedna kompanija iz sektora životinja je sertifikovana za izvoz u EU.

Većina standarda nije direktno povezana sa kvalitetom proizvoda , kao što su standardi zaštite životne sredine i dobrobiti životinja, i mogu se smatrati neproduktivnim investicijama. Troškovi usklađenosti predstavljaju rizik koji bi mogao dodatno smanjiti trenutne niske profitne marže , ugrožavajući krhki nivo konkurentnosti sektora . Ovi troškovi pokrivaju finansijske napore za pravilno ulaganje, održavanje i rad (npr. više prostora za stoku u štalama – uključujući nadogradnju kaveza za kokoš nosilje, upravljanje stajnjakom – uključujući vodootporne kontejnere za skladištenje i i specijalizovanu opremu za primenu, itd.) Zatim, odlaganje takvih investicija dovodi do troškova životne sredine koji su obično skuplji i koji takođe štete ljudskom zdravlju i sprečavaće poljoprivredu Kosova da bude spremna sa osnovnim pravilima CAP: usklađenost sa uslovima za sva površinska plaćanja prema CAP (direktna plaćanja , naknade za prirodna ograničenja, eko-šeme, agro-ekološke šeme, itd.)

Prema zakonskom okviru koji je na snazi, sistem javnog savetovanja je u nadležnosti DSHK&T u okviru Ministarstva, koje takođe koordinira aktivnosti opštinskih centara za informisanje i savetovanje.

Privatni savetodavni sistem se smatra većim od javnog sistema , oprkos tome što je relativno nov. Njegova aktivnost se odnosi na specifične teme od interesa za poljoprivrednike: inputi, sabirni centri, prerada agro-prehrambenih proizvoda, šeme grantova. Sabirni centri i postrojenja za preradu hrane su obezbedili uspešnu obuku o tržišnim standardima, takođe uz pomoć donatora.

IPRK⁷ je lokalna organizacija koja se konsolidovala sa horizontalnim aktivnostima vezanim za poljoprivrednu, i sa dobrom iskustvom u pružanju obuke poljoprivrednicima; međutim, njena aktivnost je više projektno orientisana i, kao i u slučaju donatorske podrške, postavlja se pitanje dugoročne održivosti.

Koordinacija između javnog i privatnog savetodavnog sistema je slaba, a jedan od razloga je nedostatak dobro organizovanih udruženja poljoprivrednika koja mogu biti uključena u prenošenje znanja u korist svojih članova . Sistem javnog savetovanja nema kapacitet da na odgovarajući način odgovori na potrebe poljoprivrednika, pošto se oslanja na ograničen budžet i nema sistem praćenja i evaluacije za svoje aktivnosti. Istovremeno, privatni sektor je obično vezan za konkretnu delatnost ili u pomaganju poljoprivrednicima da dobiju grantove, dok mu nedostaje sistem za akreditaciju pružalaca savetodavnih usluga. **Univerziteti i istraživački instituti nisu dovoljno uključeni i orijentisani ka poljoprivrednicima, i u velikoj meri nedostaje koncept inovacije u kontekstu prenosa znanja.** Savetodavni sistem ne cilja na kategoriju poljoprivrednika sa najvećim potencijalom za primenu novih stečenih znanja kao što su mladi farmeri, niti cilja na savremene poljoprivredne prakse za zaštitu zemljišta i voda.

Potrebni su napori da se upravlja prelaznim periodom ka širem usvajanju novih tehnologija, kako u ekonomskom, tako i u upravljanju znanjem. Neki nedostaci mogu ometati usvajanje tehnologija za povećanje produktivnosti i uštedu inputa. Praznina u znanju može biti najproblematičnija prepreka u modernizaciji poljoprivrede Kosova.

⁶Kategorizacija bezbednosti hrane Agencije za Veterinu - <https://auvk.rks-gov.net/sq/bizneset-e-aprovuara-per-ushqime-me-origjine-shtazore>

⁷ IADK - Iniciativa për Zhvillimin e Bujqësisë së Kosovës IADK - organizatë joqeveritare e themeluar në 2004

5.1.2 Položaj poljoprivrednika u lancu vrednosti

Postoje jasne asimetrije pregovaračke moći u lancima vrednosti. **Poljoprivrednici na Kosovu uglavnom trguju tržišnim cenama**, jer oni imaju malu pregovaračku moć u određivanju cena inputa i njihovih proizvoda. Kao trgovci inputima, tako i prerađivači su bolje organizovani i mogu da nameću cene, barem na lokalnom nivou.

Nedostaje poseban pravni osnov (uskladijan sa EU) za organizacije proizvođača, i nedostaje posebna nacionalna šema za javnu podršku koja bi podstakla njihovo stvaranje i početne aktivnosti.

Bez obzira na veliki broj malih poljoprivrednika i različitih nedostataka u lancu vrednosti, **postoje samo nekoliko udruženja poljoprivrednika**. Čini se da sektori sa najvećom potražnjom na tržištu, kao što su **bobičasto voće, voće i povrće, skloniji osnivanju/članstvu u organizaciji grupe proizvođača**. Većina njih su dobili podršku kroz različite projekte međunarodnih donatora, i pokrivaju meko voće (npr. crvene ribizle), voće, mleko i organsku poljoprivredu, ali i udruženja za trgovce inputima, i onih za preradu poljoprivrednih-prehrambenih proizvoda od voća i povrća.

Što se tiče zadruga, postoje nekoliko osnovanih koje su povezane sa financiranim projektima. **Trenutni zakonski okvir nije dovoljno uređen za zadruge**, jer zahteva zajedničko posedovanje i korišćenje imovine, i možda ne mogu funkcionisati kako treba bez jasnih pravila za održavanje računovodstva farmi u zajedničkom poslovanju.

Bez obzira na tendencije za visoku koncentraciju kanala vrednosti na samo nekoliko sabirnih centara, fabrika za preradu, pa do nekoliko maloprodajnih lanaca, **ne postoji međuprofesionalna udruženja** (za isti poljoprivredni sektor/za celokupan lanac robe), dakle ne postoji nijedan asocijativni organ koji okuplja poljoprivrednike, agro-prehrambene prerađivače i njihove zastupnike na (hiper) tržištima, kako bi dali priliku razgovorima o profitnim maržama u lancima vrednosti.

SWOT Povećanje konkurentnosti poljoprivredno -prehrambenog sektora i poboljšanje efikasnosti i održivosti poljoprivredne proizvodnje

SNAGE	SLABOSTI
<p>Upravljanje zemljištem i navodnjavanjem</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dobri poljoprivredni-klimatski uslovi za specifične useve • Postojanje pravnog osnova za zaštitu zemljišta, navodnjavanje poljoprivrednog zemljišta i prostorno planiranje. • Postojanje master plana za navodnjavanje • Postoje opštinski razvojni planovi	<p>Upravljanje zemljištem i navodnjavanjem</p> <ul style="list-style-type: none"> • Poljoprivredno zemljište fragmentovano u malim parcelama. • Bespravna gradnja na poljoprivrednom zemljištu • Napuštanje poljoprivrednih delatnosti • Nedostatak jasne politike za zaštitu zemljišta • Imovinski problemi – neprenos nasledstva (stvara probleme u dugoročnom izdavanju u zakup kao i bankarskim hipotekama) • Zagađenje poljoprivrednog zemljišta (nepravilna upotreba PMB-a, hemijskih đubriva, otpadne vode i otpad). • Korišćenje peska i šljunka iz rečnih korita i na poljoprivrednim zemljištima. • Loše upravljanje rekama i uništavanje rečnih korita • Erozija zemljišta

<p>Poljoprivreda i prehrambena industrija</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tradicija u proizvodnji voća, povrća, grožđa i stočarskih proizvoda • Rastući trend razvoja komercijalnih farmi • Dovoljno pašnjaka za korišćenje • Pravni osnov o bezbednosti hrane • Dovoljni kapaciteti poljoprivredne-prerađivačke industrije/preduzeća prerade hrane koje dobro posluju • Neki prerađivači hrane (mleka i mesa) ispunjavaju EU standarde za bezbednost hrane (A kategorija) • Rastući trend proizvodnih kapaciteta • Povećanje potražnje potrošača za svežim domaćim proizvodima • Poboljšanje politike i posvećenosti Vlade razvoju konkurenčkih sektora • Postojanje osnovnih struktura za savetovanje i transfer tehnologije za primarnu proizvodnju • Unapređenje znanja (know-how) tokom sprovođenja različitih projekata koje finansiraju donatori • Povećan je državni budžet za poljoprivredu i ruralni razvoj (direktne isplate i investicioni grantovi) za glavne poljoprivredne-prehrambene sektore • Kapaciteti MPŠRR-a za upravljanje programom IPARD • Rasno poboljšanje populacije goveda. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ispuštanje otpadnih voda u vodenu tela bez prethodnog prečišćavanja • Nedovoljna primena politika i zakonodavstva/Slaba primena zakona • Nedostatak dovoljnog znanja poljoprivrednika o dobrim praksama navodnjavanja • Nedostatak obuka i specijalizovane savetodavne službe o pitanjima životne sredine • Nedostatak GIS podataka • Nedostatak upravljanja deponijama <p>Poljoprivreda i prehrambena industrija</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nedostatak različitih vrsta prerađenih proizvoda (nediversifikovani proizvodi) • Nedovoljna količina primarne proizvodnje • Visoke cene i nizak kvalitet poljoprivrednih inputa (seme, koncentrirana hrana, rase, đubriva) • Većina sorti i rasa imaju nizak prinos • Nedostatak poljoprivredne infrastrukture (navodnjavanje, poljski putevi) • Niska produktivnost radne snage zbog nedostatka poljoprivredne mehanizacije, velike angažovanosti radne snage kao i zastarele mehanizacije, opreme i objekata • Veoma slaba digitalizacija poljoprivrede i mali broj farmi sa preciznom poljoprivrednom tehnologijom; • Nedostatak vođenja podataka od većine poljoprivrednika; • Ograničeni finansijski kapaciteti za ulaganje u novu tehnologiju i proširenje farmi zbog niske profitne marže; • Nizak nivo vertikalne i horizontalne saradnje između proizvođača i prerade; • Slabe organizacije proizvođača i relevantnog zakonodavstva • Slabe veštine u upravljanju farmom i nedostatak sveobuhvatnih savetodavnih usluga i redovnih obuka • Nizak nivo posvećenosti institucija i poljoprivrednika da podrže proces komasacije poljoprivrednog zemljišta • Slaba organizacija tržišta i nedostatak objekata sa savremenom tehnologijom za tretman posle žetve (sabirni centri, skladišta)
--	--

	<ul style="list-style-type: none"> • Nizak nivo sprovođenja nacionalnih i EU standarda (bezbednost hrane, životna sredina, dobrobit životinja) • Niska produktivnost prerađivačkog sektora zbog zastarele tehnologije • Visoka stopa uvoza poljoprivrednih-prehrambenih proizvoda i poluproizvoda • Neformalno tržište poljoprivrednih proizvoda • Poteškoće u dobijanju poljoprivrednih kredita i visoke kamatne stope, kratak grejs period i samo krediti sa kratkoročnim rokom otplate • Teško dostupne i nedovoljne šeme osiguranja (nisu uključeni svi poljoprivredni usevi) za poljoprivrednike • Niska uključenost istraživanja i razvoja i spori ritam prodora novina u poljoprivrednom-prehrambenom sektoru • Nedostatak stranih investitora koji mogu da donesu kapital i znanje-iskustvo(know-how) • Nedostatak stručnjaka (iskusnih i specijalizovanih tehnologa, stručnjaka mašinstva itd.) • Nedostatak znanja i mogućnosti za korišćenje izvora obnovljive energije iz poljoprivrednih proizvoda • Starenje stanovništva i nezainteresovanost mladih da poljoprivredu smatraju svojom osnovnom profesijom • Nedovoljno znanje, informacije i veštine za savremeno upravljanje farmom, nacionalnih i EU standarda; slabo ispunjavanje standarda • Niska zainteresovanost za investicije u prilagođavanju klimatskim promenama • Nizak nivo poverenja u nacionalne javne politike.
--	---

<u>Obrazovanje i obuka u poljoprivredi i ruralnom razvoju</u>	<u>Obrazovanje i obuka u poljoprivredi i ruralnom razvoju</u>
<ul style="list-style-type: none"> • Dovršen pravni osnov za obuke i savetodavne usluge (Zakon br. 04/L-074 o savetodavnim službama i ruralni razvoj sa podzakonskim aktima); • Organizaciona struktura savetodavnih službi – uspostavljena. Osnivanje Odeljenja za savetodavne i tehničke službe (Odluka KGS 769/12 i 38 Opštinskih informativno-savetodavnih centara); • Iskustvo u sprovođenju šeme podrške za pružanje savetodavnih usluga i profesionalnih obuka za savetnike, poljoprivrednike i ruralnu zajednicu; • Konsolidovan sistem za javno i privatno obrazovanje/istraživanje i stručno osposobljavanje (5 srednjih poljoprivrednih škola, 3 poljoprivredna stručna fakulteta i 13 licenciranih privatnih konsultantskih kuća); • Unapređenje znanja poljoprivrednika i poljoprivrednih prerađivača o standardima kvaliteta i bezbednosti hrane (poljoprivrednih proizvoda); • Pružanje besplatnih savetodavnih usluga poljoprivrednicima (gratis); • Iskustvo stečeno iz dobrih poljoprivrednih praksi poljoprivrednih savetnika i vodećih poljoprivrednika, iz studijskih poseta u EU. • Dovoljan stručni i tehnički potencijal u različitim poljoprivrednim sektorima; • Značajan broj obučenih i sertifikovanih poljoprivrednih savetnika (oko 400 javnih i privatnih sertifikovanih savetnika); • Spremnost 38 OISC i 43 javnih savetnika za poljoprivredu i ruralni razvoj za saradnju sa OSTS; • Spremnost diplomiranih studenata poljoprivrede da nastave svoje obuke za angažman u poljoprivrednim aktivnostima i sa OISC; • Mogućnost da se godišnje organizuju obuke u izgradnji tehničkih i stručnih kapaciteta za javne i privatne poljoprivredne savetnike; • Postoje farme modeli, gde se mogu sprovesti dobre poljoprivredne prakse i demonstriranja na farmi; • Pristup nacionalnim i EU fondovima. 	<p>Organizaciona struktura savetodavnih službi nije u potpunosti funkcionalna;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nedostatak Savetodavne komisije (sa sveobuhvatnim sastavom: MPŠRR, MONT, Poljoprivredni fakultet, privatni sektor, i drugi relevantni akteri) za preporuke i pripremanje programa stručne obuke; • Nedostatak političke podrške u reorganizaciji OSTS, do 2020. godine; • Nedostatak identifikacije potreba i prioriteta za istraživanje za transfer tehnologije, proces koji zahteva značajno unapređenje; • Nedostatak podrške za OISC, neophodnom logistikom i stavljanjem u masivnu upotrebu informacione tehnologije i internet stranica savetodavnih usluga; • Oklevanje poljoprivrednika da prihvate inovacije – dominacija tradicionalnih metoda u poljoprivredi; • Većina poljoprivrednika nije u liniji sa savremenim razvojem poljoprivrede; • Poteškoće u širenju informacija poljoprivrednicima (poljoprivrednik nema dobrog pristupa informacijama i savetima) mladi poljoprivrednici dobijaju informacije na internetu kako bi zadovoljili svoje potrebe; • Nepotpuna integracija OISC i 43 opštinskih savetnika u MPŠRR – OSTS; • Nedovoljna saradnja i koordinacija sa srodnim institucijama (tehnička odeljenja, ARP); • Nedovoljan nivo praktične obuke i demonstriranja; • Nedostatak ocenjivanja programa za obuke i javne savetodavne usluge, kao i nedostatak ocenjivanja trenera; • Nedostatak sistema praćenja u OSTS; • Ograničeno korišćenje medija za reklamiranje i promovisanje poljoprivrednih aktivnosti; • Slaba organizacija poljoprivrednika u udruženjima i zadrugama; • Nizak nivo znanja za vođenje evidencija na farmi/računovodstva na farmi i upravljanje farmom; • Poteškoće u potpunoj primeni Zakona o savetodavnim službama, od strane pružalača savetodavnih usluga.

ŠANSE	PRETNJE
<p><u>Upravljanje zemljištem i navodnjavanjem</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Rastući trend poljoprivrednih cena podstiče racionalno korišćenje poljoprivrednog zemljišta • Izvoz sertifikovanih proizvoda organske poljoprivrede i lekovitog bilja 	<p><u>Upravljanje zemljištem i navodnjavanjem</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Nedovoljna obuka za poljoprivrednike • Gubitak zemljišta iz nekontrolisane izgradnje • Gubitak kvaliteta zemljišta od intenzivne proizvodnje • Zagađenje vode • Dalja erozija zemljišta • Klimatske promene, suša, poplave • Nedovoljno iskorišćeni pašnjaci Neadekvatno sprovodenje sertifikacije i kontrole organskog sistema Pretvaranje livada u obradivo ili nepoljoprivredno zemljište.
<p><u>Poljoprivreda i prehrambena industrija</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Preferencije potrošača za domaće proizvode • Povećanje prihoda potrošača dovodi do povećanja potražnje na tržištu • Podrška od održivih donatora • Sporazum SSP, pristup EU tržištima • Povećanje potražnje sa izvozom sertifikovanih organskih proizvoda i lekovitih bilja • Potražnja na tržištu za korišćenje organskog otpada i proizvodnju bio nafte. 	<p><u>Poljoprivreda i prehrambena industrija</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Povećana konkurenacija od uvoza visokosubvencionisanih proizvoda • Nepredvidiva kretanja cena poljoprivrednih proizvoda • Klimatske promene i prirodne nepogode • Povećano zagađenje vode, vazduha i zemljišta od poljoprivrednih ekonomskih operatera • Iseljavanje stanovništva iz ruralnih sredina, pogotovo mladih, • Postavljanje ekoloških standarda bez nedovoljne javne podrške može uticati negativno na konkurenčne sposobnosti farmi i poljoprivredne-prehrambene industrije • Nedovoljni institucionalni kapaciteti u sprovodenju direktnih isplata i grantova sprečavaju sektor da pristupi dostupnim finansijskim resursima.
<p><u>Obrazovanje i obuka u poljoprivredi i ruralnom razvoju</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Spremnost za saradnju u celokupnom lancu vrednosti u sektoru poljoprivrede i šumarstva za prenos znanja i inovacija; • Spremnost Vlade i donatora, uključujući podršku EU-a, kroz IPA III, za podršku savetodavnim uslugama, uz finansijsku podršku, u reorganizaciji, ekspertizi, savetovanim uslugama, stručnom osposobljavanju i obukama; 	<p><u>Obrazovanje i obuka u poljoprivredi i ruralnom razvoju</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Nedostatak nedovoljnog budžeta vlade za održivo funkcionisanje Savetodavnih usluga; • Nedostatak odgovarajuće strategije za sistem poljoprivrednog obrazovanja; (nedostatak plana za ocenjivanje kurikuluma i priručnika za savetodavne usluge u poljoprivredi i ruralnom razvoju).

<ul style="list-style-type: none"> • Bolja saradnja i koordinacija aktivnosti sa privatnim pružaocima/savetnicima, u cilju širenja dostupnosti savetodavnih usluga i podrške pluralističke savetodavne službe, koje mogu pružati poljoprivrednicima i ruralnoj zajednici; • Nova politička struktura za podršku Odeljenju za savetodavnu i tehničku službu; 	<ul style="list-style-type: none"> • Nedostatak usvojene strategije (u okviru MPŠRR-a) za savetodavne usluge; • Nedostatak koordinacija savetodavnih aktivnosti obuka između obrazovanih naučno/istraživačkih, inovativnih institucija, i laboratorija i privatnih savetodavnih institucija sa MPŠRR-om. • Rizik da farmeri percipiraju savetodavne usluge kao beskorisne; • Migracije mladih i stručnih ljudi u urbane sredine i van zemlje; • Nedostatak organa za sertifikaciju/akreditaciju za licenciranje poljoprivrednih savetnika. • Nedovoljni profesionalni kapaciteti u istraživačkim centrima i privatnim konsultantskim kućama. • Nedostatak specijalizovanog osoblja u oblasti ruralne diversifikacije, ekstenzije, agroekologiji i prehrambenoj tehnologiji. • Nedostatak nivelišanja plata za opštinske savetnike u OISC, izazvalo je demotivaciju savetnika u opštinama. • Nedostatak političke volje u restrukturiranju i organizaciji OSTS u obrazovnu, savetodavnu i istraživačku instituciju u funkciji održive poljoprivrede. • Nepostoji kontinuirano osposobljavanje/obuka za profesionalne farmere (sve su zasnovane na tendere) • Ne postoji finansijska i tehnička podrška za istraživanja i inovacije. • Percepcija mladih za poljoprivredu kao sektor bez perspektive. (<i>Onih koji žele da se bave poljoprivrednom tako i onih koji žele da studiraju poljoprivredu</i>), • Teško se prikupljaju podaci i informacije o poljoprivredi.
---	--

5.2 Poljoprivredno zemljište i prirodni resursi (zemljište, šume i vode)

Zemljište se smatra najvažnijim aspektom proizvodnje, posebno poljoprivredne proizvodnje. Uprkos napretku civilizacije i razvoju tehnologije, problem proizvodnje i snabdevanja hransom zavisi od ograničenja i dostupnosti obradivog zemljišta.

Zaštita poljoprivrednog zemljišta omogućava dugoročnu sigurnost hrane i pruža značajne koristi za životnu sredinu. Promovisanje poljoprivredne održivosti pomaže u obezbeđivanju da se poljoprivredno zemljište obrađuje i da bude dostupno za proizvodnju hrane u budućnosti.

Postoji široko rasprostranjeno priznanje uloge farmera u ublažavanju klimatskih promena; očuvanje prirodnih resursa, pejzaža i biodiverziteta. Iz perspektive poljoprivredne politike, Kosovo je tek počelo da svoje intervencije čini što prihvatljivijim za životnu sredinu, ali dugo uspostavljene tradicionalne poljoprivredne prakse već donose koristi za životnu sredinu. Rezultati toga su bogat biodiverzitet, prelepi pejzaži i lokalni proizvodi visokog kvaliteta.

5.2.1 Ublazavanje klimatskih promena i korišćenje obnovljive energije

Nedostaju detaljni istorijski podaci o klimi na Kosovu, ali s obzirom da je mala zemlja na Zapadnom Balkanu, može se smatrati da su trend i prognoze o klimi slične sa onima iz regionala. Tako, prema profilu Rizika od klimatskih promena na Kosovu koji je pripremio USAID, **zapažanja na Zapadnom Balkanu uključuju podatke o rastu temperature od 1960. godine, pad padavina i povećanje intenziteta i učestalosti ekstremnih padavina (kao što su jake kiše i suša)**, kao i povećanje broja šumskih požara u poslednjih 20 godina. Klimatske projekcije se odnose na nastavak zagrevanja klime sa većim intenzitetom od svetskog proseka i pad ukupnih godišnjih padavina, sa većim smanjenjem leti, ali i smanjenjem broja dana sa snežnim pokrivačem.

Što se tiče emisije gasova sa efektom staklene bašte (GSB), u 2018. godini, poljoprivrede je oko 6% od ukupne emisije Kosova, koja je manja od one u EU (12,55%). Ovako nisko učešće proizilazi zbog visokog nivoa emisije iz energetskog sektora (korišćenje uglja za električnu energiju i grejanje) i zbog manjeg broja životinja/uglavnom ekstenzivnog upravljanja sektorom uzgoja životinja u zemlji.

Najviše emisija iz poljoprivrednih resursa dolazi iz enteričke fermentacije (70%), od upravljanja stajnjakom i upravljanja zemljištem (10%). Metan (CH₄) – sa 298 puta većim topotnim efektom, ima učešće od 22%, dok samo 3% emisije SB-a je CO₂.

Kosovo nije razradilo projekcije za emisiju GSB i još uvek nema referentni period za moguće redukcije, jer još uvek nije članica međunarodnih konvencija. U cilju povećanja stočnog fona da i uzimajući u obzir kapacitet sektora za ostvarivanje profitra koji treba ponovo investirati, Kosovo se suočava sa izazovom da sledi cilj EU o smanjenju emisija GSB za 55% do 2050. godine. S druge strane, smanjenje emisije od enteričke fermentacije je teško sprovedljivo (npr. smanjenje nivoa proteina u stočnoj hrani) jer će to smanjiti produktivnost farmi; sektoru nedostaju savremene štale, odgovarajući kontejneri za skladištenje stajnjaka i oprema za primenu stajnjaka na poljima. Trenutno na Kosovu nedostaju postrojenja biogasa iz praktičnih razloga: nedostatak velikih stočarskih farmi i neophodne infrastrukture za brzi prenos organskog đubriva do postrojenja (inače, metan se gubi tokom procesa mineralizacije stajnjaka).

Što se tiče obnovljive energije, Kosovo se može oslanjati na više od 1,27 miliona tona biomase iz šumskih resursa i na 3,83 miliona tona biomase godišnje za ispunjavanje ciljeva postavljenih u Nacionalnom akcionom planu za primenu Obnovljive energije. Ukupan potencijal godišnje količine električne energije i topotne energije od šumske i poljoprivredne biomase ocenjuje se na 7,446 GWh/god. Međutim, **proizvodnja energije iz poljoprivredne biomase na nivou farmi nije naišla na veliko interesovanje poljoprivrednika**, jer se sektor suočava sa velikim nedostacima (npr. male farme po veličini, nedostatak objekata i mehanizacije) kojima treba dati prioritet, da bi se obezbedila ekonomski održivost farmi.

Značajan uticaj na podsticanje obnovljive energije je postignut kroz šeme grantova MPŠRR-a, koje su prikazane u nastavku:

Tabela 16 – Procena kapaciteta i korišćenja obnovljive energije – solarnih panela u poljoprivrednim gazdinstvima/farmama

Godine	Br. farmi	Kapacitet ⁸ Kw	Sufinansiranje Iznos/€	Javna podrška/€	Privatna podrška/€
1	2	3	4 (3x1800 €)	5 (4 x 60%)	5 (4x 40%)
2014	135	540,00	972.000,00	583.200,00	388.800,00
2015	156	624,00	1.123.200,00	673.920,00	449.280,00
2016	193	675,50	1.215.900,00	729.540,00	486.360,00
2017	168	588,00	1.058.400,00	635.040,00	423.360,00
2018	222	666,00	1.198.800,00	719.280,00	479.520,00
2019	199	597,00	1.074.600,00	644.760,00	429.840,00
Ukupno	1.073	3.690,50	6.642.900,00	3.985.740,00	2.657.60,00

Izvor: MPŠRR

Bez ikakvih subvencija za energetske kulture (kao u zemljama članicama EU) i sa visokim trgovinskim deficitom u poljoprivredi, **Kosovo ne proizvodi biogoriva**.

Kosovo ima stvarni potencijal da doprinese **ublažavanju klimatskih promena** kroz mere **sekvestracije ugljenika**, kao što je **pošumljavanje poljoprivrednog zemljišta** (rešavanjem problema erozije zemljišta). Što se tiče **održavanja dodatnog korišćenja pašnjaka** (poznate kao „apsorbenti ugljenika“) ne postoji nikakva naknada za kompenzaciju, uprkos naporima PZPRR 2014-2020. za promovisanje agro-ekoloških šema. S druge strane, prakse kao što su **spaljivanje strništa**, smanjuju organsku materiju zemljišta/njen sadržaj ugljenika.

Kao glavna mera za **prilagođavanje promeni klime** može se smatrati **sanacija i modernizacija sistema navodnjavanja i odvodnjavanja**, ali trenutni sistem zahteva važne investicije i rekonstrukciju. Tradicionalne farme još uvek u velikoj meri koriste **domaće rase životinja** i vrste biljaka. **Prilagodivši se dobro lokalnim uslovima**, one nude elastičnost u slučaju ekstremnih klimatskih uslova, ali nisu mnogo produktivne. Tržišno orijentisane farme mogu osigurati svoju održivost kroz upravljanje rizikom, ali Kosovo ne poseduje pravo tržište za šeme osiguranja u poljoprivredi, pošto trenutno posluju uglavnom sa agrokreditima (u slučaju gubitka prinosa, banka će imati koristi od premije osiguranja). Štaviše, **javni ili privatni savetodavni sistemi** ne promovišu **dobre prakse za prilagođavanje klimatskim promenama**, kao što su upotreba pokrovnih useva, bez obrade ili minimalne obrade, diversifikacija useva i rotacija itd.

Direktna plaćanja nisu povezana ni sa kakvim uslovima životne sredine i još uvek nije uspostavljena/sprovedena nijedna agro-ekološka mera.

Uprkos svemu navedenom, treba da se ceni efikasnost zemlje u ublažavanju klimatskih promena i **njihovom prilagođavanju uz pomoć velikih pašnjaka pod ekstenzivnim upravljanjem i sistemom sadnje s niskim unosom** (koji se može smatrati efektivnijim od naprednih tehnologija i dobrih praksi koje se primenjuju u intenzivnim poljoprivrednim sistemima drugih zemalja). Ipak, uz očekivani razvoj poljoprivrede, dobre prakse i ulaganja u vezi sa klimatskim promenama su od suštinskog značaja, u suprotnom postoji veliki rizik da se propusti prilika za osiguranje održivog razvoja zemlje i blisko uskladištanje sa politikama EU.

U Novembru 2020. godine, **Kosovo je potpisalo Sofijsku deklaraciju o Zelenoj agendi za Zapadni Balkan (GAWB)**, čime se suočilo sa strategijom *Evropskog Zelenog Sporazuma u pravcu stvaranja jedne moderne, klimatski neutralne, efikasne u resursima i konkurentne ekonomije*. Dogovorene aktivnosti obuhvataju

⁸Prosečni ugrađeni kapaciteti obnovljive energije (solarnih panela) po jedinici farme/poljoprivrednog gazdinstva, kreću se od: 3-4 kw.

prilagođavanje Zakonu Evropske Unije o klimi (čim bude usvojen), s vizijom postizanja klimatske neutralnosti do 2050., kao i *postavljanje energetskih i klimatskih ciljeva za 2030. Godinu kroz razvoj i sprovođenje jasnih mera, osmišljenih kako bi se smanjile emisije gasova se efektom staklene baštne, integrisajući klimatske akcije u sve relevantne sektorske politike.*

5.2.2 Upravljanje prirodnim resursima kao što su voda, zemljište i vazduh

Što se tiče **kvaliteta vazduha**, amonijak (NH_3) je glavni zagađivač vazduha. Poljoprivredne aktivnosti su glavni faktori koji doprinose emisiji amonijaka.⁹

Kosovo nije članica Konvencije o Dalekosežnom Prekograničnom Zagađenju Vazduha (CLRTAP) i nije potpisala Geteborški protokol (za suzbijanje zakiseljavanja, eutrofikacije i prizemnog ozona), stoga nema neki cilj u smanjenju amonijaka (u poređenju sa ZČ-a EU-a, koja se obavezuju da smanje emisije amonijaka kao rezultat Direktive o Obavezama za Smanjenje Nacionalnih Emisija (NEC)¹⁰.

Izveštaji o nacionalnom inventaru Kosova pokrivaju emisije uglavnom za energetski sektor, dok podaci za neke druge sektore, uključujući poljoprivredu, nedostaju.

Nije identifikovana nijedna dobra ekološka praksa niti su promovisane najbolje dostupne tehnike ili nametnute nacionalnim zakonodavstvom za smanjenje emisija amonijaka iz poljoprivrednih izvora (kao što je upravljanje stajnjakom u štalama, skladištenje i posebno primena prirodnog stajnjaka na zemljište), niti su upućena posebna uputstva za poljoprivrednike u tom pogledu (kao što zahteva NEC Direktiva).

Što se tiče zemljišta, usvojena je metodologija za klasifikaciju zemljišta, ali su dostupni podaci veoma loši, jer je jedina sistematska procena sprovedena pre oko 50 godina. U pogledu kvaliteta, 56% zemljišta se smatra lošim, 29% prosečnog kvaliteta i samo 15% - dobrog kvaliteta.¹¹ Nedostaju podaci o organskoj materiji zemljišta, zbijenosti zemljišta i zaslanjivanju.

Što se tiče erozije zemljišta, podaci nisu prikupljani metodički, već su na osnovu GIS analize i modeliranja drugih podataka, kao što su korišćenje zemljišta, klimatski i topografski podaci, izvučene sledeće informacije:

Tabela 17 - Erozija zemljišta prema vrsti i učešću

Br.	Intenzitet erozije	Deo ukupne površine pokrivane zemljištom /tlom
1	Veoma jak	7,35
2	Jak	16,1
3	Srednji	35,4
4	Nizak	24,55
5	Veoma nizak	10,1
6	Bez erozije	6,5

Izvor: Hidrometeorološki zavod

Ispaljivanje panjeva iscrpljuje organsku materiju tla i ne postoji sistem koji bi obeshrabrio ovu praksu. Ne postoje šeme podrške za poboljšanje kvaliteta zemljišta. **Što se tiče vodnih resursa**, sa 4 važne reke (Beli Drim, Ibar, Binačka Morava, Lepenac), Kosovo nema dovoljne rezerve, što u buduće, mogu ograničiti ekonomski razvoj, procenjujući se na samo 1.600 m^3 vode/po stanovniku/u godini¹². Sa oko 20.000 ha navodnjavanog zemljišta i planovima za 280.000 ha, poljoprivreda je drugi najveći korisnik slatke vode (posle javne potrošnje), ali sa najvećim potencijalom za povećanje potražnje za vodom.

⁹Upravljanje zagađenjem vazduha na Kosovu, Svetska banka, 2019. -

<https://documents1.worldbank.org/curated/en/214511576520047805/pdf/Air-Pollution-Management-in-Kosovo.pdf>

¹⁰<https://www.eea.europa.eu/themes/air/air-pollution-sources-1/national-emission-ceilings>

¹¹<http://seerural.org/wp-content/uploads/2016/07/Kosovo-report.pdf>

¹²Stanje voda na Kosovu, 2010- https://www.ammk-rks.net/repository/docs/raporti_ujrave%202010_shq.pdf

Što se tiče **kvaliteta vode**, podaci o koncentracijama nitrata iz površinskih voda objavljeni u *Izveštaju o indikatorima životne sredine*, 2020., pokazuju veoma niske prosečne koncentracije tokom 2009-2019., sa maksimalnim 1.162 mg NO₃/l u 2013 godini i nivoom od 1,1 mg NO₃/l u 2019. (dok je maksimalni nivo koncentracije prema Direktivi o nitratima 50 mg NO₃/l). Glavni izvori nitrata su stajnjaci (iz sektora stočarstva), hemijska đubriva i neprečišćene otpadne vode.

Ne postoje obaveze ili preporuke za poljoprivrednike o pravilnom korišćenju stajnjaka i hemijskih đubriva (u zemljama EU-a ove informacije su uključene u Kodeksu dobre poljoprivredne prakse i Akcioni plan za sprečavanje i smanjenje zagadenja nitratima iz poljoprivrede, dokumentima koji su pripremljeni na osnovu odredbi sadržanih u Direktivi o nitratima¹³ – jednoj od najvažnijih direktiva za životnu sredinu). *Prema Izveštaju o indikatorima životne sredine 2020, upotreba hemijskih đubriva je porasla sa oko 71.000 tona u 2015. na oko 76.000 tona u 2019.* (procenjeno na oko 78.500 tona u Zelenom izveštaju 2020.). Međutim, date informacije odnose se samo na ukupne količine hemijskog đubriva, a ne i na količine čistog azota, što otežava procenu stvarne upotrebe azota, koja se mora proceniti po hektaru korišćene poljoprivredne površine.

Prosečna količina stajnjaka, prema proceni Poljoprivredne ankete iz 2019. godine¹⁴, iznosi 14,6 tona/ha, dok je za povrće p rosečna vrednost 20 tona/ha. S obzirom da je koncentracija N u kompostiranom stajnjaku oko 1%, ispada da su prosečna izdvajanja azota iz organskih đubriva 146 kg N /ha, dok je za povrće 200 kg N/ha, što je zapravo više od dozvoljenog Direktivom o nitratima (ograničenje je 170 kg N/ha/godišnje). Mali broj grla po farmi i nedostatak opreme za kompostiranje, utovar, transport i primenu na terenu otežavaju uzimanje u obzir valjanost gorenavedenih vrednosti. **Upravljanje organskim đubrivom je uglavnom neadekvatno na nivou farme.** Problemi počinju sa štalama u kojima nedostaju sistemi za sakupljanje otpada, kontejneri za skladištenje i oprema za tretman stajnjaka na deponijama i terenski tretman, čime se povećava rizik od gubitaka azota u vazduhu (kao što su isparenje amonijaka) i u vodi (u obliku amonijaka i naročito nitrata).

Postoji veliki zahtev za vodom za agro-prerađivačku industriju, **kao i visok rizik od zagađenja vode, posebno od strane mlekara.**

Uz javnu podršku **organskoj poljoprivredi** koja se sprovodi od 2016. godine, prema podacima MPŠRR-a, u sistemu organske poljoprivrede sertifikovano je **480 ha** lekovitog i aromatičnog bilja, sa 35 proizvođača. Takođe, 522,47 ha su sa gajenim tikvicama za proizvodnju organskog ulja i 34,07 ha sa organskim orahom. Uprkos velikoj potražnji tržišta i u poređenju sa površinama pod organskom poljoprivredom u zemljama EU-a, vrednosti su izuzetno niske. Vredi podsetiti da je Strategija EU-a "Od farme do Viljuške" usmerena na 25% ukupnog poljoprivrednog zemljišta pod organskom poljoprivredom do 2030. godine, što za Kosovo znači oko 105.000 ha. Jedna od glavnih prepreka je nepostojanje nacionalnog sistema za sertifikaciju i inspekciju organske poljoprivrede.

Što se tiče sertifikovanih organskih površina za sakupljanje divljeg voća i lekovitog bilja, postoji 373.488 ha povezanih sa 45 sabirnih centara, ali ne postoji rigorozni sistem kontrole koji bi mogao overiti da se pravila pravilno poštuju (naročito ona koja se odnose na deo divljeg voća i aromatične biljke koje moraju ostati neubrane).

Osim jednog projekta iz državnog budžeta za obuku poljoprivrednika za primenu ispitivanja zemljišta i za interpretaciju tih rezultata, savetodavni sistem je imao veoma ograničene akcije u promovisanju dobrih ambijentalnih praksi za očuvanje prirodnih resursa.

¹³ https://ec.europa.eu/environment/water/water-nitrates/index_en.html

¹⁴ Anketa o poljoprivrednoj ekonomiji, 2019 -<https://ask.rks-gov.net/media/5488/anketa-e-ekonomive-bujgesore-2019-2.pdf>

5.2.3 Biodiverzitet, usluge ekosistema i očuvanje staništa i prirode

Kosovo ima bogat biodiverzitet i prelepe planinske pejzaže

Kao mlada država, Kosovo nije potpisnica nijedne konvencije ili potpisnica bilo kakvog sporazuma u oblasti zaštite prirode, tako da nema neku međunarodnu obavezu da štiti biodiverzitet.

Prema Izveštaju o stanju prirode 2008. - 2009 Azžsk, iz 2010. godine, zemlja ima 97 zaštićenih područja, ukupne površine od 47.842,34 ha (ili 4,39% teritorije Kosova), proglašenih u skladu sa kategorijama Međunarodne Unije za zaštitu prirode (IUCN). **Nijedno od zaštićenih područja nema planove upravljanja.**

Pokrivenost zaštićenih područja je prilično mala u poređenju sa mrežom EU Natura 2000 koja pokriva preko 18% kopnene površine EU-a i više od 8% njene pomorske teritorije. Međutim, kroz Sofijsku Deklaraciju o Zelenoj agendi za Zapadni Balkan, Kosovo se obavezalo na povećanje administrativnih kapaciteta za sprovođenje ekoloških obaveza za praćenje , promovisanje i sprovođenje usaglašenosti sa prioritetima EU-a o biodiverzitetu. Štaviše, Strategija EU-a o biodiverzitetu za 2030. uključuje dodatne obaveze i akcije koje treba sprovesti do 2030. godine, uključujući stvaranje veće mreže zaštićenih područja.

Kao rezultat studije¹⁵, Šar planine, Prokletije, Koritnik, Paštrik, Koznik, Grmija, Kopaoničke planine i Miruša su klasifikovani kao centri biodiverziteta flore, faune i ekosistema na Kosovu, čime su klasifikovani kao potencijalna područja za Mrežu Natura 2000. U ovim područjima identifikovana su 41 vrsta ptica koje su uključene u Aneks I Direktive o pticama (deo Natura 2000).

Zemlja je pripremila Strategiju biodiverziteta i Akcioni plan 2011-2020, sa posebnim poglavljima o poljoprivredi i šumarstvu. Među navedenim prioritetima su očuvanje područja sa posebnim reprezentativnim karakteristikama prirodnih habitata primenom tradicionalne poljoprivrede, edukacija poljoprivrednika u pogledu upotrebe hemijskih đubriva i pesticida i upravljanje šumama u skladu sa principima održivog razvoja i pošumljavanje lokalnim vrstama.

Što se tiče šuma, površina zemljišta iznosi oko 44,7% (481.000 ha). Vlasništvo privatnog sektora se procenjuje na 40%. U poslednjih 10 godina šumske površine su se povećale za oko 20.200 ha prirodnim pošumljavanjem (pašnjaka, uglavnom zbog nedovoljne ispaše) i oko 4.000 ha zasađenim drvećem . U šumskom području dominiraju izdanačke šume sa 84%. Čiste listopadne šume pokrivaju skoro 83% šumske površine ; preovlađujuća vrsta je bukva , četinarske šume pokrivaju 7% šumskog zemljišta i dominiraju jela i bor¹⁶. Smatra se da šume imaju visok biodiverzitet.

Zbog specifičnosti sektora, MPŠRR priprema strategiju posvećenu šumarstvu za period 2021-2030 godine i analiza u okviru ovog dokumenta nema za cilj da je ponovi , već samo da se sinhronizuje sa njom . Prioritetne potrebe i predviđene intervencije za sektor će ostati zadržane u okviru strategije šumarstva. Dok se poljoprivreda razvija, intenziviranje zemljišta i napuštanje zemljišta predstavljaju ozbiljne pretnje biodiverzitetu.

Na biodiverzitet pašnjaka uglavnom pod uticajem nedovolje ispaše u udaljenim oblastima i stoga teži ka prirodnom pošumljavanju ili dominaciji invazivne vrste , smanjujući vrednost njihovog biodiverziteta . Mladima nije privlačan rad tradicionalnih ovčara. Istovremeno, postoji i rizik od intenzivnijeg korišćenja (visoki nivoi hemikalija i prekomerne sadnje) i može se čak pretvoriti u obradivo zemljište , posebno u nižim područjima i u blizini ljudskih naselja . Međutim, većina pašnjaka je uglavnom prirodno đubrena ; pašnjaci su i dalje pod ekstenzivnom ispašom i livade tradicionalno odlažu rokove košenja, ali koncept poljoprivrednog zemljišta visoke prirodne vrednosti¹⁷ još uvek nije definisan i prepoznat.

¹⁵https://www.researchgate.net/figure/Potential-Zones-for-Ecological-Network-Nature-2000-in-Kosovo-3_fig1_220740571

¹⁶Akcioni plan za biodiverzitet 2016 - 2020, 2016 - https://web.archive.org/web/20181003181801/https://mmpf.rks-gov.net/repository/docs/Eng_SAPB_2016-2020_188255.pdf

¹⁷<https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/data/high-nature-value-farmland>

Obradivo zemljište je uglavnom pod sistemom niskih inputa zbog male poljoprivrede, ali pod pretnjom intenziviranja poljoprivrede. Površine sa korišćen im pesticidima proširile su se sa 115.000 ha u 2015 na 119.000 u 2019 - kao što stoji u *Izveštaju o indikatorima životne sredine za 2020.*

Neophodan proces komasacije zemljišta predstavlja rizik za pojedinačna stabla i grupe drveća – pod sadašnjim loše regulisanim i kontrolnim sistemom zaštite životne sredine.

Poljoprivredna politika ne predviđa nikakve ambijentalne uslove za direktna plaćanja ili podsticajne mere/nadoknadu farma za izgubljeni prihod i doplate. Očekivano povećanje pesticida u niskim područjima i smanjenje gustine ispaše u planinskim područjima će dalje uticati na biodiverzitet u odsustvu mera politike.

Planinska područja su definisana i ocrtana. Uprkos tendenciji napuštanja zemljišta, nema kompenzacionih plaćanja za smanjene prihode poljoprivrednih farmi zbog nadmorske visine i nagiba, a trenutne šeme grantova nisu posebno usmerene na to područje (nema dodatnih bodova kroz sistem selekcije i veće stope intenziteta javne podrške).

Loše upravljanje otpadom je očigledan problem. Otpad duž puteva i reka i nelegalno odlaganje utiču na vazduh, zemljište, vodu i biodiverzitet.

Što se tiče ciljeva strategije “Od Farme do Viljuške”, dok povećanje površine organske poljoprivrede ima više potencijala da poveća potražnju na tržištu, nego zahtevi za smanjenjem **intenzivne upotrebe đubriva i pesticida, njihovo pravilno skladištenje i tehnike primene na terenu su glavni problemi na Kosovu.**

Farmerima nedostaje posebna obuka o pravilnoj upotrebi pesticida u poljoprivrednoj sredini.

Nedostaju važni osnovni indikatori: trenutne količine korišćenih hemijskih proizvoda (kg pesticida/ha, kg azota/ha), indeks živine poljoprivrednog zemljišta, poljoprivredne površine visoke prirodne vrednosti, bruto bilans hranljivih materija i podzemni nitrati.

SVOT matrica za održivo upravljanje prirodnim resursima

PREDNOSTI	SLABOSTI
<p>Šumarstvo</p> <ul style="list-style-type: none"> • Oko 45% teritorije Kosova je pokriveno šumama; koje imaju potencijal za višenamensku upotrebu; • Postojanje šuma prirodnog porekla sa bogatom raznovrsnošću; • Postojanje upravljačkih struktura uspostavljenih u skladu sa zakonskim osnovama; • Postojanje izvršne jedinice upravljanja šumama i šumskim zemljištem; • Funkcionalna šumarska inspekcija; • Postojanje međunarodne saradnje za obrazovanje u šumarstvu; • Postojanje kapaciteta (gole površine) za pošumljavanje i ponovno pošumljavanje (Nacionalni plan pošumljavanja i ponovnog pošumljavanja 2018-2027); • Postojanje pravnog osnova za ovaj sektor; • Postojanje programa obuke za izgradnju kapaciteta u šumarstvu; • Postojanje Fakulteta za šumarstvo; • Šume bogate sa NDŠP; 	<p>Šumarstvo</p> <ul style="list-style-type: none"> • Visok stepen nepravilne seče šuma; • Nedostatak državnih ulaganja u šumarstvo; • Neuključivanje u planiranje višenamenskog korišćenja šuma; • Loša šumska infrastruktura; • Nedostatak stranih investicija; • Nedostatak šumskouzgojnih mera u gajenju i nezi šuma, kao i u zdravlju šuma; • Neusklađena upravljačka struktura i nedovoljna efikasnost; • Nizak nivo prikupljanja prihoda; • Nedostatak stručnih tehničkih kapaciteta; • Neusklađeno korišćenje potencijala za proizvodnju šuma; • Nedostatak podrške sektora šumarstva direktnim plaćanjima i grantovima; • Nedostatak sistema za upravljanje informacijama u šumarstvu, odnosno informacionog sistema šumarstva na Kosovu, kao i drugih informacionih tehnologija; • Nedostatak šumarskog instituta i nefunkcionisanje šumarske laboratorije; • Nedostatak registra šuma;

<p><u>Druga ambijentalna i klimatska pitanja</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Nizak nivo emisija (zbog smanjenog stočarstva); • Duga tradicija u ekstenzivnom upravljanu pašnjacima; • Dobro prilagođene lokalne rase; • Nizak nivo nitrata u površinskim vodama; • Identifikovana su potencijalna područja za mrežu Natura 2000; • Veoma bogat biodiverzitet i prelepi planinski peizaži; • Visok procenat tradicionalne poljoprivrede sa niskim prihodima, posebno zbog male poljoprivrede; • Ograničeni naporci za prelazak na organsku poljoprivrednu; • Nacrt planinskih područja. 	<ul style="list-style-type: none"> • Nedostatak savetodavnih usluga za privatne šumovlasnike u šumarstvu; • Nedostatak koordinacije sa MSPP za upravljanje šumama u nacionalnim parkovima; <p><u>Druga ambijentalna i klimatska pitanja</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Više od polovine zemljišta je izloženo eroziji zemljišta (sa najmanje umerenim intenzitetom); • Eksplotacija peska i šljunka utiče na životnu sredinu zbog slabe kontrole i izostanka sanacije posle zatvaranja kamenoloma; • Postoji metodologija za klasifikaciju zemljišta i korišćenje različitih podataka, kao što je iz inventara <i>Corine Land Cover</i>, ali ne postoje pouzdane mape podataka/uključujući GIS, pošto su ispitivanja tla zastarela i nedovoljna; • Ne postoje međunarodne konvencije i protokoli koji se primenjuju na Kosovo; • Mala područja pokrivena zaštićenim zonama gde nedostaju planovi upravljanja; • Napuštanje zemljišta u planinskim područjima smanjuje biodiverzitet pašnjaka; • Loše upravljanje stajnjakom i hemikalijama; • Spaljivanjem panjeva smanjuje se organska materija u zemljištu; • Neidentifikovano poljoprivredno zemljište visoke prirodne vrednosti (iako jasno postajeće); • Zagađenje vode uzrokovano poljoprivredno-prehrambenom industrijom; • Loša implementacija i sprovođenje politike zaštite životne sredine; • Nedostatak različitih osnovnih indikatora; • Nizak nivo svesti o zaštiti životne sredine i merama za ublažavanje i prilagođavanje klimatskim promenama; • Loše upravljanje otpadom.
<p>MOGUĆNOSTI</p> <p>Šumarstvo</p> <ul style="list-style-type: none"> • Povoljni klimatski i zemljišni uslovi za rast drveća i NDŠP; • Ekonomski, društvene i ambijentalne vrednosti dobro poznate u slučaju multifunkcionalnog upravljanja šumama; • Diverzifikacija ruralne privrede, razvoj eko-turizma i otvaranje novih radnih mesta; 	<p>PRETNJE</p> <p>Šumarstvo</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ilegalna seča šuma; • Nebriga sudskog i tužilačkog sistema u osudama za nezakonite radnje i niske kazne; • Nedostatak šumarskih stručnjaka (šumarskih inženjera i tehničara); • Štete od požara, biotičkih i abiotičkih faktora u zdravlju šuma; • Problemi u upravljanju šumama u opština Leposavić, Zubin Potok i Zvečan; • Zauzimanje šumskog zemljišta i bespravna gradnja;

<p><i>Druga ambijentalna i klimatska pitanja</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Potpisivanje međunarodnih konvencija i protokola će dovesti do zaštićenije prirode; • Visoka potražnja za izvoz organskih proizvoda; • Korist od oportunitetnih troškova¹⁸ za nadoknadu ekstenzivne poljoprivredne prakse kako je definisano smernicama EU-a. 	<ul style="list-style-type: none"> • Neefikasan sistem praćenja; • Unošenje invazivnih vrsta i gubitak genetske osnove; • Zagađenje šumskih ekosistema raznim otpadom; • Promena klime; • Ugroženost habitata; <p><i>Druga ambijentalna i klimatska pitanja</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Klimatske promene mogu uticati na biodiverzitet i povećati eroziju zemljišta; • Intenziviranje poljoprivrede u nizinama bez usvajanja dobre prakse može dovesti do gubitka biodiverziteta i zagađenja voda usled nepravilne upotrebe pesticida i đubriva; • Mere očuvanja zaštićenih područja mogu nametnuti poljoprivredna ograničenja bez uspostavljanja odgovarajućih šema plaćanja naknade.
--	---

5.3 Ruralna područja i socio-ekonomska infrastruktura

5.3.1 Zapošljavanje, socijalna inkluzija i lokalni razvoj u ruralnim područjima

Sa veoma velikom gustinom naseljenosti (oko 170 stanovnika/km²), **oko 57% stanovništva zemlje (1.873 miliona) živi u ruralnim područjima**, u poređenju sa prosekom EU od 15%.

Ruralna područja uglavnom zavise od primarnog sektora i imaju prihode po glavi stanovnika koji su znatno niži od nacionalnog proseka (za jednu trećinu u slučaju zemalja EU).

Uprkos **snažnom relativnom porastu pariteta kupovne moći** na nacionalnom nivou tokom perioda 2015-2019, Kosovo ostaje sa najnižom vrednošću u regionu

Tabela 18 – BDP po glavi stanovnika u paritetu kupovne moći

Mesto	2015. BDP po glavi stanovnika u trenutnom paritetu međunarodne kupovne moći u \$	2016. BDP po glavi stanovnika u trenutnom paritetu međunarodne kupovne moći u \$	2017. BDP po glavi stanovnika u trenutnom paritetu međunarodne kupovne moći u \$	2018. BDP po glavi stanovnika u trenutnom paritetu međunarodne kupovne moći u \$	2019. BDP po glavi stanovnika u trenutnom paritetu međunarodne kupovne moći u \$	Varijacija
Bugarska	18.343	20.019	21.387	22.911	24.579	34,00%
Hrvatska	23.005	24.876	26.800	28.554	30.245	31,48%
Severna Makedonija	13.827	15.077	15.649	16.671	17.583	27,16%
Crna Gora	16.332	18.199	19.682	21.547	23.343	42,93%
Srbija	14.928	15.858	16.611	17.736	18.929	26,80%
Kosovo	9.575	10.062	10.530	11.156	11.930	24,60%

Izvor: Podaci Svetske banke -

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD?end=2019&locations=XK&start=2019&view=map>

¹⁸Oportunitetni troškovi se odnose na kompenzacione isplate za ekstenzivnu poljoprivrednu radi izbegavanja napuštanja zemljišta ili intenziviranja poljoprivrede

Indeks kvaliteta života za ruralna područja nije dostupan , ali sa 42% godišnje potrošnje domaćinstava samo u hrani, 26% u stanovanju i samo 0,25% u obrazovanju i 0,45% u rekreaciji¹⁹, **kvalitet života se može smatrati veoma nizak.**

Kosovo je označeno kao “sigurna zemlja porekla”, ali **nedostatak radnih mesta i osnovne infrastrukture proizvodi migraciju**. Migranti u inostranstvo više ciljaju Švajcarsku, Nemačku i Italiju. Povratnici su posebno ranjiva grupa, obično u lošoj ekonomskoj poziciji u poređenju sa situacijom pre migracije i sa stambenim problemima. Ipak, najvažniji problem ostaje nedostatak radnih mesta . Nezaposlenost je više pravilo nego izuzetak i obično mnogi članovi domaćinstva zavise samo od jedne osobe sa prihodima ili u potpunosti zavise od malog iznosa socijalne pomoći koju primaju (Judith Möllers et al, 2017.).

Prihodi stanovništva **nastavljaju da se dopunjaju doznakama**, u proseku oko 80 miliona evra mesečno.

Oko 28% domaćinstava je kategorisano kao migrant ska domaćinstva, što znači da imaju najmanje jednog člana porodice koji živi u inostranstvu . U proseku , broj migranata je 2,5. Oko 60% ovih domaćinstava migranata prima doznake, doprinoseći u proseku 13 % njihovih prihoda.²⁰

Trend doznaka na Kosovu u periodu 2017-2021

Izvor: TrendingEconomics.com (na osnovu podataka Centralne banke Republike Kosovo)

- <https://tradingeconomics.com/kosovo/remittances>

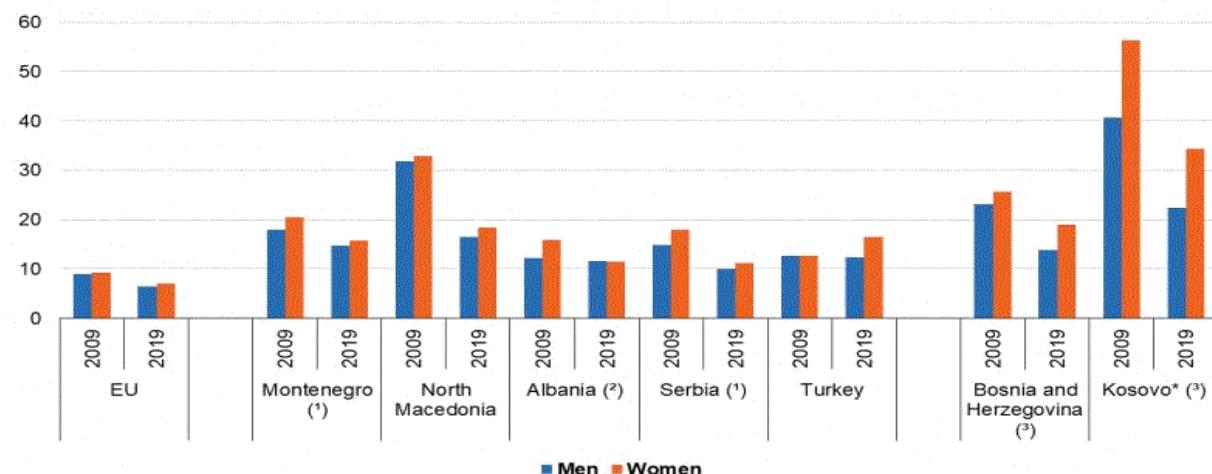
Kosovo se uglavnom oslanja na lokalni kapital za nove investicije . Uzimajući u obzir ukupan nivo privrednog razvoja i obim doznaka koji su bitni faktori u određivanju finansijskog potencijala za razvoj poslovanja, može se proceniti da **povećanje pariteta kupovne moći i doznaka ni je znatno veće da bi samo proizvelo značajne promene lokalne privrede u narednim godinama.**

Nezaposlenost, iako je značajno opala tokom 2009-2019., i dalje je važan problem na Kosovu, sa jednom od najviših vrednosti u regionu, posebno za žene.

¹⁹ Kosovo u brojkama, 2019

²⁰ Studija o ruralnim migracijama i povratnim migracijama na Kosovu, Judith Möllers, Diana Traikova, Thomas Herzfeld, i Egzon Bajrami, 2017

Unemployment rate by sex, 2009 and 2019
(% of persons aged 15-74)

Izvor: Eurostat

Osnovna infrastruktura u ruralnim područjima je i dalje slaba. Postoji velika potreba za seoskim putevima, vodovodnim sistemima i kanalizacijom (uključujući postrojenja za prečišćavanje vode).

Mreža puteva se proširila poslednjih godina, ali je još uvek nedovoljna, s obzirom na fragmentaciju zemljišta. U 2019. godini, od 2.311,7 km puteva, skoro 4,4% nema asfalt kao završni sloj.

Tabela 19 - Dužina puteva (km)

Vrsta puta	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	Varijacija 2015 – 2019.
Autoput	78,0	98,0	108,0	119,1	137,2	75,90%
Nacionalni	630,4	630,4	630,4	641,7	665,2	5,52%
Regionalni	1.305,0	1.305,0	1.305,0	1.313,9	1.509,4	15,66%
Ukupno	2.013,4	2.033,4	2.043,4	2.074,7	2.311,7	14,82%

Izvor: Ministarstvo za infrastrukturu

Nedovoljni šumski putevi otežavaju sprovođenje održivog drvnog sistema, **dok loša putna infrastruktura za pristup poljoprivrednim parcelama** primorava poljoprivrednu mehanizaciju da ometa saobraćaj na državnim i regionalnim putevima.

Prema statistici voda na Kosovu 2018-2019., u 2018. godini, samo oko 86,31% stanovništva zemlje je bilo povezano na **infrastrukturu vodovodnog sistema**, sa velikom razlikom između urbanih i ruralnih područja: dok je u urbanim oblastima taj procenat 99%, u **ruralnim područjima dostiže samo 61%**. Nivo priključenja na kanalizaciju je još niži, jer je priključeno samo 65% stanovništva sa područja gde posluje Regionalno vodovodno preduzeće. Sa izuzetkom jednog grada (Skenderaj), **otpadne vode se ispuštaju direktno u reke**, neprečišćene, što doprinosi zagađenju vode.

Iako je snabdevanje **električnom energijom** u zemlji nedavno poboljšano, **još uvek postoje značajni problemi sa lokalnim mrežama** kojima je potrebna rehabilitacija i modernizacija, posebno u ruralnim područjima.

U 2019. godini, **93,2% porodica na Kosovu imalo je pristup internetu kod kuće ili u stanu sa jednog uređaja**, ali je nivo korišćenja Interneta i dalje nizak među starijim i mladim ljudima (Anketa o korišćenju informaciono-komunikacionih tehnologija, 2019.).

Na Kosovu postoje **1.564 lokaliteta kulturnog nasleđa** sa privremenom zaštitom, koji zajedno sa prirodnim pogodnostima predstavljaju veoma zdravu osnovu za razvoj seoskog turizma.

U pogledu razvoja ruralnog poslovanja i ekonomske diversifikacije, najvažnija javna intervencija bila je šema grantova MPŠRR-a za diversifikaciju. Kako je navedeno u *Sektorskoj studiji za diversifikaciju*, 2021, tokom 2014 -2020 . odobreno je ukupno 563 projekta, ukupne vrednosti investicije od 14 miliona evra, od čega 8 miliona evra završne isplate, sa prosečnom vrednošću projekta od 29.127 evra i prosečnom vrednošću granta od 18.242 evra. Javna podrška je obuhvatila akvakulture, nedrvne šumske proizvode (NŠP), lekovito i aromatično bilje (LAB), seoski turizam, pčelarstvo, zanate i preradu u farmi. Najveći budžet bio je za pčelarstvo (3,48 miliona evra). Pored ovih intervencija MPŠRR, Kancelarija EU na Kosovu izdvojila je 8,7 miliona evra. Dodatnu podršku projektima pružili su programi prekogranične saradnje sa Severnom Makedonijom, Albanijom i Crnom Gorom. USAID, GIZ, SWISS Kontakt, SIDA itd. su takođe važni donatori, čiji je doprinos razvoju sektora visoko cenjen.

Mesto za prikupljanje NŠP i LAB-a je jedno od najvažnijih ruralnih poslova. Aktivnost se zasniva na prikupljanju divlje flore sa osam područja, od kojih dva mesta prikupljanja pripadaju nacionalnim parkovima. Prikupljeno je više od 300 vrsta nedrvnih šumskih proizvoda (NŠP), aromatičnih i lekovitih biljaka (LAB) i kultivisan je značajan broj vrsta. Neke vrste (npr. borovnice, kleka, smokve, divlje jabuke, kesteni, itd.) imaju veoma visoku komercijalnu vrednost i snažno doprinose stvaranju prihoda i ekonomskom blagostanju porodica koje žive u ruralnim područjima.

Procenjuje se da zemlja ima oko 20.000 sakupljača, uglavnom žena i dece i često cele porodice, čiji prihodi variraju između 12-15 evra dnevno (Sektorska studija o diversifikaciji, 2021), što se može smatrati veoma niskim troškom za sektor. Proizvodi imaju snažnu potražnju na tržištu i konsolidovane kanale distribucije. Izražena je određena zabrinutost u vezi sa održivošću ove vrste poslovanja, pošto je ta aktivnost pod slabom državnom kontrolom. Postoji rizik od iscrpljivanja prirodnih resursa zbog prekомерне berbe.

Uprkos šemama grantova, još uvek treba preći dug put kako bi se osigurala usklađenost sa standardima koji se odnose na bezbednost hrane i životnu sredinu. Loša primena zakona , ograničeni institucionalni kapaciteti za praćenje i finansijska ograničenja privatnog sektora su glavne prepreke koje dovode do bezbednosnih rizika za kompanije i potrošače. **Kroz Zelenu Agendu za Zapadni Balkan, Kosovo je prihvatio ciljeve Strategije EU „Od farme do Viljuške“ za smanjenje ukupne upotrebe i rizika od hemijskih pesticida za 50%, i smanjenje prodaje antimikrobnih sredstava za životinje na farmi za 50% do 2030. godine; međutim, ovo je veoma izazovno za Kosovo i zahtevaće pažljivu primenu . Dakle, izgleda da je za Kosovo važnije povećanje efikasnosti u korišćenju pesticida od smanjenja njihove upotrebe, pošto je trenutno upotreba niska, ali su specifično znanje o primeni pesticida i moderna oprema manjkavi, što zahteva intenzivnu obuku i programe za podizanje svesti, grantove za opremu i mehanizaciju. Štaviše, potrebna je konsolidacija institucija za implementaciju Direktive EU o održivoj upotrebi pesticida, posebno za uspostavljanje mreže opreme za merenje, nadzor i upozoravanje na bolesti biljaka, mobilnih laboratorija za inspekciju i kalibraciju opreme za terensku primenu pesticida, opreme za jačanje kapaciteta laboratorija namenjenih sredstvima za zaštitu bilja i o digitalizaciji za obezbeđivanje sledljivosti pesticida, uključujući prikupljanje podataka o upotrebi pesticida i jačanje kapaciteta za izveštavanje . Što se tiče upotrebe antimikrobnih sredstava, upotreba se može smanjiti promovisanjem standarda dobrobiti životinja, pošto je poznato da što su standardi bolji, manja je potreba za antimikrobnim sredstvima.**

Što se tiče pčelarstva i proizvodnje meda, Kosovo ima pogodno okruženje, podstaknuto malom upotrebom pesticida. Uz veoma veliku potražnju za medom na domaćem tržištu, cene su više nego u zemljama EU. Razvoj sektora je takođe podržan povećanjem budžeta za direktna plaćanja sa 500.000 evra u 2019. na 3 miliona evra u 2019. **Skoro sva domaća proizvodnja (procenjena od strane MPŠRR-a na 2.198 tona za 2020. godinu) prati neformalne tržišne kanale.** Međutim, ovaj sektor ima

svoje nedostatke: loše zdravlje kolonija kao rezultat niskog kvaliteta proizvoda koji se koriste u pčelarstvu i primene loše prakse.

U vezi akvakulture, uzgoj ribe pokazuje pozitivan trend rasta, posebno zbog proizvodnje kalifornijske pastrmke (*Oncorhynchus mykiss*), čija se trenutna proizvodnja procenjuje na oko 1581 tona (Sektorska studija o diversifikaciji, 2021).

Međutim, nedostaje tržišna politika u skladu sa *acquis-em EU*, kao i inventar ribljih vrsta i jači administrativni kapaciteti za upravljanje politikama, inspekciju i kontrolu (Godišnji izveštaj o napretku, Evropska komisija, 2020).

Ribarstvo ostaje usko povezano sa razvojem lokalnog turizma, dok vodnim resursima treba posvetiti posebnu pažnju u slučaju proširenja ovog sektora.

U vezi ruralnog turizma, sektor je dokazao svoju ulogu u stvaranju dodatnih prihoda u ruralnim područjima. Uz snažnu ulogu u integraciji lokalne privrede i povećanju vrednosti lokalnih poljoprivrednih proizvoda, seoski turizam je snažno pogoden COVID-19 i zahteva posebnu pažnju u narednom periodu. Međutim, seoski turizam uglavnom nije vezan za poljoprivredu; razvoj agroturizma pokazao se teškim. Nedostaje posebna obuka za poljoprivrednike sa potencijalom da pruže osnovne turističke usluge (noćenje s doručkom).

Ruralna ekonomija Kosova se može smatrati zelenom, dok je kupovna moć slaba i tradicionalna poljoprivreda nastavlja da mudro koristi lokalne resurse. **Stvarne pretnje se odnose na nekontrolisanu upotrebu pesticida, prekomernu berbu NŠP i divlje LAB i zagađenje plastikom.** Dobra ekološka praksa uglavnom nedostaje i slabo se promoviše.

5.3.2 Lokalni razvo

Kosovo je uspostavilo 12 lokalnih akcionih grupa (LAG), koje su organizovane u mrežu. **Stečeno je dobro iskustvo na nivou ministarstva u upravljanju LEADER-om** (sa francuskog "Liaison Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale") i lokalne razvojne akcije koje predvode zajednica (CLLD).²¹ **LAG-ovi imaju znanja u pripremi lokalnih razvojnih strategija (LRS) i u identifikovanju projekata od lokalnog značaja.** Interesovanje za LAG-ove je veliko – drugi lokalni predstavnici izražavaju interesovanje za ovaj pristup.

Međutim, u skorijoj prošlosti, **LAG-ovi su bili lišeni osnovnih finansijskih sredstava za svoj rad , ugrožavajući samu njihovu egzistenciju i postavljajući pitanja poverenja u pristupu .** Štaviše, sistem sprovođenja Platne Agencije nije prilagođen specifičnostima LAG-ova, pošto je sistem plaćanja postavljen za nadoknadu troškova za šeme grantova i ne adresira tekuću potrebu za gotovinom za tekuće troškove LAG-ova.

Različite vitalne operativne karakteristike LAG-ova nisu jasno definisane i identifikovane su značajne praznine u administrativnim i funkcionalnim zadacima LAG-ova (na primer, detaljan spisak tekućih troškova, jasna podela između unutrašnjeg organa za odlučivanje i izbornog tela, perspektiva LAG-ova kao menadžera strategije lokalnog razvoja, a ne krajnjih korisnika grantova, itd.) Opštine nastavljaju da pokreću lokalne šeme podrške za poljoprivrednike, koje nisu deo politike resornog ministarstva, niti strategije lokalnog razvoja, čime se propušta prilika da se obezbedi koherentnost lokalnih inicijativa, kao i da se privuče lokalni budžet za sprovođenje LRS-a.

Postojeće LAG -ove još uvek nisu spremne da preuzmu veće odgovornosti u izboru lokalnih projekata prema lokalnim prioritetima bez dalje obuke, dobijene od iskusnih osoba/drugih LAG-ova iz zemalja EU.

21 LEADER i CLLD objašnjene - https://enrd.ec.europa.eu/leader-clld/leader-toolkit/leaderclld-explained_en

5.3.3 Zdrava hrana i bezbednost hrane

Osim napora Veterinarske agencije u obezbeđivanju standarda bezbednosti hrane i zdravlja životinja, **malo se pažnje poklanja hranljivim kvalitetima hrane, održivosti proizvodnih sistema i smanjenju rasipanja hrane.**

Što se tiče standarda dobrobiti životinja, MPŠRR je obezbedilo specifične modele farmi za podnosioce zahteva, ali ovi standardi nedostaju u sistemu kontrole Veterinarske agencije. Poznata je činjenica da standardi dobrobiti životinja smanjuju upotrebu antimikrobnih sredstava.

Međutim, kao i u slučaju bilo kog standarda, savetuje se oprezan pristup : nametanje standarda u kratkom roku, bez kampanja podizanja svesti i obezbeđivanja finansijske podrške za njihovu primenu, neće dovesti do očekivanih rezultata.

Kosovo ima interes da promoviše svoje lokalne proizvođače, uključujući i one koji nastavljaju stare tradicije. Mala poljoprivreda u potpunosti ispunjava definiciju održive poljoprivrede, pošto deluje za dobrobit životinja i ima nizak novo korišćenja hemikalija i antimikrobnih sredstava. Uz ogromnu prednost ekstenzivne ispaše, lokalnih rasa i poljoprivrede sa malim utroškom, lokalni proizvodi su veoma visokog kvaliteta.

Kosovo trenutno propušta priliku da ceni svoje visokokvalitetne lokalne proizvode. Detaljno brendiranje (uključujući logo) tradicionalnih lokalnih proizvoda (koji se mogu smatrati stabilnim i niskohemijskim), pod važećim i pouzdanim sistemom kontrole, sa kampanjama podizanja svesti i reklamnim akcijama (kako bi se ovi proizvodi povezali sa konceptom zdrave hrane i očuvanja tradicije) **može pružiti veće tržišne mogućnosti za lokalne proizvode ,** ohrabrujući druge poljoprivrednike da održe ili usvoje održive prakse.

5.3.4 Rodna ravnopravnost i socijalna inkluzija

Ustav Republike Kosovo “obezbeđuje rodnu ravnopravnost kao temeljnu vrednost za demokratski razvoj društva, pružajući jednake mogućnosti za učešće žena i muškaraca u političkim , ekonomskim, društvenim, kulturnim i drugim oblastima društvenog života” (čl. 7). Štaviše, javna administracija na Kosovu je uzela u obzir preformulisanu Direktivu EU (2006/54/EC) o jednakim mogućnostima i jednakom tretmanu žena i muškaraca u zapošljavanju i zanimanju.

Učešće žena u procesu odlučivanja biće obezbeđeno u svim fazama pripreme i sprovođenj a ove strategije, sa ciljem da se ženama pruži jednak i stvarna mogućnost pristupa i korišćenja sredstava . Sprovođene su i sprovodiće se afirmativne akcije , kao npr . više bodova za grantove i jednakе mogućnosti za pristup direktnim plaćanjima . Intervencije će imati za cilj puno poštovanje prava svakog pojedinca, uključujući manjine i ranjive grupe . Mechanizam intervencije će uključivati akcije za garantovanje jednakih i stvarnih mogućnosti za manjine i ugrožene grupe da pristupe fondovima i da imaju koristi od njih. Mere za njihov pristup informacijama treba da uključuju posebne informativne kampanje i sesije obuke . Sva zvanična dokumenta biće pripremljena na albanskom i srpskom jeziku , dok će na zvaničnim sajtovima biti postavljena sva zvanična dokumenta na oba jezika.

SVOT matrica o jačanju socio-ekonomske strukture ruralnih područja

PREDNOSTI	SLABOSTI
<p>Ruralna ekonomija i poboljšanje kvaliteta života u ruralnim područjima</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dostupnost prirodnih resursa (planine, šume, zemljište, vode itd.), zaštićenih područja i atraktivnog pejzaža; • Tradicija u preradi poljoprivrednih proizvoda u domaćinstvima; • Šume bogate nedrvnim planinskim proizvodima; • Velika raznovrsnost kulturnog nasleđa; • Dostupnost ljudskih resursa / još uvek dostupna nova radna snaga; • Veoma dobar pristup internetu; • dugogodišnje iskustvo u aromatičnom i lekovitom bilju (LAB), sakupljanju i trgovini; <p>Lokalni razvoj</p> <ul style="list-style-type: none"> • Postoje LAG-ovi; • Postoji institucionalno iskustvo u upravljanju LEADER-om; • Postoji iskustvo u pripremi LDS-a; • Postoji mreža LAG-a. 	<p>Ruralna ekonomija i poboljšanje kvaliteta života u ruralnim područjima</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nizak ekonomski razvoj ruralnih područja (uključujući bioekonomiju); • Poteškoće u pristupu finansijama za pokretanje poslovanja (nedostatak finansijskih sredstava); • Slabo razvijene nepoljoprivredne aktivnosti u ruralnim područjima; • Seoski turizam nema dobre odnose sa poljoprivrednim sektorom; • Nedostatak marketinga/promocije tradicionalnih proizvoda; • Nedostatak znanja, obuke, savetodavnih usluga i pristupa stručnoj obuci; • Nedostatak kvalifikovane radne snage; • Loša ruralna infrastruktura (nedostatak upravljanja otpadom i reciklaže, nedostatak (stabilnog) snabdevanja električnom energijom, tretmana voda i otpadnih voda); • Loša infrastruktura i kvalitet poljskih puteva; • Loše javne usluge (nedostatak vrtića, nedostatak predškolskih ustanova, vanškolska briga o deci, briga o starima); • Smanjenje nedrvnih planinskih proizvoda zbog prekomernog sakupljanja i lošeg nadzora licenciranih sakupljača; • Loša saradnja između opština u promovisanju integrisanih razvojnih inicijativa; • Nedovoljni kapaciteti Agencije za razvoj poljoprivrede (obuka, IT, itd.); • Nedovoljna ulaganja u uzvodno toku lanca, posebno u objekte za sušenje i skladištenje; • Ograničeni administrativni kapaciteti za marketing lokalnih proizvoda; • Nekontrolisana upotreba pesticida, prekomerna žetva NVFP i divlje MPA i zagađenje plastikom; • Loša ruralna javna infrastruktura (putevi, vodosnabdevanje i posebno kanalizacija i sistemi za prečišćavanje), šume i poljoprivredni putevi. <p>Lokalni razvoj</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nedostatak finansijskih sredstava za pravilno funkcionisanje LAG-a;

	<ul style="list-style-type: none"> • Nedostatak stručnosti u upravljanju LAG-ovima; • Nedostatak svesti o značaju lokalne uprave i radnji pristupa LEADER; • Sadašnje mere podrške nisu u skladu sa idejom EU za LEADER u realizaciji projekata; • Nedostatak definisanja pravnog statusa postojećih LAG-ova; • Nedostaju definicije operativnih/administrativnih troškova; • Slab ljudski kapacitet za sprovođenje LEADER pristupa ARP • Nedostaju procedure za sprovođenje LEADER pristupa; • Nedostaju rokovi (otvoreni rok) za traženje isplate operativnih troškova; • LAG-ovi još nisu spremni da preuzmu veće odgovornosti bez daljeg usavršavanja.
<p>MOGUĆNOSTI</p> <p>Ruralna ekonomija i unapređenje kvaliteta života u ruralnim područjima</p> <ul style="list-style-type: none"> • Osnivanje biznisa je veoma lako (registroacija preduzeća); • Postoji potražnja za tradicionalnim poljoprivrednim proizvodima/medicinskim i aromatičnim proizvodima, nedrvnim planinskim proizvodima i proizvodima proizvedenim u domaćinstvu; • Povećana potražnja za pružanjem usluga za seoski turizam; • Bliska povezanost ruralnih i gradskih područja; <p>Lokalni razvoj</p> <ul style="list-style-type: none"> • EU - nastavlja da podržava LEADER pristup; • Snažan interes lokalnih vlasti da pripreme i implementiraju LRS; • Lakše mogućnosti za upotrebu inostranog kapitala; • Interesovanje za osnivanje novih LAG-ova; • Interesovanje za aktiviranje postojećih LAG-a. 	<p>PRETNJE</p> <p>Ruralna ekonomija i unapređenje kvaliteta života u ruralnim područjima</p> <ul style="list-style-type: none"> • Depopulacija i starenje stanovništva na selu; • Gubitak interesovanja mlađih da se ekonomski aktiviraju u poljoprivredi/ruralnim područjima; • Rasprostranjeno neformalno zapošljavanje; • Standardi usluga ne odgovaraju očekivanjima potencijalnih kupaca; • Loše mere očuvanja prirodnih resursa i kulturnog nasleđa; • Nekontrolisano korišćenje prirodnih resursa; • Nejasne odredbe u vezi sa građevinskim dozvolama u ruralnim područjima; • Povećani troškovi rada i nedostatak na tržištu rada; <p>Lokalni razvoj</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nestabilan budžet; • Kašnjenja u izdvajajanju budžeta za LAG; • Kašnjenja u plaćanju za pripremu LRS-a i za operativne troškove; • Rizik od neobezbeđivanja sredstava za sufinansiranje javnog projekta; • Kasne isplate

6. POVEZIVANJE IDENTIFIKOVANIH PROBLEMA SA CILJEVIMA

6.1 Glavni identifikovani problemi – poljoprivreda i poljoprivredno-prehrambeni sektor

Kosovo ima dobre prirodne uslove za poljoprivredu i jaku tradiciju stočarstva, u proizvodnji voća, povrća, i grožđa. Postepeno, zakonodavstvo (o poljoprivrednom zemljištu, navodnjavanju, prostornom planiranju, sistemu obuke i savetovanja, itd.) i planiranje (npr. o navodnjavanju, razvoju "opština" itd.) su se poboljšali. Sa većim budžetom za subvencije i grantove i doprinosima donatora, povećanjem poljoprivrednih cena i konsolidacijom nekoliko trgovinskih kanala, povećava se interesovanje za komercijalnu poljoprivredu. Štaviše, poboljšani su standardi bezbednosti hrane i kapaciteti prerade u fabrikama za preradu poljoprivrednih proizvoda. Institucionalni kapaciteti za upravljanje fondovima sličnim IPARD-u su takođe konsolidovani. Poslednjih godina uočen je proces preorientacije na tržište i usevima sa višom dodatom vrednošću.

Međutim, mala poljoprivreda ostaje glavna strukturalna slabost. Skupi inputi i težak pristup finansijskom kapitalu, zastarela i nedovoljna poljoprivredna oprema i mehanizacija, loša poljoprivredna infrastruktura (npr. sistemi za navodnjavanje, poljoprivredni putevi, itd.) dovode do niže dodatake vrednosti po godišnjoj jedinici rada u poljoprivredi u poređenju sa EU i susednim zemljama.

Skladišta (sa opremom za sortiranje i pakovanje), a posebno hladnjače (koje će podržati izvoz po višim cenama na tržištu EU), su nedovoljna za sve vrste poljoprivrednih proizvoda.

Master plan za navodnjavanje postoji, ali potrebno je izraditi njegov akcioni plan.

Mladi farmeri su posebna briga. Visok nivo nezaposlenosti i migracija lišava ovaj sektor kvalifikovanog rada i njegove šanse za brzu modernizaciju.

Sa samo nekoliko udruženih zemljoradničkih organizacija, poljoprivrednici ostaju bez tržišne pregovaračke moći i bez prednosti saradnje (npr. zajedničko korišćenje mašina, skladišta, itd.), a i ne postoji posebna pravna osnova za organizacije proizvođača.

Dobre prakse upravljanja stajnjacima i efikasna upotreba đubriva i pesticida nisu regulisani niti promovisani kroz mreže za prenos znanja ili obuku. Generalno, poljoprivrednici nemaju dovoljan pristup informacijama i znanju-iskustvu.

Uprkos postizanju dobrih prerađivačkih kapaciteta i visokih standarda bezbednosti hrane za neke od prerađivača, ovom sektoru je još potrebna podrška kako bi ispunio standarde i da bi se prilagodio zahtevima tržišta. Bez vertikalne integracije, postoji veliki rizik od povećanja uvoza, posebno mleka i (smrznutog) mesa.

Iako je poslednjih godina postignut veoma značajan napredak u prikupljanju podataka, još uvek nedostaju važni osnovni indikatori za pripremu poljoprivredne politike orijentisane u pravcu EU.

Na administrativnom nivou, Agencija za razvoj poljoprivrede ostaje glavna slabost, posebno u obezbeđivanju svog delovanja po jasnim procedurama i pod sigurnim IT sistemom za kontrolu i plaćanje.

Na nivou Veterinarske agencije, nedostatak programa kontrole i nadzora bolesti ometa izvoz. Nedostaje klasifikacija svih prehrambenih preduzeća i svih preduzeća koja se bave nusproizvodima životinjskog porekla na osnovu asquis (pravnih tekovina)-a EU, kao i operativni sistem za sakupljanje i odlaganje nusproizvoda životinjskog porekla. Takođe postoji slab institucionalni kapacitet za praćenje i kontrolu tržišta i upotrebe PPP, uključujući uvoz.

6.2 Glavni identifikovani problemi – poljoprivredno zemljište i prirodni resursi

Kosovo ima neverovatne pejzaže koje pružaju planine i velika šumska područja. Prirodni resursi (voda, zemljište i vazduh) su pod niskim pritiskom zbog ekstenzivnog upravljanja poljoprivrednim zemljištem (mali hemijski inputi, niža gustina ispaše i ograničen broj farmi intenzivnog stočarstva).

Prostrane šume i pašnjaci održavaju veoma bogat biodiverzitet, ali je pokrivenost zaštićenih područja prilično mala (barem u poređenju sa zemljama EU) i ne postoje planovi upravljanja. Identifikovana su potencijalna područja za Natura 2000.

Emisije gasova staklene bašte i amonijaka su niske, zbog nerazvijenog sektora stočarstva. Ekstenzivna poljoprivreda se takođe može posmatrati kao prilagođavanje klimatskim promenama. Pošumljavanje se smatra rešenjem za sekvestraciju ugljenika, koje ima potencijal da reši probleme erozije zemljišta i poveća biodiverzitet povezan sa šumama.

Izazovi su intenziviranje poljoprivrede u dolinama i napuštanje zemljišta u udaljenim područjima. Intenziviranje dovodi do niskog kvaliteta vode i utiče na biodiverzitet, dok napuštanje zemljišta ugrožava pašnjake visoke prirodne vrednosti. Uprkos njihovom visokom kvalitetu, erozija zemljišta je široko rasprostranjena pojava. Iskopavanje peska i šljunka često nije regulisano i nema odgovarajuće restauracije zemljišta kamenoloma. Bespravna gradnja na poljoprivrednom zemljištu i dalje predstavlja značajan problem.

Organska poljoprivreda ima prednost zbog viših cena i potražnje za izvoz, ali nacionalni sistem za inspekciju i sertifikaciju još nije funkcionalan i proizvođač ne prima nikakvu dodatnu naknadu.

Nedostatak ekološkog zakonodavstva i loša primena vladavine prava su glavne institucionalne praznine, uz nedostatak međunarodnih sporazuma o zaštiti životne sredine. S druge strane, promovisanje zaštite životne sredine kroz nametnuta ograničenja u poljoprivredi i zahtevanje skupih investicija bez nuženja sredstava za poštovanje zakona privatnom sektoru bilo bi kontraproduktivno. Istovremeno, postoji širok spektar dobrih praksi koje ne zahtevaju posebna finansijska ulaganja.

Formulisanje politike pati od nedostatka osnovnih ekoloških indikatora, dok je svest o životnoj sredini, a posebno o ublažavanju klimatskih promena i prilagođavanju, na niskom nivou. Šeme subvencija nisu povezane sa dobrim poljoprivrednim i ekološkim uslovima i agro-ekološki planovi se ne sprovode. Bez zakonodavstva o upravljanju stajnicima, grantovi za ruralni razvoj poljoprivrednicima su najnapredniji instrumenti politike u pružanju smernica o zaštiti voda kroz pravilno skladištenje stajnika. Nisu formulisana pravila za primenu đubriva i pesticida na terenu; upotreba nije pod kontrolom.

Prednost šumarstva je što ima svoju strategiju u pripremi, pa će stoga prioriteti biti jasno formulisani u ovom strateškom dokumentu.

Za Kosovo, osim oblasti pogodjenih iskopavanjem peska i šljunka, briga o životnoj sredini bi trebalo da bude više o zaštiti, nego o obnovi. Zemlja ima šansu da nastavi sa tempom „ozelenjavanja“ poljoprivredne politike za dobrobit svojih građana, dok je priroda i dalje u dobrom stanju.

6.3 Glavni identifikovani problemi – ruralna područja i socio-ekonomска infrastruktura

Ruralna ekonomija ima potencijal da se razvije oslanjajući se na prirodne resurse (kao što su plodno zemljište i ogromne šume), prelepe pejzaže i tradiciju prerade hrane, što odgovara rastućoj potražnji za tradicionalnim proizvodima i ruralnim turizmom.

Pokretanje biznisa je relativno lako na Kosovu, dok nova preduzeća i dalje mogu da se oslove na dostupnost radne snage. Snažna potražnja spoljnog tržišta za lekovitim i aromatičnim biljem i za

nedrvnim šumskim proizvodima dovela je do razvoja centara za komasaciju i konsolidovanih trgovачkih kanala.

Postoji dobro iskustvo na centralnom i lokalnom nivou u pripremi i implementaciji inicijativa za lokalni razvoj (uključujući pripremu lokalnih razvojnih strategija) i interesovanje za ovaj pristup je sve veće.

Međutim, ekonomski razvoj ruralnih područja je i dalje veoma slab. Visok procenat neregistrovanih preduzeća i radne snage, visok nivo migracije iz ruralnih područja (posebno mlađih), nedostatak finansijskog kapitala za investicije, nedostupna kvalifikovana radna snaga i loša ruralna infrastruktura (uključujući društvenu infrastrukturu, kao što su na primer vrtići) predstavljaju značajne prepreke za razvoj ruralne privrede. Nedostaje upravljanje otpadom, a posebno reciklaža, dok je uobičajena praksa da se otpad nelegalno odlaže duž puteva i vodotokova.

Neke druge specifične slabosti koje vredi pomenuti: seoski turizam nije razvijen kao agroturizam, promet domaćih proizvoda se oslabljuje zbog nedostatka lanaca vrednosti za skladištenje, sušenje, pakovanje i obeležavanje lekovitog i aromatičnog bilja i nedrvnih šumskih proizvoda.

Na administrativnom nivou, Platnoj Agenciji nedostaju prilagođene procedure kako bi se osigurala potpuna funkcionalnost LAG-ova. Takođe, LAG još nisu ovlašćene, niti tehnički spremne da pokrenu otvorene pozive za izbor projekata koje je potrebno prilagoditi lokalnim prioritetima.

Savetodavne službe još uvek ne tretiraju kako treba pitanja ruralnog poslovanja.

Lokalne NVO za (zaštitu životne sredine, osnaživanje žena, održivi razvoj, itd.) su vredan resurs koji se može efikasno uključiti u ruralni razvoj.

6.4 Glavni problemi na nivou javnih institucija

Kosovo je potencijalni kandidat za EU i potpisalo je Sporazum o Stabilizaciji i Pridruživanju (SSP) koji je stupio na snagu u aprilu 2016. godine, pružajući sveobuhvatan okvir za strukturirani politički dijalog i intenziviranje ekonomskih odnosa. U ovom kontekstu, Kosovo treba da poveća svoju poljoprivrednu konkurentnost da bi izdržalo pritiske otvorenog tržišta, usvajanjem acquis-a EU-a koji uključuje više standarda. Stoga, acquis EU-a donosi institucionalne izazove u vezi sa transpozicijom i institucionalnim kapacitetom za praćenje i kontrolu novog zakonodavstva, kao i izazove privatnog sektora, za pokrivanje troškova novih investicija i njihovog daljeg rada i održavanja.

Horizontalni jaz se odnosi na digitalizaciju institucija (uključujući njihove odnose s javnošću/poljoprivrednicima) i slabo uključivanje inovacija u mreže prenosa znanja.

U oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja, glavni nedostatak se odnosi na pravilno funkcionisanje Platne Agencije (Agencije za razvoj poljoprivrede). Slab institucionalni kapacitet i nedostatak pouzdanog sistema nadzora koji bi obezbedio poštovanje odobrenih internih procedura ugrožava ulogu institucije u pružanju finansijske podrške poljoprivrednicima. Sistemi IT-ia bi trebalo ojačati u pravcu potpunog IACS-a, pružajući kompletan registar bez mogućnosti brisanja svih korisničkih aktivnosti, i koji bi trebalo da bude povezan sa drugim nacionalnim bazama podataka kako bi se omogućile unakrsne provere. Na administrativnom nivou, Platna Agencija ostaje glavna slabost, posebno kada je u pitanju obezbeđivanje svog delovanja u skladu sa jasnim procedurama i pod obezbeđenim IT sistemom za kontrolu i plaćanja.

Štaviše, nedostaje ex-post sistem praćenja implementiranih projekata, ostavljajući vlasti bez jasne situacije o pravilnom korišćenju grantova nakon završetka ugovora / zadnje isplate.

Pored toga, evaluacija uticaja mera grantova treba da se sprovede blagovremeno, zajedno sa rezultatima sektorskih studija i potrebama identifikovanim u nacionalnoj strategiji za poljoprivredu, ruralni razvoj i šumarstvo, što bi dovelo do promena u mehanizmu finansiranja poput IPARD-a, posebno na odredbe koje se odnose na podobnost, bodovanje i sistem praćenja.

Pojednostavljeni Sistem Identifikacije Zemljišnih Parcera zahteva je redovno ažuriranje zbog dinamike promena zemljišta, kao i ažuriranje koje bi trebalo da zaustavi potražnju za direktnim plaćanjima od različitih poljoprivrednika za istu parcelu.

Šeme subvencija i grantova lokalne samouprave treba da postanu deo lokalnih razvojnih strategija i da se njima upravlja preko lokalnih akcionih grupa, čime bi se obezbedila doslednost sa nacionalnim politikama i nastavila da se bavi lokalnim potrebama.

Još uvek nema uslova vezanih za direktna plaćanja, tako da poljoprivrednici još nisu podstaknuti da usvoje nove standarde. Međutim, zajedno sa novim zahtevima za direktna plaćanja, trebalo bi uspostaviti Savetodavni sistem za farme (FAS), koji će koordinirati i davati odgovarajuće savete o odobrenju novih standarda.

Druge značajne praznine odnose se na institucionalne kapacitete za akreditaciju sertifikacionih i inspekcijskih tela u organskoj poljoprivredi i nedostatak zakonodavstva i šema podrške za proizvodne organizacije.

U pogledu bezbednosti hrane, veterinarske i fitosanitarne politike, sa izuzetkom živinskog mesa, nedostatak programa kontrole i nadzora bolesti blokira izvoz, a samim tim i razvoj sektora stočarstva i prehrambene industrije mesnih proizvoda.

Nedostaje klasifikacija svih prehrambenih preduzeća i svih preduzeća koja se bave nusproizvodima životinjskog porekla na osnovu *acquis-a EU-a*. Novi pogon za preradu životinjskih ostataka je postao tehnički operativan, ali nije uspostavljen funkcionalan sistem za sakupljanje i odlaganje nusproizvoda životinjskog porekla.

Štaviše, bez pravila koja povezuju sisteme identifikacije i registracije grla za direktna plaćanja (za predstojeći IACS), upotreba ove baze podataka se ne stimuliše. Pravilno registrovanje kretanja životinja je od posebne važnosti.

Iako je poslednjih godina napravljen veoma značajan napredak u prikupljanju podataka, još uvek nedostaju važni osnovni indikatori za pripremu poljoprivredne politike orientisane na EU.

U pogledu fitosanitarnih pitanja, potrebna je izgradnja institucionalnih kapaciteta za praćenje i kontrolu tržišta i upotrebe SZB, uključujući uvoz.

Što se tiče ribarstva, postoje značajni nedostaci u pripremi inventara ribljih vrsta i u usklađivanju tržišnih politika sa pravnim tekovinama EU (npr. zabrana zabranjenih vrsta na tržištima), a dalje treba se implementirati sistem kontrole.

Ukupna vizija za poljoprivredu i ruralni razvoj na Kosovu je da se da izbalansiran doprinos ekonomiji, životnoj sredini, društvu i kulturnom blagostanju ruralnih područja i Kosova u celini, kroz efikasno i profitabilno partnerstvo između privatnog sektora, centralne, lokalne vlade i lokalnih zajednica u Evropskom kontekstu.

7. NACIONALNI CILJEVI STRATEGIJE ZA POLJOPRIVREDU I RURALNI RAZVOJ

Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja za period 2022-2028. godine odražava potrebu razvoja poljoprivrednog sektora i ruralnih područja, da se takmiče na tržišta Evropske unije i regionala. Identificuje mere za povećanje efikasnosti poljoprivredne proizvodnje, prerade i marketinga; izgradnja odgovarajućih, efikasnih javnih i privatnih institucija; poboljšati prihod farme; da obezbedi da potrošači imaju pristup bezbednoj i zdravoj hrani; da optimizuje korišćenje zemljišta, šuma i vodnih resursa na ekološki održiv način; i da izgradi održive ruralne zajednice kroz održivi ruralni razvoj.

Prema sumiranim analizama; SVOT analizom i sektorskog analizom identifikovani su strateški i specifični ciljevi, a to su:

7.1 Strateški cilj 1: Povećanje konkurentnosti poljoprivredno-prehrambenog sektora i poboljšanje efikasnosti i održivosti proizvodnje hrane

Specifični Cilj 1.1: Podrška održivim prihodima farme i otpornosti radi povećanja sigurnosti hrane

Specifični Cilj 1.2: Povećati konkurentnost i poboljšati tržišnu orientaciju uključivanjem većeg fokusa na istraživanje, inovacije, tehnologiju i digitalizaciju

Specifični Cilj 1.3: Poboljšanje položaja farmera u lancu vrednosti

7.2 Strateški cilj 2: Održivo upravljanje prirodnim resursima

Specifični Cilj 2.1: Doprineti ublažavanju klimatskih promena i prilagođavanju, kao i obnovljivoj energiji

Specifični Cilj 2.2: Podsticanje održivog i efikasnog upravljanja zemljištem, vodom i vazduhom

Specifični Cilj 2.3: Zaštita biodiverziteta, proširenje usluge ekosistema i očuvanje staništa-habitata i pejsaža-predela

7.3 Strateški cilj 3: Razvoj poslovanja u ruralnim područjima i povećanje zaposlenosti i socijalne infrastrukture

Specifični Cilj 3.1: Promovisanje zapošljavanja, rasta, socijalne uključenosti i lokalnog razvoja u ruralnim područjima, uključujući bioekonomiju i održivi razvoj šumarstva

Specifični Cilj 3.2: Poboljšanje potreba društva za hranom i zdravljem, uključujući bezbednu, hranljivu i održivu hranu, smanjenje rasipanja hrane i dobrobit životinja

Specifični Cilj 3.3: Promovisanje rodne ravnopravnosti, uključujući učešće žena u poljoprivredi i socijalno uključivanje ranjivih zajednica i grupa

7.4 Strateški cilj: Sveobuhvatne institucionalne i sektorske reforme za stvaranje javnih usluga

Specifični Cilj 4.1: Reorganizacija i puno funkcionisanje ARP-a kao agencija IPARD

Specifični Cilj 4.2: Postizanje kredibiliteta za upravljanje budžetom i implementaciju mera programa IPARD III

Specifični Cilj 4.3: Digitalizacija sektora i transfer znanja

Rezime problema opisanih iznad i njihov odnos sa identifikovanim ciljevima predstavljen je u nastavku:

Problemi i njihovi uzroci	Strateški i specifični ciljevi
Niska dodata vrednost po godišnjoj jedinici rada zbog male farme/fragmentacije poljoprivrede; ograničena integracija lokalnih farmi/poljoprivredno-prehrambenih prerađivača; zastarela i nedovoljna poljoprivredna oprema i mehanizacija; loše poljoprivredne infrastrukture (npr. sistemi za navodnjavanje, poljoprivredni putevi, itd.); skupi inputi i težak pristup finansijskom kapitalu; nedovoljan prostor za skladištenje; nerazvijen sistem savetovanja.	<p>Strateški cilj I - Povećati konkurentnost poljoprivredno-prehrambenog sektora i poboljšati efikasnost i održivost poljoprivredne proizvodnje.</p> <ul style="list-style-type: none"> Specifični cilj 1.1: Podrška održivim prihodima farme i otpornosti na celoj teritoriji Specifični cilj 1.2: Povećanje konkurenциje i tržišne orientacije Specifični cilj 1.3: Poboljšati položaj farmera u lancu vrednosti
Nedostatak sprovedenih politika za emisije GSB i amonijaka; nedostatak dobrih ekoloških i klimatskih uslova za pristup direktnim plaćanjima; nedovoljno formulisanje i sprovođenje politike za komasaciju zemljišta i nelegalnu izgradnju na poljoprivrednom zemljištu; nedovoljna infrastruktura farme i regulatornog okvira za upravljanje stajnjakom, korišćenje hemijskih dубriva i pesticida; nedostatak planova upravljanja (za zaštićena područja) sa merama očuvanja u vezi sa poljoprivredom; agro-ekološke mere koje još nisu sprovedene.	<p>Strateški cilj II – Održivo upravljanje prirodnim resursima (kao što su zemljište, šume i vode)</p> <ul style="list-style-type: none"> Specifični cilj 2.1: Doprineti ublažavanju klimatskih promena i prilagođavanju, kao i obnovljivoj energiji Specifični cilj 2.2: Promovisanje održivog i efikasnog upravljanja resursima kao što su voda, zemljište i vazduh Specifični cilj 2.3: Zaštita biodiverziteta, poboljšane usluge ekosistema i očuvanje staništa i pejsaza.
Visok procenat neregistrovanih biznisa i radne snage; visok nivo migracije iz ruralnih područja (posebno mladih); nedostatak finansijskog kapitala za investicije; nedostupna kvalifikovana radna snaga i loša ruralna infrastruktura (uključujući društvena infrastrukture, kao što su vrtići); nedostaje upravljanje otpadom i posebno reciklaža, dok je nelegalno odlaganje otpada duž puteva i vodotokova uobičajena praksa, seoski turizam se ne razvija kao agroturizam; skladištenje, sušenje, pakovanje i obeležavanje nedostatka lanca vrednosti za lekovito i aromatično bilje i za nedrvne šumske proizvode; loš plasman domaćih proizvoda.	<p>Strateški cilj III - Podrška ruralnim preduzećima i povećanje zaposlenosti i socijalne infrastrukture</p> <ul style="list-style-type: none"> Specifični cilj 3.1: Promovisanje zapošljavanja, rasta, socijalne uključenosti i lokalnog razvoja u ruralnim područjima, uključujući bioekonomiju Specifični cilj 3.2: Poboljšati društvene potrebe za hranom i zdravljem, uključujući bezbednu, hranljivu i održivu hranu, smanjenje rasipanja hrane i dobrobit životinja, i

<p>Prema podacima iz Popisa poljoprivrede 2014. godine, samo 11% žena je imalo kuće /stanove, dok je samo 4,9% poljoprivrednog zemljišta u vlasništvu žena, odnosno samo 6.388 od 130.436 imovine. Ima slučajeva kad društvene norme sprečavaju žene da ostvare svoje pravo na imovinu, uključujući nasledstvo , što zauzvrat ograničava njihov pristup finansijama i slabii njihovu ekonomsku situaciju . Međutim, ministar je preuzeo sve mere da učešće žena u procesu donošenja odluka bude obezbeđeno u svim fazama pripreme i sprovođenja ove Strategije.</p>		<ul style="list-style-type: none"> • Specifični cilj 3.3: Promovisanje rodne ravnopravnosti, uključujući učešće žena u poljoprivredi i socijalno uključivanje zaostalih zajednica i grupa
<p>Slab institucionalni kapacitet Platne Agencije u pogledu procedura i IT sistema za kontrolu i plaćanja; nedostatak sistema naknadnog praćenja realizovanih projekata; nedostaci u institucionalnom kapacitetu za akreditaciju sertifikacionih i inspekcijskih tela organske poljoprivrede i nedostatak zakonodavstva i podrške šeme za organizacije proizvođača; Nedostaju programi kontrole i nadzora bolesti; ne postoji veza između direktnog plaćanja identifikacije životinja i sistema registracije (za budući IACS); posebna registracija kretanja životinja; izgradnja institucionalnih kapaciteta potrebnih za praćenje i kontrolu tržišta i upotrebe PZB, uključujući uvoz ; Značajni nedostaci u pripremi inventara ribarstva i usklađivanju tržišnih politika sa pravnim tekovinama EU; Horizontalni jaz se odnosi na digitalizaciju institucija (uključujući njihove odnose s javnošću/poljoprivrednicima) i slabo uključivanje inovacija u mreže prenosa znanja.</p>	→	<p>Strateški cilj IV - Sveobuhvatna institucionalna i sektorska reforma za stvaranje efikasnih javnih usluga</p> <ul style="list-style-type: none"> • Specifični cilj 4.1 Reorganizacija i puno funkcionisanje ARP-a kao agencija IPARD • Specifični cilj 4.2 Postizanje kredibiliteta za upravljanje budžetom i implementaciju mera programa IPARD III • Specifični cilj 4.3: Digitalizacija sektora i transfer znanja

8. ANEKS

8.1 Raspodela budžeta prema opštim ciljevima

Opšti ciljevi / Godina	2022. Budžet (Evro)			2023. Budžet (Evro)			2024. Budžet (Evro)		
	Sub/Grant	Robe/ Usluge	Kapital	Sub/ Grant	Robe/ Usluge	Kapital	Sub/ Grant	Robe/ Usluge	Kapital
Povećanje konkurentnosti poljoprivredno-prehrambenog sektora i poboljšanje efikasnosti i održivosti poljoprivredne proizvodnje	54.032.022		6.380.769	54.477.022		6.130.000	54.477.022		7.130.000
Održivo upravljanje prirodnim resursima (kao što su zemljište, šume i vode)	427.220			427.220			427.220		
Podrška kompanijama u ruralnim zonama i povećanje zaposlenosti i socijalne infrastrukture	6.500.000		350.000	6.500.000		350.000	6.500.000		350.000
Sveobuhvatne institucionalne i sektorske reforme za stvaranje efikasnih javnih usluga		1.208.965			998.965			998.965	
UKUPNO	60.959.242	1.208.965	6.730.769	61.404.242	998.965	6.480.000	61.404.242	998.965	7.480.000

8.2 Indikatori

Br.	Cilj/Indikator	vrednost (2019.)	Srednoročni cilj (2024.)	Završna godina cilj (2028.)
I.	Strateški Cilj I - Povećanje konkurentnosti poljoprivredno-prehrambenog sektora i poboljšanje efikasnosti i održivosti poljoprivredne proizvodnje			
1	Indikator uticaja 1.1: Bruto dodata vrednost	477 miliona Evra/7,2%	+10%	+20%
2	Indikator uticaja 1.2: Dodatni poslovi (u godišnjim radnim jedinicama)	82.657 AWU	+3%	+5%
3	Indikator uticaja 1.3: Produktivnost rada	5.771 Evra/AWU	+6,8%	+14,28%
I. i.	Specifični cilj 1.1 – Podrška održivom prihodu farme i otpornosti na celoj teritoriji			
1	Indikator proizvodnje 1.1: Broj primalaca podrške od ukupnog broja gazdinstava	44,40%	50%	60%
I. ii.	Specifični cilj 1. 2 - Pojačanje konkurentnosti i orientacije tržišta			
1	Indikator proizvodnje 1.2: Trgovinski bilans poljoprivredno-prehrambenih proizvoda (razmera izvoza i uvoza)	1:11,68	1:9	1:7
I. iii.	Specifični cilj 1. 3 - Poboljšanje pozicije farmera u lancu vrednosti			
1	Indikator prozvodnje 1.3: Neto dodata vrednost po AVU u poljoprivredi	1.428 Evra	1.571 Evra	1.728 Evra
II.	Strateški Cilj 2 - Održivo upravljanje prirodnim resursima			
1	Indikator učinka 2.1: Erozija zemljišta vodom (Udeo ukupnih površina pokrivenih zemljištima sa jakom i veoma jakom erozijom)	23,45	-2%	-5%
2	Indikator učinka 2.2: Poljoprivreda Visoke Prirodne Vrednosti (HNV).	N/A	Prosek EU: 33,14% ukupnog SBSH	Prosek EU: 33,14% ukupnog SBSH
3	Indikator učinka 2.3: Kvalitet vode – Nitrati u podzemnim vodama	N/A	Prosek EU 50 mg NO3 po litru / godišnji prosek	Prosek EU 50 mg NO3 po litru / godišnji prosek
II. i.	Specifični cilj 2.1 - Doprinos ublažavanju klimatskih promena i prilagođavanju, kao i obnovljivoj energiji			
1	Indikator proizvodnje 2.1: Udeo emisija GSB iz poljoprivrede	6%	< 6%	< 6%
II. ii.	Specifični cilj 2.2 - Podsticanje održivog i efikasnog upravljanja resursima kao što su voda, zemljište i vazduh			
1	Indikator proizvodnje 2.2.1: Bruto ravnoteža hranljivih materija	Nije dostupno	Prosek EU: 44kg/N/ha	Prosek EU: 44kg/N/ha
2	Indikator proizvodnje 2.2.2: Udeo UAA sa veoma jakom erozijom zemljišta vodom	7,35%	-2%	-5%
3	Indikator proizvodnje 2.2.3: Emisije amonijaka iz poljoprivrede	Nije dostupno	Prosek EU: 93% iz poljopriv.	Prosek EU: 93% iz poljopriv.

II. iii. Specifični cilj 2.3 - Zaštita biodiverziteta, poboljšane usluge ekosistema i očuvanje staništa i predela				
1	Indikator proizvodnje 6.1: Broj ha UAA pod agro-ekološkim i klimatskim šemama	0	10	50
III. Strateški Cilj 3 - Podrška kompanijama u ruralnim zonama i povećanje zaposlenosti i socijalne infrastrukture				
1	Indikator učinka 3.1: Stopa zaposlenosti na ruralnim zonama	N/A	Prosek EU: 73,07%	Prosek EU: 73,07%
2	Indikator učinka 3.2: Nivo ruralnog siromaštva	N/A	Prosek EU: 20,90%	Prosek EU: 20,90%
3	Indikator učinka 3.3: Ruralni GDP po glavi stanovnika	N/A	Prosek EU: 20.067 Evra/stanov.	Prosek EU: 20.067 Evra/stanov.
III. i. Specifični cilj 3.1 - Promovisanje zapošljavanja, rasta, socijalne uključenosti i domaćeg razvoja u ruralnim područjima, uključujući bioekonomiju				
1	Indikator prozvodnje 7.1: Broj radnih mesta u ruralnim zonama u nepoljoprivrednom sektoru	N/A	Prosek EU: 88%	Prosek EU: 88%
2	Indikator prozvodnje 7.2: Broj LAG-ova	12	20	30
III. ii. Specifični cilj 3.2 - Poboljšati društvene potrebe za hranom i zdravlјem, uključujući bezbednu, hranljivu i održivu hranu, smanjenje rasipanja hrane i dobrobit životinja				
1	Indikator proizvodnje 8.1: Prodaja sredstava za zaštitu bilja	759.359/Evra	≤ 759.359 / Evra	≤ 759.359 / Evra
2	Indikator proizvodnje 8.2: Prodaja veterinarskih antimikrobnih sredstava	379.704/ Evra	≤ 379.704/ Evra	≤ 379.704/ Evra
III.iii Specifični cilj 3.3 - Promocija rodne ravnopravnosti, obuhvatajući učešće žena u poljoprivredi i uključenje zajednica i ugroženih socialnih grupa				
1	Indikator učinka 3.1: Poljoprivredno zemljište u vlasništvu žena	4,9 %	10%	20%
IV. Strateški Cilj 4 - Sveobuhvatna institucionalna i sektorska reforma za stvaranje efikasnih javnih usluga				
1	Indikator učinka 4.1: Nivo transpozicije i implementacije relevantnog zakonodavstva EU-a na nivou MPŠRR-a	30%	100%	100%
IV. i. Specifični cilj 4.1 - Reorganizacija i puno funkcionisanje ARP-a kao agencija IPARD III				
1	Indikator učinka 4.1: Agencija je restrukturirana i operativna u skladu sa direktivama EU. IPARD Agencija sa dovoljnim i pripremljenim osobljem kao i punom funkcionalnom nezavisnošću u ispunjavanju svoje misije.	0	100%	100%
2	Indikator učinka 4.2: Interne procedure odobrene i sprovedene tokom svih faza implementacije PPD-a i RDP-a.	0	100	100

IV.ii	Specifični cilj 4.2 Postizanje kredibiliteta za upravljanje budžetom i implementaciju mera programa IPARD III			
1	Indikator proizvodnje 4.3: Nivo postizanja povjerenja u zadatke implementacije budžeta za 4 IPARD mjere	0	50%	100%
IV.iii	Specifični cilj 4.3 Postizanje kredibiliteta za upravljanje budžetom i implementaciju mera programa IPARD III			
1	Indikator učinka 4.3.1: Nivo digitalizacije MPŠRR-a, ADA i drugih institucija koje koordinira MPŠRR	40%	70%	100%
2	Indikator učinka 5.2: Nivo uspostavljanja Sistema Poljoprivrednog Znanja i Inovacija (AKIS)	10	50%	100%

*-nema specifičnih indikatora, jer horizontalni cilj treba da se razmatra na nivou svih ostalih indikatora iznad

Modeli/pasoši uticaja i indikatori proizvodnje treba da prate EU CAP indikatore koje je predstavila Evropska komisija: https://agridata.ec.europa.eu/ektensions/DataPortal/cmef_indicators.html

8.3 Identifikacija potreba i razumnosti u okviru definisanih ciljeva

Iako su se u proteklom periodu zabeležili pozitivni trendovi u poljoprivredi, šumarstvu, preradi hrane i ruralnim područjima, postignuti razvoj poljoprivrede i ruralnih područja i dalje umanjuju strukturalne poteškoće i neefikasnosti koje su identifikovane u SVOT -u, kojima je potrebna dalja intervencija za period 2022.-2028. SVOT analiza je identifikovala brojne potrebe koji su predmet ove strategije.

8.3.1 Identifikacija potreba – Povećanje konkurentnosti poljoprivredno-prehrambenog sektora i poboljšanje efikasnosti i održivosti poljoprivredne proizvodnje

Potreba 1.1: Obezbeđivanje održivosti farme

Ulazak u tržišnu konkurenčiju sa zemljama CEFTA-e i EU-a bez prethodnog modernizacije poljoprivredno -prehrambenog sektora predstavlja ogroman pritisak na sve farme, a posebno one koje su tržišno orijentisane. Obezbeđivanje prihoda od podrške gazdinstvu u **vidu direktnih plaćanja za korišćenu površinu i stoku je pitanje davanja šanse domaćim farmama da prežive**. Potrebna je dodatna podrška prelaznim prihodima za neke sektore za koje se smatra da su u poteškoćama.

Voće i povrće su posebno tržišno povezani sektori, tako da je potreban dodatni prihod od podrške.

Istovremeno, potrebni su **minimalni pragovi za direktna plaćanja** sektorima, izbegavajući pružanje podrške farmama za samostalnu poljoprivredu (koja nije vezana za tržište).

Potreba 1.2: Podsticati farme srednje veličine i njihovo učešće na tržištu

Bez rešavanja glavnog nedostatka sektora, a to je mala poljoprivreda, trošenje javnih sredstava kao što su direktna plaćanja i grantovi je kontraproduktivno. Potrebno je da se javna podrška usmeri ka srednjim farmama, kao i da se podstaknu mali farmeri da prošire svoja gazdinstva. Treba razmotriti veća direktna plaćanja i prioritizaciju grantova za srednja gazdinstva, kao i zahtevati povećanje veličine farme do kraja implementacije granta.

Mora se priznati da su grantovi u krajnjoj liniji za razvoj sektora i privrede. Stoga je potrebno **povećanje formalnog tržišnog udela primalaca grantova**, čime bi se uticaj grantova na privredu (npr. podvrgavanje njihovih poslovnih planova tokom ex-post kontrole/podvrgavanje kontrolama poreske administracije radi procene njihovog rezultata) učinio vidljivim.

Potreba 1.3: Podsticati sektore sa većom dodatom vrednošću i po potražnji tržišta

Ne svi sektori nemaju isti uticaj na privredu. Povećanje neto dodate vrednosti, konkurentnosti i povećanje supstitucije izvoza/uvoza može se efikasnije uraditi kroz specifične mehanizme politike, ciljajući određene sektore, posebno **voće i povrće, planinsko voće, lekovito i aromatično bilje i stočarstvo**. Drugi sektori se mogu pridružiti ovoj listi, kao što su vinogradi, ako se postigne napredak u preradi i brendiranju.

Ovi sektori još uvek imaju potencijal za stvaranje radnih mesta, pošto su još intenzivniji što se tiče radne snage.

Istovremeno, **organsku poljoprivredu** treba posmatrati ne samo kao ekološki proizvodni sistem koji daje proizvode visokog kvaliteta, ali i kao sektor sa stabilnom pozitivnom izvoznom tražnjom.

Potreba 1.4: Zaposliti mlade farmere kao menadžere farmi

Mladi farmeri su pokretači modernizacije sektora. Otvoreniji su za inovacije/primenu novih tehnologija, kao i za usvajanje dobrih ekoloških praksi. Uz osećaj tržišno orijentisane proizvodnje, mladi farmeri su uglavnom bez finansijskih sredstava, pristupa zemljištu i specijalizovane obuke. Bez posebnih instrumenata politike, rizik od migracije će ostati veoma visok. Potrebne su šeme specijalne podrške.

Potreba 1.5: Povećati produktivnost rada

Sa nedovoljnom i zastarem mehanizacijom i opremom, zastarem tehnologijom i lošim poljoprivrednim veštinama, produktivnost farmi ostaje veoma niska. Gledajući u perspektivu narednih 7 godina, jeftina radna snaga možda neće biti rešenje za konkurentnost sektora, jer se njegova dostupnost smanjuje, a troškovi rada rastu. Treba podsticati preciznu poljoprivredu/digitalizaciju.

Potreba 1.6: Olakšati pristup finansijskom kapitalu

Otežan pristup kreditu zbog nedostatka kolateralna gura poljoprivrednike ka sistemu mikrofinansiranja, sa visokim kamatnim stopama ili jednostavno daleko od stvarne šanse da imaju pristup kreditu. Finansijski instrumenti u poljoprivredi, koji pokrivaju garantne šeme za ruralne kredite i kredite sa podelom rizika, biće od koristi za olakšavanje pristupa kreditima (smanjenje po tražnje za visokim kolateralom) i avansnih plaćanja za grantove, kao i snižavanja kamatnih stopa na kredite.

Potreba 1.7: Optimizacija lanaca snabdevanja u poljoprivredi

Nedostaci u lancima snabdevanja su nedostatak mehanizacije i opreme, skladišta i objekata nakon žetve. Jeftin uvoz iz konkurentnijih zemalja i/ili sa većim subvencijama blokiraju integraciju domaće proizvodnje sa lokalnim prerađivačima, posebno u slučaju mlečnih i mesnih proizvoda. Kratki lanci snabdevanja moraju biti bolje valorizovani.

Potreba 1.8: Rehabilitacija i modernizacija sistema za navodnjavanje i odvodnjavanje

Kosovo ima Sveobuhvatni master plan za navodnjavanje (MPN), koji je nedavno pripremljen (2020). Ukupni procenjeni investicioni troškovi su izuzetno visoki, daleko iznad kapaciteta nacionalnog budžeta, stoga je neophodno rangiranje potreba. Glavne identifikovane potrebe MPI-a su sledeće:

- Podrška za pripremu predizvodljivosti, izvodljivosti i tehničkih projekata za šest sistema za navodnjavanje i odvodnjavanje, praćeno odgovarajućim investicijama;
- Izgradnja kapaciteta (uključujući alokaciju adekvatnih ljudskih resursa od strane MPŠRR) i tehnička pomoć institucijama (sa fokusom na obezbeđivanju održivosti investicija);
- Podrška poljoprivrednicima, udruženjima korisnika vode, vodovodnim preduzećima i opštinama u prioritetskim investicionim oblastima i za prioritetne investicije, kao što je navedeno u Akcionom planu MPN i priprema akcionog plana za sprovođenje grantova za sanaciju-rehabilitaciju infrastrukture za navodnjavanje.

Za pravilno razmatranje gore navedenih potreba, uspostavljanje nacionalne agencije za upravljanje sistemima za navodnjavanje i odvodnjavanje pod koordinacijom MPŠRR-a će povećati spremnost administracije za investicije u poljoprivredi (trenutno su agencije za vode pod Ministarstvom ekonomije i interesovanje za ulaganja u poljoprivrednu infrastrukturu je na niskom nivou).

Potreba 1.9: Upravljanje rizikom

Poljoprivredni sektor je veoma izložen uticaju vremenskih uslova. Rizik gubitka prinosa, a samim tim i poslovanja, mora se rešiti kroz **pristupačne šeme osiguranja**, koje najmanje pokrivaju sušu, poplave, grad, rane i kasne mrazeve.

Istovremeno, oblik upravljanja rizikom je takođe i **ekstenzivna poljoprivreda**; lokalne rase i tradicionalni ovčari su vredni oslanjanja na udaljenim područjima, gde je intenzivna poljoprivreda teško izvodljiva.

U pogledu praksi prilagođavanja klimatskim promenama, savetodavne službe moraju biti više uključene u sprovođenje kampanja podizanja svesti i davanjem sesija obuke.

Poslovni planovi grantova treba da uključuju akcije koje se odnose na ublažavanje klimatskih promena.

Potreba 1.10: Osnivanje proizvođačkih organizacija

Sticanje pregovaračke moći za male i srednje poljoprivrednike može se ostvariti samo kroz udruživanje. Poljoprivrednici su donekle zaglavljeni između interesa trgovaca inputom i prerađivača/trgovaca poljoprivrednim proizvodima. **Uspostavljanje zakonodavstva za grupe proizvođača bio bi prvi korak.** Podizanje svesti, obuka, šeme podrške dodatnim prihodima i određivanje prioriteta grantova su deo niza akcija koje treba da stimulišu stvaranje novih organizacija proizvođača.

Potreba 1.11: Približavanje standardima EU-a

Usklađivanje se može sprovoditi samo postepeno, počevši od zakonodavstva. Međutim, nerealno je pretpostaviti da čim se novo zakonodavstvo usvoji, postoji dovoljan institucionalni i privatni kapacitet za stvarnu implementaciju. **Potrebni su grejs periodi** (zakonodavstvo treba da bude usvojeno, stupanje na snagu za 1-3 godine), čime se omogućava institucijama da razviju sopstvene sisteme praćenja/kontrole i privatnom sektoru da izvrši relevantna ulaganja (uz dostupnost javnih grantova i sesija obuke).

Klima i životna sredina, javno zdravlje, zdravlje životinja, zdravlje biljaka i standardi dobrobiti životinja – kako se navodi u CAP EU-a “pravila o uslovljavanju” (Aneks III uredbe koja utvrđuje pravila za podršku strateškim planovima koje će izraditi Države članice u okviru Zajedničke Poljoprivredne Politike) su najvažnije i imaju potencijal za otvaranje puta za pristup tržištima EU-a i pripreme zemlje za lake tehničke pregovore sa EU za njeno buduće pristupanje.

Da bi se omogućio **izvoz živilih životinja i životinskih proizvoda**, treba pripremiti i sprovesti planove za kontrolu ostataka mesa i životinjskih proizvoda, kao i za kontrolu bolesti životinja.

Postoji potreba da se grantovi povežu sa ispunjavanjem obaveza standarda. Farme i agro-prerađivački pogoni se suočavaju sa istim izazovom usklađivanja standarda. Global GAP (za farmere) i HACCP (za AVHK) su takođe važni za obezbeđivanje pristupa tržištu. Treba da funkcionalizuje plan za preradu životinjskih ostataka.

Potreba 1.12: Promovisanje kratkih lanaca snabdevanja i trgovanje lokalnih proizvoda

Postoji **jasna mogućnost koja proizilazi iz preferencija potrošača za domaće proizvode**. Brendiranje i promocija kratkih lanaca snabdevanja treba da stimuliše potrošnju visokokvalitetnih lokalnih proizvoda, izbegavajući visoke emisije ugljenika usled transporta i skladištenja, podstičući lokalne proizvođače.

Potrošači imaju potrebu za više informacija o poreklu poljoprivredno-prehrambenih proizvoda/njihovih sastojaka (uključujući mleko i mesne proizvode). Potrebne su kampanje podizanja svesti. Za zamenu uvoza, zemlja bi trebala koristiti dobitke vertikalne integracije lanaca snabdevanja.

Potreba 1.13: Ojačati konsultantske usluge i uključiti inovacije kao suštinski deo transfera znanja

Sa pretežno malom poljoprivredom, privatne konsultantske i poljoprivredne organizacije trenutno nemaju kapacitete da obezbede srestva za pristup informacijama i inovacijama za ovu kategoriju. Ostaje obaveza države da to učini. Ljudski i finansijski resursi za savetovanje treba da odražavaju ovu potrebu.

Treba uzeti u obzir pojavu visoko-specijalizovanih privatnih tela obuke (npr. kao što je IADK). Nije dovoljno podstaknuta uključenost univerziteta i istraživačkih instituta, organizacija poljoprivrednika i nevladinih organizacija (NVO-a).

8.3.2 Identifikacija potreba - Održivo upravljanje prirodnim resursima (zemljište, šume i vode)

Potreba 2.1: Postepeno uključivanje ekološkim standardima EU-a

Istovremeno farme i jedinice za preradu poljoprivredno-prehrambenih proizvoda su znatno zaostale u implementaciji ekoloških standarda. Upravljanje organskim đubrivotom, tretiranje otpadnih voda iz postrojenja za preradu mleka i uopšte otpada/životinskog nusproizvoda (npr. iz klanica i fabrika za preradu mesa) ostaje tekući problem.

Potrebno je proširiti sisteme javne kanalizacije i izgraditi postrojenja za preradu otpadnih voda, čime se izbegava ispuštanje neprečišćenih otpadnih voda u reke.

Potreba 2.2: Održavanje visokog biodiverziteta u vezi sa poljoprivrednim zemljištem

Ekstenzivno upravljanje pašnjacima, tokom godina je dovelo do poljoprivrednog zemljišta visoke prirodne vrednosti. U današnje vreme, tradicionalna poljoprivreda nije privlačna za mladu generaciju, dok zastoj u izvozu ovaca (zbog nedostatka programa kontrole bolesti) udaljava nove igrače od ovog sektora.

U ovom kontekstu, invazivne vrste smanjuju kvalitet pašnjaka, dok su neki pašnjaci prirodno pošumljeni. **Podrška tradicionalnom ovčarstvu je od suštinskog značaja za biodiverzitet pašnjaka i prilika koja povezuje životnu sredinu sa tradicijom i ukusnom, domaćom hranom.**

Potreba 2.3: Usvojiti -odobriti dobre prakse za očuvanje prirodnih izvora-resursa, kao što su vazduh, zemlja i voda

Kosovo još nema uspostavljenu politiku intervencija za sistematsko promovisanje ekološko prihvatljive poljoprivredne prakse. Gledajući prema CAP EU-a, mehanizam je jednostavan: **Dobre Poljoprivredne i Ekološke Uslove (GAEC)** definiše svaku zemlju na osnovu skupa standarda, koji uključuju biodiverzitet, zaštitu zemljišta i voda, i odnose se na plaćanja u svakoj oblasti, uključujući direktna plaćanja i agro-ekološke kompenzacije. GAEC nemaju za cilj da traže ulaganja u farme, već da stimulišu poljoprivrednike da usvoje dobre prakse. Na ovaj način, Kosovo bi prvo trebalo da izradi pojednostavljenu grupu GAEC i sproveđe kampanje podizanja svesti među poljoprivrednicima uz podršku sistema javnog savetovanja. U slučaju neusaglašenosti, umesto kazni za farmere, oni bi trebalo da dobiju primedbe kako bi nekršena GAEC pomogla u održavanju u dobrom stanju prirodnih resursa farme, barem u prvim godinama sprovođenja sistema.

Što se tiče zagađivanja vodenih hranljivih materija od strane poljoprivrednih aktera, visok nivo nitrata je uzrokovan nepravilnim upravljanjem stajnjaka i upotrebom hemijskih đubriva. Kosovo još uvek nije transponovalo Direktivu o Nitratima, koju čak i stare Države Članice smatraju jednom od

najtežih za primenu. Da bi se postigao napredak u prevenciji i smanjenju zagađenja nitratima izazvanog poljoprivredom, prvo će biti potrebna izrada Kodeksa dobre poljoprivredne prakse i šira promocija njegovih preporuka kroz sistem javnog savetovanja. Takođe treba uzeti u obzir i smanjenje emisije amonijaka kroz dobre prakse u upravljanju stajnjakom. Grantovi za modernizaciju farme bi trebalo da podstaknu ulaganja u pravilno skladištenje stajnjaka, ali bilo bi prerano da se uslovjavaju direktna plaćanja ovom investicijom u narednih 7 godina.

Prema svojim obavezama u Zelenoj Agendi za Zapadni Balkan (uskladištanje akcija sa ambicijama strategije "Od Farme do Viljuške") i u skladu sa Okvirnom direktivom o vodama EU-a i Direktivom o održivoj upotrebi pesticida, treba podići svest o pravilnom skladištenju i upotrebi pesticida, kao i o upotrebi veterinarskih lekova/antimikrobnih sredstava.

Potreba 2.4: Podsticanje organske poljoprivrede

Kosovo treba da uspostavi funkcionalan sistem akreditacije za inspekcije i sertifikaciju organske poljoprivrede.

Ne treba se propustiti prilika tokom povećane potražnje tržišta; stoga, poljoprivrednike treba podsticati da počnu sa organskom poljoprivredom kroz odgovarajuće šeme kompenzacije.

Potreba 2.5: Alokacija odgovarajućih ljudskih i finansijskih resursa za strategiju šumarstva 2021.-2030.

U skladu sa analizom SWOT koja je deo ove Strategije, u pripremi je i posebna strategija šumarstva 2021.-2030. Od vitalnog značaja za njenu implementaciju je alokacija adekvatnih ljudskih i finansijskih resursa.

Potreba 2.6: Održavanje genetskih resursa iz poljoprivrede

Domaće rase ovaca, koze i krave muzare su niske produktivnosti, ali su veoma dobro prilagođene domaćim uslovima. Poljoprivredni sistemi koji uključuju domaće rase doveli su do pašnjaka visoke prirodne vrednosti. Uzgoj domaćih rasa pokazuje otpornost i može se smatrati oblikom tradicionalnog prilagođavanja na klimatske promene. Njihovo održavanje je značajno za tradicionalni ruralni pejzaž i za potencijal turizma.

Potreba 2.7: Ublažavanje klimatskih promena i prilagođavanje

Sekvestracija ugljenika je najdirektniji pristup ublažavanju klimatskih promena, što čini pošumljavanje jednom od najprikladnijih mera.

Ekstenzivne travnjake treba zaštititi jer takođe deluju kao važni ponori ugljenika, dok je ekstenzivna ispaša pokazala značajno smanjenje emisije amonijaka.

Usvajanje dobrih praksi za sekvestraciju organskih materija u zemljištu/ugljika treba podsticati kroz kampanje podizanja svesti i obuke. Deo rešenja su primena poljoprivredne prakse očuvanja (bez oranja ili smanjeno oranje), korišćenje pokrovnih useva, održavanje elemenata pejzaža i zabrana spaljivanja strništa.

Prilagođavanje klimatskim promenama treba da uzme u obzir rehabilitaciju, modernizaciju i proširenje sistema za navodnjavanje i odvodnjavanje, korišćenje aklimatizovanih sorti useva i bolje upravljanje rizikom kroz šeme osiguranja. Domaće rase su rešenje za prilagođavanje klimatskim promenama u udaljenim oblastima (gde bi intenzivna poljoprivreda bila teška).

Potreba 2.8: Konsolidacija savetodavnog sistema za pružanje informacija, savetovanja i obuke sa fokusom na očuvanje prirodnih resursa

Među prioritetima javnih savetodavnih službi treba da se uvrstaju uključivanje istraživačkih instituta, univerziteta i ekoloških NVO za pripremu i sprovođenje kampanja podizanja svesti i obuka, sa fokusom na zaštitu životne sredine, ublažavanje i prilagođavanje klimatskim promenama. Fokus treba da bude na predviđenim pojednostavljenim GAEC-ima i predviđenim agro-ekološkim merama.

Potreba 2.9: Obezbeđivanje osnovnih ekoloških indikatora vezane za poljoprivredu

Bez osnovnih indikatora, proces kreiranja politika i procene njihovih uticaja je otežan. Ključni indikatori navedeni u okviru EU-a za praćenje i evaluaciju CAP-a treba da služe kao referenca za institucionalne napore MPŠRR-a da obezbedi vredne podatke kreatorima politike, što takođe dokazuje pozitivne korake ka usklađivanju s pravnom tekvinom (acquis-om) EU o ruralnom razvoju poglavlje 11 o pregovorima sa EU.

Potreba 2.10: Priprema mapa GIS zemljišta

Uz odobrenu metodologiju i dostupnost različitih podataka, kao što su oni iz CORINE Land Cover, priprema GIS mapa zemljišta za buduće razgraničenje područja sa prirodnim preprekama za poljoprivredu zahtevaće višestruka ispitivanja tla, dovoljna da pokriju varijacije karakteristika zemljišta širom zemlje.

Potreba 2.11: Elaboracija-izrada akcionog plana za implementaciju Zelene agende Zapadnog Balkana

Zelena Agenda Zapadnog Balkana je veoma ambiciozna u pogledu zaštite životne sredine, dok MPŠRR nema dovoljno specijalizovanog osoblja za ovu temu. Treba pripremiti akcioni plan sa jasnim akcijama, odgovornostima, odgovornim organima i rokovima. Moraju se uzeti u obzir odgovarajući ljudski resursi i alokacija dovoljnih finansijskih sredstava.

8.3.3 Identifikacija potreba - Podrška preduzećima u ruralnim područjima i povećanje zaposlenosti i socijalne infrastrukture

Potreba 3.1: Diverzifikacija lokalne poljoprivredne proizvodnje

Lokalna ruralna ekonomija ima potrebu za diversifikaciju za razvoj i njenu sposobnost održivosti. Akvakultura, pčelarstvo i poljoprivreda u malom stepenu (npr. proizvodnja jaja, mesa) imaju kapacitet da ostvare prihod od farmi, kao i da povećaju sposobnost ruralne privrede da apsorbuje finansijske krize ili prirodne opasnosti.

Potreba 3.2: Stvaranje novih i modernizacija postojećih pogona za preradu hrane na farmi i zanatstvu

Tradicionalna prerada hrane ima veliku potražnju na domaćem tržištu, takođe izazvanu razvojem lokalnog turizma. **Potrebe se odnose na opremu za preradu i skladištenje poljoprivredne hrane** (uključujući hladnjače, opremu za pakovanje i etiketiranje), kao i marketing. Takođe su potrebne sesije obuke o standardima bezbednosti hrane, računovodstvu i za marketing.

Potreba 3.3: Konsolidacija centara za sakupljanje aromatičnog i lekovitog bilja i nedrvnih šumskih proizvoda

LAB i PPJD su orijentisani ka izvozu. **Nedostaci u lancu snabdevanja odnose se na objekte i opremu nakon žetve**, uključujući sušare i hladnjače, posebno za male sabirne centre.

Potreba 3.4: Podsticanje održivog ruralnog turizama, a posebno agroturizam

Ruralni -seoski turizam stimuliše lokalnu privredu putem povećanja potrošnje. Da bi turistički prihodi ostali u lokalnoj privredi, važno je da hrana dolazi iz obližnjeg kraja ili još bolje, od domaćina. **Agroturizam je najbolji način da se doda vrednost lokalnoj poljoprivredno-prehrambenoj proizvodnji**. Postoji potreba da se poljoprivredna gazdinstva podstiču da diverzifikuju svoje aktivnosti ka malom ruralnom-seoskom turizmu.

Takođe, potrebno je uspostavljanje sistema za registraciju operatera ruralnog turizma (koji će se uspostaviti u saradnji sa Ministarstvom Industrije, Preduzetništva i Trgovine).

Potreba 3.5 Razvoj ruralne infrastrukture

Seoski, šumski i poljoprivredni putevi, vodovodni i kanalizacioni sistemi, električna energija i upravljanje otpadom su deo osnovne infrastrukture potrebne za održavanje lokalne privrede i obezbeđivanje dobrih uslova za život. Kosovo ima veliki nedostatak svega navedenog, dodajući društvenu infrastrukturu (npr. obdaništa, objekti za kulturne događaje, itd.).

Potreba 3.6 Promovisanje inicijativa za lokalni razvoj

Uprkos dobrom iskustvu sa pristupom LEADER, LAG-ovi i dalje imaju potrebu za podršku u pripremi lokalnih razvojnih strategija 2022. – 2028. i njihovu implementaciju. Za razdvajanje funkcije upravljanja i funkcije odabira projekata, LAG-ovima treba obuka od iskusnih LAG-ova iz država članica EU-a. Istovremeno, osoblje Upravljačkog Organa i Platne treba da bude obučeno o sistemu implementacije koji obezbeđuje kontinuirani tok gotovine za operativne troškove funkcionisanja LAG-ova.

Potreba 3.7: Obezbeđivanje obuke za ruralne-seoske preduzetnike

Pokretanje novog posla nosi sa sobom mnoge izazove. Od realnog poslovnog plana, do veština za pripremu koncepta "noćenje sa doručkom", obezbeđivanje pravila o bezbednosti hrane i vođenje jasnog računovodstva za poresku administraciju, **potrebe su brojne i moraju se prikladno nadomiriti kroz obuku**.

Potreba 3.8: Ojačati kapacitet MPRR-a za praćenje sakupljanja divljih LAB i PPJD prema izdatim dozvolama

Održivost sabirnih centara je pitanje dostupnosti resursa u narednim godinama. Da bi se biodiverzitet očuvao i divlja vegetacija oporavila, utvrđuju se pravila za prikupljanje LAB-a i PPJD-a, i izdaju se dozvole. **MPŠRR treba da uspostavi snažan sistem za praćenje na licu mesta kako bi se osiguralo da se izdate dozvole poštuju i da se izbegava prekomerno prikupljanje.**

Potreba 3.9: Sprovodenje kampanje podizanja svesti i kontrole o nezakonitom odlaganju otpada

Nezakonito odlaganje otpada je široko rasprostranjena pojava koju treba rešiti. Kampanje podizanja svesti koje podstiču osećaj zajedništva i poštovanja životne sredine, i akcije za kontrolu primene novčanih kazni za prekršioce su neophodne.

8.3.4 Identifikacija potreba – Sveobuhvatne institucionalne i sektorske reforme za stvaranje efikasnih javnih usluga

Potreba 4.1: Kvalifikovano osoblje i digitalizacija MPŠRR i njegovih koordinisanih tela

Opremanje **visoko kvalifikovanog** (i obučenog) **osoblja i digitalizacija MPŠRR-a i njegovih koordinisanih tela** (posebno ARP i KAVH) su glavne horizontalne potrebe. **Digitalizaciju** treba posmatrati i u odnosu na poljoprivrednike, agro-prerađivače, trgovce inputima itd.

Potreba 4.2: Usklađivanje sa *acquis-om EU-a*

Kao zemlja potencijalni kandidat za EU i sa Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju (SSP), napredak institucionalnog razvoja je u pravcu usklađivanja sa *acquis-om EU-a*, tako da se kao referenca koriste poglavlja 11, 12 i 13 pregovora.

Potreba 4.2.1: Usklađivanje sa *acquis-om EU-a* u pregovorima Poglavlje 11

Potreba 4.2.1.1: Konsolidacija Platne Agencije

Postoji hitna potreba za konsolidacijom Platne Agencije. Dodatno osoblje, pouzdani IT sistemi, strožije procedure (uključujući praćenje ek-post projekata) i jedinica interne kontrole, uz stalnu obuku, preduslov su za jaču agenciju. IACS i njegov LPIS treba redovno ažurirati, dok treba obezbediti vezu IACS-a sa registrom životinja, čime se omogućava administrativna kontrola direktnih plaćanja. Istovremeno, ima potrebe za obuku i procedure za nove predviđene mere (kao što su ruralna infrastruktura, grupe proizvođača, agro-životna sredina, organska poljoprivreda, itd.).

Potreba 4.2.1.2: Konsolidacija Upravljačkog Autoriteta

Upravljački Autoritet za program ruralnog razvoja (odgovoran za program sličan sa IPARD III), zajedno sa uspostavljenim radnim grupama treba da proceni iskustvo svog osoblja, nedostatke u lancu vrednosti koji su identifikovani sektorskim studijama pripremljenim 2021. Godine, i identifikovane potrebe koje su pomenute u okviru ove strategije, i **ima mogućnost da ponudi dobro elaborisan nacionalan program ruralnog razvoja**. Korišćenje iskustava od zemalja u okruženju pomoglo bi u procesu pripreme i implementacije programa. Za nove predviđene mere i za pravilnu implementaciju lokalno vođenog razvoja/inicijativa LEADER, postoji velika potreba za znanje-iskustvo(od Upravljačkih Autoriteta MS EU-a). Štaviše, sistem praćenja i evaluacije treba da bude više orientisan ka evidentiranju učinka ostvarenog kroz javnu potrošnju, koristeći indikatore učinka.

Jedna jedinica za tehničku asistenciju-pomoć IPARD III treba da bude uključena unutar Upravljačkog Autoriteta, čime bi se odgovorilo na dalje potrebe IPARD III kao što su upravljanje, praćenje i implementacija programa.

Potreba 4.2.1.3: Konsolidacija ostalih departamenata MPŠRR-a

Ostali departmani MPŠRR-a kojima je hitno potrebna konsolidacija (odgovarajuća obuka/sa dodatnim i adekvatnim osobljem) su departman za EU integracije, savetodavne usluge, navodnjavanje, organsku poljoprivrednu i ekonomske analize. Nove odgovornosti MPŠRR-a (kao što su KBKB ili grupe proizvođača) treba da budu pravilno prikazane u organizacionoj šemi MPŠRR-a. Konsolidovane akcije MPŠRR-a u pravcu poboljšanja genetičkih resursa stoke i očuvanja lokalnih genetičkih resursa, registraciju košnica, inventarizaciju i registraciju lokalnih rasa u poseban registar treba takođe podržati preko dodatnog (kvalifikovanog) osoblja MPŠRR-a.

U slučaju organske poljoprivrede, institucionalne potrebe za obezbeđivanjem akreditacije sertifikacionih i inspekcijskih tela koja treba da budu konsolidovane, takođe treba da obuhvate KAVH (koja ima ulogu sprovođenja specifičnih kontrola) i savetodavne usluge (za promovisanje nove teme), i Platnu Agenciju (koja bi trebala da implementira šemu kompenzacionog plaćanja za poljoprivrednike u konverziji ili sa sertifikovanom organskom poljoprivredom). Razrada pojednostavljenog GAEC-a zahteva učešće lokalnih univerziteta i istraživačkih instituta i trebalo bi da se uradi bez predrasuda o konkurenциji poljoprivrednika/bez dodatnih troškova. Ipak, javne savetodavne službe treba da budu pripremljene za uspostavljanje Savetodavnog Sistema na Farmama (FAS), čime bi se informacije učinile dostupnim poljoprivrednicima i promovisalo usvajanje dobrih praksi.

Dalje, razvoj zakonodavstva za organizacije proizvođača, njihova registracija i praćenje treba da budu deo zadataka MPŠRR-a. Što se tiče statističkih podataka, departament Ministarstva za ekonomske analize potrebna je dalja podrška za prikupljanje i agregaciju sektorskih indikatora konteksta za SZB – https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/food-farming-fisheries/farming/documents/cap-context-indicators-table_2019_en.pdf https://agridata.ec.europa.eu/extensions/DataPortal/cmef_indicators.html

Potreba 4.2.2: Usklađivanje sa acquis-om EU-a u pregovorima Poglavlje 12

Što se tiče **poglavlja 12 – o politikama bezbednosti hrane, veterinarstva i fitosanitarije**, tretman programa kontrole i nadzora nestale bolesti je hitan. Treba uložiti napore da se **pravilno evidentiraju pokreti životinja**.

Potrebno je da se na osnovu acquis EU-a **klasifikuju svi objekti prehrambene industrije i sva preduzeća koja se bave nusproizvodima životinjskog porekla**.

Štaviše, treba **uspostaviti operativni sistem za sakupljanje i odlaganje životinjskih nusproizvoda**.

Treba uzeti u obzir i kontinualnu obuku osoblja KAVH i razvoj IT sistema ove institucije.

Što se tiče fitosanitarnih pitanja, sistem praćenja i kontrole pristupa tržištu i upotrebe pesticida zahteva institucionalnu konsolidaciju.

Potreba 4.2.2: Usklađivanje sa acquis-om EU-a u pregovorima Poglavlje 13

Institucionalne potrebe za Poglavlje 13 – ribarstvo se odnosi na inventar ribljih vrsta i ukladijanje tržišne politike acquis EU-a. Potrebno je uspostaviti posebne sisteme za praćenje i kontrolu.

Potreba 4.3: Podrška istraživanju / istraživanju za podršku kreiranju politike

Odluka o politikama treba da se zasniva na istraživanju. MPŠRR treba da podrži istraživačke projekte koji se odnose na poljoprivredu i ruralni razvoj, uključujući bioekonomiju / cirkularnu ekonomiju.

9. PLAN AKCIJE

Ministarstvo predlaže da se Plan Akcije za Strategiju poljoprivrede finalizira nakon izrade Programa za Poljoprivredu i Ruralni Razvoj koji je u završnoj fazi, radi usaglašavanja aktivnosti i koherentnosti postupanja.

Očekuje se da će PPRZ biti finalizovan u februaru 2022. godine, a istovremeno i Akcioni plan SPRR.

10. TROŠKOVI

---

11. STRATEGIJA INTERVENCIJE I OPIS MEHANIZMA INTERVENCIJE

Predložena intervencija	Kratak opis mehanizma intervencija	Potrebe povezane (prema njihovom broju)	Izvor budžeta
Direktna plaćanja / Podrška prihodima farmi			
Podrška tranzicionom prihodu	<p>Korisnici su poljoprivrednici, registrovani u Registar Farmi, kao korisnici zemljišta. Podrška treba da bude usmerena na tržišno orientisane sektore: povrće, voće (uključujući jagodičasto voće), vinograde i LAB</p> <p>Isplate treba da budu povezane sa pojednostavljenim zahtevima Dobrih Poljoprivrednih i Ekoloških Uslova (sGAEC-i) počevši od 2023. godine, dok će se sankcije za neusaglašenosti primenjivati od 2025. godine.</p> <p>sGAEC-i trebaju biti pod minimalnom kontrolom od 1% na licu mesta.</p> <p>Uslovi podobnosti trebaju biti pod minimalnom kontrolom od 5% na licu mestu.</p> <p>Minimalna prihvatljiva površina: 0,10 ha za povrće u plastenicima, 0,20 ha za povrće i voćnjake i jagodičasto voće, 0,3 ha za LAB i 0,50 ha za vinograde.</p> <p>Kada sektori dostignu nivo konsolidacije, treba prestati sa ovom podrškom.</p> <p>Zahtev za jednokratno plaćanje koristiće se jednom godišnje u proleće.</p> <p>Isplate treba da budu godišnje – po ha, ili u sprezi – po kg ili na tonu.</p>	1.1, 1.2, 2.3	Državni budžet
Podrška za prihod farmi po korišćenoj poljoprivrednoj površini (odvojeno).	<p>Korisnici su poljoprivrednici, upisani u Registar Farmi, kao korisnici zemljišta.</p> <p>Isplate treba da budu povezane sa pojednostavljenim zahtevima Dobrih Poljoprivrednih i Ekoloških Uslova (sGAEC-i) počevši od 2023. godine, dok će se sankcije za neusaglašenosti primenjivati od 2025. godine.</p> <p>sGAEC-i treba da budu pod minimalnom kontrolom od 1% na licu mesta.</p> <p>Uslovi podobnosti treba da budu pod minimalnom kontrolom od 5% na licu</p>	1.1, 1.2, 2.3	Državni budžet

	<p>mesta. Minimalna korisna poljoprivredna površina: 1 ha.</p> <p>Podrška će biti otvorena za sve useve.</p> <p>Javna podrška bi trebalo da bude veća za srednja gazdinstva:</p> <p>Žitarice: 100% (kao vrednost direktnog plaćanja) za farme do 5 ha, 125% za farme 5 – 10 ha, 150% za farme 10 – 100 ha i 100% za farme preko 100 ha;</p> <p>Povrće, vinogradi i voćnjaci: 100% za farme do 0,5 ha, 125% za farme 0,5 – 1 ha, 150% za farme 1 – 10 ha i 100% za farme preko 10 ha.</p> <p>Treba pružiti komplementarnu prihodnu podršku za mlade poljoprivrednike (dodatnih 5% od vrednosti direktnih plaćanja) u trajanju od najviše pet godina, počev od prve godine podnošenja zahteva za isplatu mlađih poljoprivrednika.</p> <p>Zahtev za jednokratno plaćanje koristiće se jednom godišnje u proleće.</p> <p>Isplate treba da budu godišnje, po ha.</p>		
Podrška za prihod farme po životinjskom kapitalu	<p>Korisnici su vlasnici životinja.</p> <p>Isplate treba da budu povezane sa pojednostavljenim zahtevima Dobrih Poljoprivrednih i Ekoloških Uslova (sGAEC-i) počevši od 2023. godine, dok će se sankcije za neusaglašenosti primenjivati od 2025. godine.</p> <p>sGAEC-i treba da budu pod minimalnom kontrolom od 1% na licu mesta.</p> <p>Uslovi podobnosti treba da budu pod minimalnom kontrolom od 5% na licu mesta.</p> <p>Minimalni pragovi podobnosti:</p> <p>5 krava muzara;</p> <p>30 ovaca i/ili 20 koza;</p> <p>10 teladi za tov;</p> <p>2 krmače za reprodukciju;</p> <p>5.000 grla živine (brojleri i koke nosilje);</p> <p>50 košnica.</p> <p>Kolektivne prijave bi trebalo da budu moguće (kad se pripremi sistem implementacije) preko organizacija poljoprivrednika ili drugih predstavnika farmera, uz prednost prihvatljivosti kategorija farmera sa životinjama ili zemljištem ispod zadatih kvalifikovanih pravova.</p> <p>Zahtev za jednokratno plaćanje koristiće se jednom godišnje u proleće.</p> <p>Isplate treba da budu godišnje, po životinjskom kapitalu/košnica.</p>	1.1, 1.2, 2.3	Državni budžet

Šema kvaliteta mleka	Korisnici su vlasnici krava muzara koji isporučuju mleko. Isplate se vrše po litru isporučenog mleka u pogon za preradu, na višem nivou za bolji kvalitet mleka.	1.12	Državni budžet
Ruralni Razvoj			
Grantovi za ulaganja u fizička sredstva poljoprivrednjih imanja	<p>Korisnici su poljoprivrednici ili grupe poljoprivrednika, bilo fizička ili pravna lica i druga poljoprivredna pravna lica.</p> <p>Ekonomска одрживост primalaca mora biti dokazana kroz poslovne planove. Za grantove do 20.000 Evra, pojednostavljeni predlog projekta bi trebao da zameni poslovne planove.</p> <p>Investicija treba da se pridrži standardima EU-a o zaštiti životne sredine i dobrobiti životinja.</p> <p>Trebaju se omogućiti plaćanja unapred.</p> <p>Stope intenziteta pomoći treba da budu u skladu sa smernicama EU-a za Meru 1.</p> <p>Kriterijumi za izbor takođe moraju da se bave sektorskim nedostacima – kao što su identifikovani u sektorskim studijama ili da dokaže ekspanziju sektora visoke dodane vrednosti (npr. stočarstvo, voćnjaci, površine koje se užgajaju povrćem), daju prioritet organizacijama proizvođača i usklađivanje sa EU standardima, uključujući skladištenje stajnjaka.</p> <p>Kriterijumi za određivanje prioriteta treba da se fokusiraju posebno na povećanje površina/ponovnih zasada voćnjaka, vinograda i povećanje površine plastenika za proizvodnju povrća, što dovodi do povećanja poljoprivredno-prehrambenih proizvoda sa tržišnim potencijalom/tražnjom. Minimalni pragovi podobnosti (koji treba poštovati na kraju implementacije granta):</p> <p>15 krava muzara;</p> <p>20 teladi za tov;</p>	1.5, 1.3, 1.7, 1.11, 1.12, 2.1	Državni budžet + privatna sredstva (sufinansiranje)

	<p>130 ovaca i/ili koza; 20 svinja; 5.000 grla živine (brojleri i koke nosilje); 0,10 ha za platenike povrće; 0,20 ha za povrće i voćnjake na otvorenom; 0,50 ha za vinograde; 5 ha za žitarice.</p> <p>U trenutku podnošenja prijave, kandidati treba da ispune najmanje polovinu minimalnih kriterijuma podobnosti.</p> <p>Isplate se vrše u maksimalno 3 rate, nadoknada plaćenih računa, nakon kontrola na licu mesta koje potvrđuju da su investicije sprovedene potpuno u skladu sa planom poslovanja/predlogom projekta i tehničkim specifikacijama građevinskih radova i/ili opreme/mehanizacije.</p> <p>Korisnici treba da ostanu pod 5-godišnjom obavezom o nastavku korišćenja investicione podrške dobijene kroz grantove.</p>		
Grantovi za ulaganja u fizička sredstva koja se odnose na preradu i marketing poljoprivrednih i ribljih proizvoda	<p>Korisnici su kompanije za preradu hrane. Trebaju se omogućiti plaćanja unapred. Stope intenziteta pomoći treba da budu u skladu sa smernicama EU-a za Meru 3.</p> <p>Prioriteti su usklađivanje sa standardima EU, posebno u pogledu bezbednosti hrane i upravljanja otpadom (prečišćavanje vode i ponovno korišćenje otpada) i za integraciju proizvodnje lokalnih proizvođača/ podsticanje kratkih lanaca snabdevanja.</p> <p>Grantovi treba da budu usmereni na slabosti identifikovane u kontrolnim dokumentima AVUK-a ("verbalni proces") – dokumentima koje aplikanti treba da prilože poslovnom planu.</p> <p>Zadružama i grupama proizvođača takođe treba da se daje prioritet putem sistema selekcije, ali treba obratiti pažnju da se ne stvaraju veštačke grupe proizvođača/veštačka kohezija farmera nad aktivnim grupama proizvođača.</p> <p>Trebaju se omogućiti integrisani projekti i za prerađivače i za farmere.</p> <p>Podnositelj zahteva ostaje prerađivač, a investicije treba da pokriju i potrebe obližnjih farmi – podsticanje kratkih proizvodnih lanaca. Prerađivači bi trebalo da koriste sirovinu sa podržanih farmi, a samim tim bi trebalo</p>	1.11, 1.12, 1.10, 2.1	EU IPA III, Državni budžet + privatna sredstva (sufinansiranje)

	<p>dozvoliti povećanje proizvodnje.</p> <p>Trebaju se omogućiti investicije u povećanje proizvodnih kapaciteta za prerađivačke pogone, ako to nije jednostavna zamena već postojeće opreme/proizvodnih linija, i ukoliko će dovesti do dalje integracije domaće proizvodnje ili ako dovede do diversifikacije proizvodnje/dobijanja novih proizvoda.</p> <p>Na kraju investicije ceo objekat treba da bude u skladu sa svim državnim standardima, a investicija sa pravilima EU-a.</p>		
Izrada predizvodljivosti, izvodljivosti i tehničkih projekata za rehabilitaciju, modernizaciju i proširenje sistema za navodnjavanje i odvodnjavanje	<p>Korisnik treba da bude MPŠRR.</p> <p>Tehnička dokumentacija u pripremi treba biti dovoljna za tenderisanje građevinskih radova.</p> <p>Građevinski radovi treba da počnu.</p>	1.8, 2.7	Donatori, Državni budžet
Grantovi za rehabilitaciju, modernizaciju i proširenje sistema za navodnjavanje i odvodnjavanje	<p>Poželjno je da korisnik bude nova domaća agencija za sisteme za navodnjavanje i odvodnjavanje ili postojeće vodoprivredne kompanije.</p>	1.8, 2.7	Donatori, Državni budžet
Grant za postavljanje mlađih poljoprivrednika	<p>Korisnici su mlađi poljoprivrednici (do 40 godina), vlasnici imanja.</p> <p>Korisnici su mlađi farmeri (do 40 godina), vlasnici imanja.</p> <p>Treba da imaju ili steknu odgovarajuću obuku ili poljoprivredne veštine.</p> <p>Farma treba da bude srednje veličine.</p> <p>Finansijska podrška će se obezbediti za osnivanje novih Farmera (upisanih u registar Farmi u poslednjih 5 godina od podnošenja zahteva za podršku), na osnovu poslovnog plana.</p> <p>Vrednost podrške može biti maksimalno 70.000 Evra po korisniku.</p> <p>75% podrške biće obezbeđeno odmah po usvajanju i ugovaranju plana poslovanja, a ostatak od 25% na kraju realizacije plana poslovanja, ali najkasnije u roku od 3 godine od trenutka potpisivanja ugovora.</p> <p>Poslovni plan treba obavezno da sadrži usklađivanje standarda, mehanizaciju / povećanje produktivnosti rada i poboljšanje pristupa tržištu.</p> <p>Prioriteti treba da pokriju sektore sa visokom dodatnom vrednošću i organsku poljoprivredu.</p>	1.4, 1.2, 1.5, 1.11, 2.1	Donatori, Državni budžet

	Mladi farmeri treba da imaju prioritet u obuci povezanom sa inovacijama. Na kraju implementacije plana poslovanja, farma treba da bude u skladu sa svim državnim standardima.		
Podrška grupama proizvođača voća i povrća	Korisnici će biti grupe proizvođača priznate od MPŠRR-a, na osnovu dostavljenog poslovnog plana. Podrška se dodeljuje kao paušalna pomoć u godišnjim ratama za prvih pet godina od datuma kada je grupa proizvođača priznata. Izračunava se na osnovu godišnje tržišne proizvodnje grupe. Podrška je ograničena na 10% tržišne proizvodnje tokom prvih pet godina nakon priznavanja i ne može preći 100.000 EUR godišnje. Poslednja rata je uslovljena verifikacijom ispravne implementacije poslovnog plana.	1.10, 1.12	Donatori, Državni budžet
Agro-životna sredina i klimatske šeme	Domaće množine Korisnici su vlasnici životinja. Pojednostavljeni zahtevi GAEC-a, pravila o upravljanju stajnjakom, dobrobiti životinja i zdravlja životinja treba da budu deo osnovnih pravila/minimalnih obaveznih standarda. Isplate treba izračunati na osnovu dodatnih troškova i izgubljenog prihoda. Zahtev za jednokratno plaćanje koristiće se jednom godišnje u proleće. Isplate treba da budu godišnje, po grlu životinja, izračunate kao standardni troškovi, na osnovu 5-godišnjeg dobrovoljnog angažovanja. Implementacija treba da počne sa pilot šemom.	2.6, 2.3, 1.9	EU IPA III, Državni budžet
	Organska poljoprivreda Primaoci su korisnici poljoprivrednog zemljišta u procesu konverzije ili kao sertifikovana organska poljoprivreda. Pojednostavljeni zahtevi za GAEC treba da budu definisani i primenjeni kao deo osnovnih/minimalnih obaveznih standarda. Lica koja izvode postupke u okviru ove vrste intervencija treba da imaju pristup relevantnom znanju i informacijama potrebnim za sprovođenje takvih postupaka, tako da imaju pristup odgovarajućoj obuci i savetovanju. Isplate treba računati na osnovu dodatnih troškova i izgubljenog prihoda. Zahtev za jednokratno plaćanje koristiće se jednom godišnje u proleće. Isplate treba da budu godišnje, po hektaru, izračunate kao standardni troškovi, na osnovu 5-godišnjeg dobrovoljnog angažovanja. Implementacija treba da počne sa pilot šemom.	2.4, 2.3, 1.9	EU IPA III, Državni budžet

	Obimno upravljanje travnjacima	Korisnici su korisnici tradicionalno gazdovanih travnjaka. Pojedostavljeni zahtevi za GAEC treba da budu definisani i primenjeni kao deo osnovnih/minimalnih obaveznih standarda. Treba uzeti u obzir Pravila o obezbeđivanju minimalne i maksimalne gustine ispaše i kasno košenje livada, zabranu hemijskih unosa, dok je organski stajnjak ograničen. Lica koja izvode postupke u okviru ove vrste intervencija treba da imaju pristup relevantnim znanjima i informacijama potrebnim za sprovođenje takvih postupaka, tako da ima pristup odgovarajućoj obuci i savetovanju Isplate treba računati na osnovu dodatnih troškova i izgubljenog prihoda Zahtev za jednokratno plaćanje koristiće se jednom godišnje u proleće. Isplate treba da budu godišnje, po hektaru, izračunate kao standardni troškovi, na osnovu 5-godišnjeg dobrovoljnog angažovanja. Implementacija treba da počne sa pilot šemom.	2.2, 2.3	EU IPA III, Donatori, Državni budžet
	Grantovi za diversifikaciju lokalnih prehrabbenih sistema i kratkih lanaca snabdevanja	Korisnici su farmeri, registrovani u Registar Farmi. 0,3 ha za LAB. 50 košnica Akvakultura Grantovi treba da se fokusiraju na male investicije za diversifikaciju domaće ekonomije kroz male kompanije u poljoprivredi i preradi na nivou farme.	1.12	EU IPA III, Državni budžet
	Grantovi za ruralna poslovanja i start-up-ove	Korisnici će smeštati svoje poslovanje u ruralnim područjima. Grantovi treba da se fokusiraju na male investicije za start-up i druga nepoljoprivredna ruralna poslovanja.	3.2	EU IPA III i Državni budžet
	Grant za seoski turizam (uključujući agroturizam)	Korisnici treba da budu preduzetnici seoskog turizma sa smeštajnim kapacitetom do 8 soba. Farmerima sa najmanje 3 godine iskustva (dokazano putem Registra Farme) koji su spremni da razviju svoju delatnost u agroturizam treba da im se da prednost.	3.4	EU IPA III i Državni budžet
	Grantovi za inicijative ruralnog domaćeg razvoja	Korisnici su domaće akcione grupe i korisnici koje su oni odabrali na osnovu Lokalnih Razvojnih Strategija (LRS). Izbor LRS-ova (uključujući nove LRS-ove) treba da počne što pre je moguće na početku implementacije Strategije, uključujući i avansno finansiranje za pripremu LRS-ova.	3.6	EU IPA III, Državni budžet, Donatori

		<p>Priprema LRS treba da se oslanja na šablon koji je obezbedio MPŠRR.</p> <p>Za sve LRS dostavljene u vezi sa šablonom, isplate treba da se smatraju propisno potrošenim i ne treba ih vraćati.</p> <p>Tekući troškovi za obezbeđivanje delatnosti LAG-ova i pripreme LAG-a treba da budu obezbeđeni što je brže moguće.</p> <p>LAG-ove treba izabrati za ovaj period, uključujući nove LAG-ove.</p> <p>LAG-ove bi trebalo postepeno ovlastiti da biraju projekte, na osnovu sopstvenih smernica, u smislu njihovog LRS-a.</p> <p>Treba se primeniti sistem implementacije za blagovremeno obezbeđivanje nadoknade tekućih troškova za LAG tokom njihove aktivnosti (npr. mesečne ili tromesečne isplate koje izvršava ADA).</p>		
Grantovi za ruralnu javnu infrastrukturu		<p>Korisnici su lokalne opštine/kompanije.</p> <p>Investicije treba da budu zasnovane na tehničkim projektima i građevinskoj dozvoli dobijenoj nakon izvršene procene uticaja na životnu sredinu.</p> <p>Seoska infrastruktura obuhvata seoske puteve, investicije za obezbeđivanje stabilnosti električne mreže, vodovodnih i kanalizacionih sistema, uključujući tretman otpadnih voda, šumske puteve i puteve poljoprivrednih imanja.</p>	3.5, 2.1	EU IPA III, Državni budžet, Donatori
Grantovi za pošumljavanje		<p>Korisnici treba da budu vlasnici zemljišta. Treba ciljati zone sa erozijom ili kontaminacijom tla. Treba da se izbegne pošumljavanje travnjaka.</p> <p>Isplate treba da se vrše na osnovu standardnih troškova i obuhvataju troškove pošumljavanja, troškove održavanja 5 godina i 15 godina naknade za gubitak poljoprivrednog prihoda (u slučaju pošumljavanja poljoprivrednog zemljišta).</p> <p>Pošumljavanje treba da bude u skladu sa Nacionalnom Strategijom Šumarstva 2021. – 2030.</p>	2.7	EU IPA III, Državni budžet,
Finansijska sredstva	Garantne šeme	Korisnik treba da bude pravno lice koje ima pravo da nudi garancije za seoske kredite i avansne isplate. Krajnji korisnici će biti svi korisnici ARDP 2022.– 2028. (i privatni i javni), kao i svaki poljoprivrednik. Treba da imaju koristi od garancija za plaćene premije, čime bi imali pristup kreditima sa smanjenim kolateralom.	1.6	EU IPA III, Državni budžet, Donatori
	Zajmovi za podelu rizika	Korisnik treba da bude pravno lice koje ima pravo da upravlja fondom preko bankarskog sistema. 75% kapitala zajma treba da bude dobijeno iz javnih fondova. Krajnji korisnici će biti svi korisnici ARDP 2022. – 2028. (i privatni i		

		<p>javni), kao i svaki poljoprivrednik. Treba da imaju koristi od kredita sa nižom kamatnom stopom i smanjenim kolateralima. U slučaju kašnjenja, javna sredstva treba da se izvrše, u ime korisnika kredita, dok se dugovi smatraju javnim dugom (prema Poreskoj Administraciji). Banke treba da dobiju naknadu za upravljanje 75% vrednosti kredita u visini izgubljene kamate.</p>		
Šeme Osiguranja		<p>Korisnici su poljoprivrednici koji potpisuju ugovore o osiguranju za svoje useve i životinje od rizika u poljoprivredi, kao što su suša, poplave, grad, rano i kasno smrzavanje, bolesti životinja, itd.</p> <p>Podrška pokriva najmanje 50% troškova osiguranja.</p> <p>Implementacija treba da počne sa pilot šemom.</p>	1.9	Državni budžet, Donatori
Grantovi za kolektivno upravljanje stajnjakom i kanalizacioni sistemi povezani sa poboljšanim upravljanjem hranljivim materijama		<p>Korisnici su lokalne opštine.</p> <p>Stopa intenziteta pomoći treba da bude 100%.</p> <p>Prihvatljive investicije su platforme/skladišta stajnjaka i oprema za transport stajnjaka (tvrdi i tečni) i terensku primenu, kanalizacioni sistemi sa postrojenjima za prečišćavanje vode.</p> <p>Investicije treba da budu usmerene na područja sa velikim brojem životinja od farmi do 100 L.U.</p> <p>Investicije treba da ostanu otvorene za obuku farmera o dobrim praksama upravljanja stajnjakom.</p> <p>Model implementacije treba da se oslanja na iskustvo zemalja iz regionala koje su implementirale šeme grantova za kolektivno upravljanje stajnjakom kroz grantove Svetske Banke.</p>	2.1, 1.11	Donatori
Uspostavljanje jedinice za Tehničku Pomoć za Pristup u Okviru Autoriteta za Upravljanje Tela za pristup u budžet IPARD III		<p style="text-align: center;">Izgradnja institucionalnih kapaciteta</p> <p>Jedinica za tehničku pomoć IPARD III treba da bude uključena u Autoritet za Upravljanje.</p> <p>MPŠRR treba da dodeli odgovarajuće ljudske resurse za jedinicu.</p> <p>Lokalno osoblje treba da bude obučeno kroz srednjoročne TAIEX misije o korišćenju PRAG pravila.</p> <p>Autoritet za Upravljanje treba da bude u mogućnosti da počne da koristi budžet EU-a za IPARD III kao što je upravljanje i implementacija Programa.</p>	4.2.1.2	TAIEX

Dalje usklađivanje sa EU	Poglavlje 11	<p>Identifikacija najprikladnije TP vrste podrške i mogućnosti finansiranja (TAIEX, IPA III, Donatori) i pokretanje postupaka/priprema zahteva za sledeća odeljenja MPŠRR-a:</p> <p>MPŠRR Odeljenje za EU integraciju odgovoran za Sporazum o Stabilizaciji i Pridruživanju. <u>Vrsta TP:</u> obuka i savetovanje o primeni odredbi Sporazuma o Stabilizaciji i Pridruživanju i daljim koracima ka otvaranju pregovora o pristupanju EU. Dodatno osoblje će biti raspoređeno;</p> <p>Autoritet za Upravljanje Programa sličnom IPARD III. <u>Vrsta TP:</u> obuka i savetovanje o pokretanju mere tehničke pomoći koju finansira EU, o pripremi novih mera (ruralna infrastruktura, grupe proizvođača, osnivanje mladih farmera, poljoprivredna sredina, organska poljoprivreda, finansijski instrumenti, itd.), o inicijativama predvođenim zajednicama i o srodnim smernicama za podnosiće zahteva. Poseban projekat TP za Autoritet za Upravljanje treba da adresira sistem praćenja i procene, orijentujući ga prema učinku, sa fokusom na indikatore rezultata. Podrška uspostavljanju nacionalne ruralne mreže. Dodatno osoblje će biti raspoređeno; Departman za ekonomске analize. <u>Vrsta TP:</u> uspostavljanje sistema za prikupljanje kontekstnih osnovnih sektorskih indikatora i kontekstnih osnovnih indikatora životne sredine kako su određeni u okviru zajedničkog sistema praćenja i procene Zajedničke Poljoprivredne Politike EU-a;</p> <p>ADA. <u>Vrsta TP:</u> konsolidovanje institucionalnih kapaciteta kroz unapređene procedure, počev od sistema unutrašnje kontrole za primenu odobrenih procedura; IT sisteme treba ojačati ka potpunom IACS-u, obezbeđujući potpuni dnevnik aktivnosti svih korisnika koji se ne može izbrisati i veze sa drugim državnim bazama podataka kako bi se omogućile unakrsne provere; ažuriranje Sistema identifikacije zemljišnih parcela; sistem naknadnog praćenja; postavljanje baze podataka sa referencama cena i početak rada kontraprovera razumnosti troškova (priručnik za procedure, prikupljanje podataka, reference cena, sistem za ažuriranje podataka). Dodatno osoblje će biti raspoređeno;</p> <p>Akreditacija sistema za organsku poljoprivredu. Dodatno osoblje će biti raspoređeno;</p>	4.2.1.3, 4.2.1.2, 4.2.1.1	TAIEX / IPA, IPARD III TA /Donatori
--------------------------	--------------	--	--	-------------------------------------

	Departman za Savetodavne Usluge. Vrsta TP: uključivanje Poljoprivrednog Savetodavnog Sistema (sa fokusom na sGAECS) u savetodavne usluge koje se pružaju pod koordinacijom ovog departmana, i dalje jačanje departmana u pravcu implementacije Acquis-a.		
Poglavlje 12	Korisnik je AHV. Biće identifikovana najprikladnija vrsta TP podrške i mogućnosti finansiranja (TAIEX, IPA III, Donatori) i pokretanje postupaka/pripremu zahteva za: Kontrolu bolesti i nadzor programa, Izradu plana kontrole za ostatke u mesu i životinjskim proizvodima, Registraciju kretanja životinja, Klasifikaciju svih prehrambenih ustanova i svih koji rukuju nusproizvodima životinskog porekla na osnovu pravnih tekovina EU-a. Operacionalizaciju sistema za sakupljanje i odlaganje nusproizvoda životinskog porekla, Dodatni razvoj IT i obuku osoblja, Upotrebu pesticida i otkrivanje ostataka pesticida, Poboljšanje svih kontrolnih procedura, logistike neophodne za kontrolu (uključujući specijalizovane laboratorije) i povezanih baza podataka.	4.2.2, 1.11	
Poglavlje 13	Tehnička pomoć za usklađivanje tržišnih politika sa pravnim tekovinama EU-a i za razvoj metodologije i IT baze podataka za inventar ribljih vrsta.	4.2.3	
Elaboracija Akcionog Plana za sprovođenje Zelene Agende Zapadnog Balkana	Jedan projekat tehničke pomoći će podržati Autoritet za Upravljanje i departman za EU integraciju za pripremu Akcionog Plana za sprovođenje Zelene Agende Svetske Banke. Akcioni Plan će uključiti radnje, odgovornosti, rokove.	2.11	IPA
Dodatno osoblje i dodatna obuka za departamane MPŠRR-a, Platne Agencije i AHV-a	Sledeća odeljenja MPŠRR treba da imaju dodatno osoblje (sa odgovarajućim kvalifikovanim ljudskim resursima) i obučena da se nose sa novim izazovima: EU integraciju, Autoritet za Upravljanje za IPARD III poput Programa, Savetodavne Usluge, sistemi za navodnjavanje i drenažu, ekonomske analize, ADA (o svim vrstama verifikacija/procena, unutrašnjoj kontroli, naknadnom	4.2.1.3	Državni budžet, Donatori, (Svetska Banka)

	praćenju, itd.), AHV (uzimajući u obzir i potrebe sistema akreditacije organske poljoprivrede).		
Priprema kontekstnih osnovnih sektorskih i ekoloških indikatora	Autoritet za Upravljanje, zajedno sa departamanom za ekonomski analize identificuje kontekstne osnovne sektorske i ekološke indikatore koje koriste Države Članice EU-a za izradu nacionalnih strategija za poljoprivrednu i ruralni razvoj i razvija sistem za njihovo praćenje.	2.9, 4.3	TAIEX / IPA, IPARD III TA /Donatori
Predstavljanje Dobrih Poljoprivrednih i Ekoloških Uslova	U saradnji sa ministarstvom za životnu sredinu i prateći strukturu GAEC-a EU, MPŠRR će tokom 2022. godine pripremiti jednostavna ekološka pravila koja će biti povezana sa svim plaćanjima koja se odnose na oblast. GAEC ne treba da zahteva investicije, već samo da su projekti ekološki prihvatljivi, jednostavni za primenu poljoprivrednih praksi. Njihova primena treba da počne 2023. godine, ali tokom prve 2 godine primene treba rezervisati za podizanje svesti, ne treba primenjivati kazne (do 2025.).	2.3, 4.3	TAIEX / IPA, IPARD III TA /Donatori
Elaboracija dobrovoljnog Kodeksa Dobrih Poljoprivrednih Praksi za prevenciju i smanjenje zagađenja nitratima izazvanog poljoprivredom	Elaboracija Kodeksa treba da bude u skladu sa odredbama Direktive o nitratima EU-a i treba da sadrži najmanje: period zabrane primene đubriva; nagib, zemljište i vremenske uslovi za unošenje đubriva; pravila o posudama za skladištenje stajnjaka; maksimalni limit za unošenje stajnjaka na poljoprivredno zemljište i tampon trake duž vodotoka, preporuke za izradu planova đubrenja na osnovu testiranja zemljišta. Kodeks se primenjuje na dobrovoljnoj osnovi.	2.3, 4.3	TAIEX / Donatori
Priprema GIS mape zemljišta	Putem projekta tehničke pomoći i uključivanja nacionalnog instituta za testiranje zemljišta, GIS mape zemljišta treba da budu pripremljene i dostupne na nivou MPŠRR-a, koje bi vodile ka razgraničenju zona sa prirodnim ograničenjima za poljoprivrednu. Po potrebi, treba da se izvrše nova testiranja zemljišta.	2.10, 4.3	Državni budžet, Donatori
Osnivanje nacionalne agencije za upravljanje sistemima za navodnjavanje i odvodnjavanje pod koordinacijom MPŠRR-a	Nova uspostavljena agencija pod koordinacijom MPŠRR-a treba da preuzeme upravljanje elektronskim sistemima za navodnjavanje i odvodnjavanje, sa jakim fokusom na rehabilitaciju, modernizaciju i proširenje.	1.8	Državni budžet, uz podršku TP od TAIEX-a i Donatora

Uspostavljanje pravnog i administrativnog okvira za prepoznavanje grupe proizvođača	<p>Pravni akt sa kriterijumima za priznavanje grupe proizvođača treba da bude usvojen do kraja 2022.godine.</p> <p>Pravni akt će sadržati odredbe za uspostavljenje komisije MPŠRR-a za procenu ustanovljenih grupa proizvođača u odnosu na postavljene kriterijume.</p> <p>Sistem za priznavanje treba da uključi nadovezanje/praćenje, da ima jasne informacije o aktivnostima grupe proizvođača/njihovih članova.</p> <p>Grupe proizvođača treba podsticati za dublju saradnju, u smislu udruživanja njihovih proizvodnih resursa/sredstava, kao što su mehanizacija, oprema, aktivnosti nakon žetv, itd.</p> <p>Prioritetni sektori za grupe proizvođača treba da budu voće i povrće.</p>	1.10	IPA, Državni budžet, uz podršku TP od TAIEX-a i Donatora
Pojačanje departmana MPŠRR-a za Savetodavne Usluge	<p>Tehnička koordinacija savetnika sa opštinskog nivoa treba da bude putem njihovog potpunog administrativnog prenosa u departamanu MPŠRR. Opis poslova, mesečni zadaci i izveštaji se usvajaju na nivou MPŠRR-a. Pošto je njihov broj još uvek ograničen, njihovi zadaci bi trebalo da se odnose na razmenu informacija, posebno za pitanja koja se odnose na direktna plaćanja i grantove, ali ne uključujući savetodavne ili konsultantske akcije.</p> <p>Savetodavni Sistem Farme sa fokusom na uslove životne sredine treba da postane deo odgovornosti odeljenja Savetodavnih Usluga.</p>	4.2.1.3	Državni budžet
Pojačanje kontrole MPŠRR-a nad izdatim dozvolama za divljih LAB i NŠP	MPŠRR će uspostaviti čvrst sistem kontrole na mestu kako bi osigurao da se izdate dozvole poštuju i da se izbegava prekomerno branje.	3.8	Državni budžet
Priprema sveobuhvatnog plana za omogućavanje izvoza živih životinja i proizvoda životinjskog proizvoda	AHV i MPŠRR treba da budu korisnici projekta tehničke pomoći za omogućavanje izvoza živih životinja i životinjskih proizvoda.	1.11	IPA III
Studija o potencijalu prirodnog i antropskog turizma	Korisnik je MPŠRR. Studija treba da razmotri potencijal prirodnog i antropskog turizma u poređenju sa postojećim turističkim postrojenjima	3.4	IPA III
Registracija košnica	Korisnik je MPŠRR. Treba uspostaviti IT bazu podataka. Registracija se može obaviti na opštinskom nivou uz podršku lokalnih savetnika.	4.2.1.3	TAIEX, Državni fondovi
Akcioni plan za poboljšanje genetičkih resursa stočarstva i očuvanje domaćih genetičkih resursa, uključujući uspostavljanje inventara i registriranje domaćih rasa u poseban registar	Korisnik je MPŠRR. Treba uspostaviti IT bazu podataka za zvaničnu kontrolu proizvodnje mleka. Takođe, inventarizacija i registracija domaćih rasa u posebnoj IT bazi podataka. Treba da se pripreme metodologije za registraciju u gore navedenim bazama podataka.	4.2.1.3	IPA III, Donatori

Uspostavljanje sistema registracije operatera ruralnog turizma (u saradnji sa Ministarstvom Industrije, Preduzetništva i Trgovine)	Korisnici su Ministarstvo industrije, Preduzetništva i Trgovine i MPŠRR. Pripremiće se priručnik o procedurama i IT baza podataka za registraciju operatera ruralnog turizma.	3.4	Državni fondovi, TAIEX
Digitalizacija i prenošenje znanja			
Digitalizacija MPŠRR-a i politika otvorenih podataka	<p>MPŠRR treba da uspostavi baze podataka na nivou svih svojih departmana. Nakon validacije, podaci koji su dostupni na nivou MPŠRR-a treba da budu dostupni na veb stranici ministarstva, uključujući u formatima datoteka lakin za dalju obradu podataka.</p> <p>Baze podataka MPŠRR-a treba da budu povezane sa bazama podataka drugih državnih institucija, po potrebi</p> <p>Sve isporuke projekata tehničke pomoći takođe treba da budu objavljene na veb stranici MPŠRR-a.</p>	4.1	Državni fondovi, Donatori (Svetska Banka)
Savetodavne usluge za poljoprivrednike o poljoprivrednim praksama, računovodstvu i marketingu uz razmatranje inovacije	<p>Jedan dugoročni projekat (najmanje 3 godine) tehničke pomoći koji koordinira departman za savetodavne usluge biće potpisana sa pružaocima usluga. Korisnici će biti farmeri.</p> <p>Uključivanje univerziteta i istraživačkih instituta u obuku kao institucija (npr. za pripremu materijala za obuku, održavanje sesija obuke, itd.) biće obavezno kao deo napora za uključivanje inovacija u mreže prenošenja znanja. Savremena poljoprivredna praksa, računovodstvo na farmi i marketing biće deo nastavnog plana i programa.</p> <p>Sve obuke treba da se oslanjaju na mrežu demonstracionih farmi, dakle sa čvrstom komponentom praktičnih demonstriranja i kroz razmenu iskustava drugih farmera.</p>	4.2.1.3	IPA III, Državni budžet, Donatori
Kampanje podizanja svesti o organskoj poljoprivredi, sGAEC, o Kodeksu Dobrih Poljoprivrednih Praksi za prevenciju i smanjenje zagađenja nitratima izazvanog poljoprivredom i o nezakonitim odlaganju otpada	<p>Ugovoriće se 4 dugoročne kampanje podizanja svesti (najmanje 2 godine), koje pokrivaju odredbe organske poljoprivrede, sGAEC, Kodeks Dobrih Poljoprivrednih Praksi i izbegavanje nezakonitog odlaganja otpada. Korisnik će biti MPŠRR/departman za organsku poljoprivrednu, farmeri i ruralne zajednice</p>	3.9, 2.8	IPARD III TP Mera, Državni budžet, Donatori

Prenošenje znanja MPŠRR-u i poljoprivrednicima/organizacijama farmera o marketingu korišćenjem kratkih lanaca snabdevanja	Jedan projekat tehničke pomoći će podržati MPŠRR/Autoritet za Upravljanje za IPARD III sličan Program i organizacije farmera/farmera o marketingu korišćenjem kratkih lanaca snabdevanja. Obuka i podizanje svesti biće glavne aktivnosti.	1.12, 1.7	IPARD III TP Mera, Državni budžet, Donatori
Prenošenje znanja o Global GAP-u (za farmere) i HACCP-u (za AHV)	Jedan dugoročni (najmanje 3 godine) projekat tehničke pomoći će podržati farmere i AHV u promovisanju Global GAP-a i HACCP-a.	1.11	Državni budžet, Donatori
Prenos znanja MPŠRR-u i farmerima o promovisanju agroturizma/ruralnog turizma	Jedan projekat tehničke pomoći će podržati MPŠRR i farmere u promovisanju agroturizma i ruralnog turizma.	3.4	Donatori
Prenošenje znanja iz drugih zemalja EU o sprovоđenju lokalnih inicijativa (za MPŠRR i LAG)	MPŠRR i LAG treba da prođu namensku obuku kroz projekte TP(uključujući i studijske posete) o pripremi domaćih razvojnih strategija io tome kako LAG mogu pokrenuti pozive za odabir projekata na osnovu lokalnih identifikovanih prioriteta/drugih inicijativa LAG-a.	4.2.1.2	TAIEX, IPARD III, TP Mera, Državni budžet, Donatori
Uspostavljanje državne ruralne mreže	U smislu projekta tehničke pomoći, MPŠRR treba da dobije podršku za uspostavljanje i vođenje državne ruralne mreže, koja će uključivati sve važne aktere (organizacije farmera, sindikate prerađivača, predstavnike šumarstva, ekološke i društvene NVO, predstavnike opština, predstavnike LAG-ova). Izradiće se unutrašnja pravila mreže, kao i predvideti dalji izvori finansiranja, kako bi mreža pravilno funkcionsala.	4.2.1.2	IPARD III, TP Mera, Donatori
Istraživanja o bioekonomiji i bio-zasnovanoj cirkularnoj ekonomiji (poljoprivreda i biomasa na bazi šuma, biogoriva)	Projekti o bioekonomiji i bio-zasnovanoj cirkularnoj ekonomiji (poljoprivreda i biomasa na bazi šuma, biogoriva) su u interesu MPŠRR.-a Znanje će biti rasprostranjeno kroz radionice i obuke.	4.3	Donatori, Istraživačke institucije (međunarodne, regionalne, domaće)

12. PLAN NADGLEDANJA I EVALUACIJE

Odgovorno vodeće ministarstvo za praćenje primene odobrenog strateškog dokumenta i preduzetih aktivnosti je MPŠRR, preko Upravljačkog Autoriteta za PPRR 2022.-2028.

Glavni zadaci su sledeći:

- Uspostavljanje efikasnog mehanizma za praćenje i izveštavanje u skladu sa zahtevima za praćenje i izveštavanje i obezbediti njegovo sprovođenje.
- Priključivanje informacija o sprovođenju (ARP) i relevantnih indikatora konteksta (u saradnji sa drugim departmenima MPŠRR).
- Priprema redovnih godišnjih izveštaja o sprovođenju strateškog dokumenta i polugodišnjih izveštaja o primeni akcionog plana.
- Pokretanje diskusije o problematičnim pitanjima, po potrebi.
- Objavljivanje redovnih izveštaja na veb-stranici MPŠRR.

MPŠRR će inicirati uspostavljanje međuministarskog koordinacionog tela kako bi se obezbedilo redovno praćenje sprovođenja strateških dokumenata i da bi se izvršila privremena revizija i konačna ocena strateškog dokumenta. Međuministarsko koordinaciono telo će se sastojati od predstavnika (1) MPŠRR (2) institucija koje sprovode strateški dokument (3) Ministarstva Finansija (4) Kancelarije za Strateško Planiranje (5) organizacija civilnog društva i (6) drugih relevantnih institucija. Međuministarsko koordinaciono telo će predsedavati predstavnik KSP/vodećeg ministarstva.

Glavne uloge međuresornog tela u procesu sprovođenja strategije su sledeće:

- Redovno se sastajati i razgovarati o napretku u sprovođenju ciljeva, indikatora i akcija dotičnog strateškog dokumenta.
- Identifikovati izazove i uska grla za uspešnu implementaciju i predložiti korektivne mere koje treba preuzeti od strane institucija za sprovođenje.
- Razmotriti i usvojiti redovne izveštaje koji se dostavljaju OSP-u.

Međuministarsko koordinaciono telo sastajaće se najmanje dva puta godišnje da bi razgovaralo o napretku i polugodišnjim izveštajima. Ukoliko bude potrebno, biće organizovani dodatni sastanci. Vodeće ministarstvo će biti sekretariat pri međuresornom telu i podržavaće sazivanje sastanaka i pripremu materijala o kome će se raspravljati.

Kancelarija za Strateško Planiranje (KSP) je institucija koja na tehničkom nivou koordinira stručno sprovođenje svih strateških dokumenata.

Odbor za Strateško Planiranje (OSP) daje savete za usmeravanje i sprovođenje ministarstava i usmerava sprovođenje strateških dokumenata. Glavne funkcije OSP su sledeće:

- Razmatranje i usvajanje godišnjih i polugodišnjih izveštaja, ako pitanja ne rešava međuministarsko koordinaciono telo.
- Preduzimanje korektivnih mera i odluka za jačanje primene strateških dokumenata, uzimajući u obzir rizike povezane sa njihovom primenom.
- Rešavanje svih pitanja između različitih institucija u sprovođenju strateških dokumenata ako je rešenje neuspešno na nižim nivoima (npr. u međuresornom koordinacionom telu ili između različitih institucija).

Vlada Kosova je konačno telo u upravljanju primene strateških dokumenata. Može da usmerava napore vodećih i drugih institucija, rešava sporove između različitih institucija i donosi sve mere i rešenja neophodna za unapređenje sprovođenja strateških dokumenata.

Glavne funkcije Vlade Kosova u procesu praćenja i izveštavanja su sledeće:

- Slušanje i usvajanje redovnih izveštaja.
- Usvajanje korektivnih mera za unapređenje sprovođenja strateških dokumenata ukoliko sprovođenje takvih mera traži odluke na nivou kabineta.
- Rešavanje svih problema između različitih institucija u sprovođenju strateških dokumenata.

MPŠRR će pripremiti dva izveštaja:

- Polugodišnje izveštaje o sprovođenju akcionog plana
- Godišnji izveštaj o učinku sprovođenja strateškog dokumenta.

Polugodišnji izveštaji se pripremaju za praćenje sprovođenja akcionog plana. Oni se pripremaju na kraju meseca nakon izveštajnog perioda. Prvi polugodišnji izveštaj će pokriti prvih 6 meseci u godini, dok će drugi obuhvatiti obračun od 12 meseci.

Fokus izveštaja o akcionom planu je završetak aktivnosti predviđenih akcionim planom, razlozi kašnjenja, rizici povezani sa sprovođenjem akcija i naredni koraci. Izveštaj se koristi od strane rukovodećeg ministarstva i međuministarskog koordinacionog tela za usmeravanje sprovođenja i preduzimanje korektivnih mera za rešavanje problema (kašnjenja ili ograničene implementacije) i rizika. Polugodišnji izveštaj će izraditi rukovodeće ministarstvo na osnovu inputa koje daju ministarstva koja učestvuju kroz platformu međuresornog tela.
On će se diskutovati od međuresornog koordinacionog tela i biće dostavljen na odobrenje generalnom sekretaru vodećeg ministarstva.

Izrađuje se godišnji izveštaj o učinku koji omogućuje davanje računa o sprovođenju strateškog dokumenta. Priprema se do kraja prvog kvartala naredne godine. Fokus godišnjeg izveštaja je sledeći:

- Postizanje ciljeva u poređenju sa ciljevima indikatora (najmanje u poslednje dve godine)
- Zaključak na vreme preduzetih radnji
- Korišćenje finansijskih izvora
- Glavne prepreke sprovođenja
- Korektivne mere.

Vodeće ministarstvo će izraditi godišnji izveštaj učinka na osnovu inputa ponude od ministarstva koja učestvuju kroz platformu međuresornog tela. On će ga dostaviti međuresornom koordinacionom telu pre odobrenja od generalnog sekretara.

Ako se pitanja u vezi sa sprovođenjem strateškog dokumenta reše i usaglase u međuresornoj grupi, izveštaj napretka biće dostavljen OSP-u za donošenje odluka, kao što se zahteva članom 16. Administrativnog Uputstva.

Godišnji izveštaj o učinku treba da dovede do odluka za ublažavanje rizika i da bi se sprovođenje poboljšalo. Važno je formulisati izvodljive preporuke. One treba da dovedu do konkretnih odluka i/ili specifičnih akcija od strane institucija.

Osim godišnjeg izveštaja o učinku, vodeće ministarstvo će pripremiti završni izveštaj na kraju perioda implementacije strateškog dokumenta. Završni izveštaj će biti pripremljen u roku od tri meseca posle datuma isteka strateškog dokumenta. Rukovodeće ministarstvo će KSP podneti konačni izveštaj sa ocenom realizacije ciljeva na osnovu akcija i predloga za naredne korake. Završni izveštaj će takođe biti dostavljen OSP.

U slučaju spora oko ocene, KSP može da dostavi do OSP i svoju nezavisnu ocenu.

U 2025. godini trebalo bi da se obavi srednjoročna nezavisna revizija sprovođenja Strategije. Trebalo bi da se omogući prilagođavanje konačnih ciljeva.

U 2028. godini trebalo bi da se uradi jedna nezavisna Ex-post kontrola sprovođenja Strategije.

